

Andrew Carnegie

Moje
cesta kolem
světa

MOJE CESTA KOLEM SVĚTA

ANDREW CARNEGIE

eknizky.sk

Moje cesta kolem světa by eknizky.sk is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

Z NOVÉHO YORKU DO SAN FRANCISKA.	1
PLAVBA TICHÝM OCEÁNEM. JAPAN.	15
ČÍNA.	37
TONKIN, SINGAPUR, CEYLON.	73
INDIE.	121
EGYPT.	147
EVROPA.	211
KONEČNÉ ÚVAHY.	229
	241

Z NOVÉHO YORKU DO SAN FRANCISKA.

Vrz, vrz! Tak, psací stůl jest zavřen, klíč otočen, a teď, svěřenci moji, mějte se rok dobře! Ty dobrá tlupo, nad níž jsem v otcovské péči bděl tak mnohý den!

Lůžka vaše jsou obchodní listiny a jmenují se: železářny Union, hutě Lucy, mostárny Keystone, kovárny Union, koksárny a — last not least — mladý Herakles: Edgar-Thomsonská výroba ocelových kolejí — vesměs hezké a silné děti a schopné, aby obstály v boji o život. Mnoho očekávám od jejich budoucnosti. Dnes musím se však s nimi rozloučiti. Odcházím na prázdniny, a stoupání i klesání ceny oceli bude mně po nějakou dobu lhostejno.

Před lety stáli jsme kdysi — Vandy, Harry a já — dole v krateru Vesuvu. Uvařili jsme si tam vejíčka a připili na svoji příští cestu a ujednali si, místo abychom se tímtéž směrem vraceli domů jako tehdy, že budeme v ní pokračovati kolem celé zeměkoule.

Když jsem poprvé opět shlédl Skotsko — na své první cestě do Evropy — byla to veliká událost v mém životě. Již v prvních letech mládí umínil jsem si, že se vydám na cestu tu. Dnes jsem trochu starší, ale také nynější cesta má jest splněním mladické touhy.

Pociťujeme věru nejvyšší uspokojení,

2 Moje cesta kolem světa

uskutečňujeme-li svoje sny mládí; nic, myslím, nemůže se s tím měřiti; takový jest to triumf, svoje vzdušné zámky přenášeti v říši skutečnosti. Zbývají ovšem ještě jiné sny, a v příhodné době dojde také na ně; neboť nic nemůže potlačiti tyto od mládí chované naděje, pokud jsme živi; a když přijde smrt, pak pociťujeme ještě do posledního okamžiku radost z vítězství, že jsme věrně šli za svou hvězdou a mužně bojovali.

Ale co si vzíti s sebou na ty dlouhé hodiny nečinnosti? Cestovatelé vědí, že dívati se unavuje, a že vlny oceánu mohou býti náramně jednotvárné. Nemohu však přece s sebou vléci celou knihovnu. Ale mohu přece.

Starostlivá láska mateřská rozluští záhadu: dává mně s sebou Shakespeara. Ve třinácti tenkých, příručních svazcích. Pojd' tedy, Shakespeare můj, ty jediný z celé minulosti budeš mým průvodčím na cestě. Po nikom jiném se mně již nestýská, jsi-li ty se mnou. Není nálady, kdy bys mně nebyl ty vítán. Jsi skutečně knihovnou, a těším se toužebně na tak mnohou hodinku na tichém moři, jen ve tvé společnosti. Milenec nemohl by více toužiti po své milence, nežli já toužím po tobě. — Mám výčitky svědomí: Ty, básníku za pluhem, který mně jsi tolik, zapomněl jsem na tebe? Nikoli, můj Robbie, není třeba, abych tě vkládal do svého vaku, znám tě z paměti od »A man's a man for a that« až po »My Nannie's awa«.

Pittsburg, 17. října.

Co jest to? »Belgia« odpluje ze San Franciska již

čtyřicetého místo osmdvacátého! Co si tu počítíte? Jedeme, a sice přes Omahu, a necháváme Denver Denverem. Ano, jedeme bez zastávky, jsme v pátek ráno v Saint Louisu, pak dále do Omahy, abychom ještě stihli nedělní ranní rychlík do San Franciska. Zmeškáme-li jen jedině spojení, přijedeme pozdě do Friska. To však nechceme. Dvořili jsme se nestálé bohyni Fortuně tak horlivě a zajišťovali jsme si její úsměv — nepozbudeme důvěry k ní; staň se, co staň! Uvidíme, nepomůže-li nám také tentokráte naše staré štěstí.

Omaha, neděle 19. října.

Vstupovati do Friska! Vlak se třemi Pullmanovými vozy, všechny obsazeny — ale co znamená to posunování, teď, v poslední chvíli? Myslili jsme, že již pojedeme? Má býti přivěšen ještě jeden vůz, jímž má býti dopraven »Rarus«, nejlepší klusák, a »Sweetzer«, nejrychlejší závodní kůň světa, na pobřeží pacifické. Jaký to pokrok! Stíny klisny »Flore Temple« a jejích dvou minut čtyřicíti vteřin na míli na závodní dráze! To byl tehdy rekord, když jsem se zajímal o závodní koně, to jest když jsem je sám kupoval; neboť po celé mládí své jezdil jsem na všem, co jsem mohl sehnati, jen když to mělo čtyři nohy a dovedlo utfkati. Zájem o koňské maso zdá se býti vrozen. »Rarus« uběhne nyní míli za dvě minuty třináct a čtvrt vteřiny, a »Ten-Broeck« předstihl nejlepší koně z Lexingtonu o mnoho vteřin. Sám jsem ho viděl při dostizích. Tak předstihujeme v této rychlodeché době vteřinu za vteřinou

4 Moje cesta kolem světa

časové míry svých otcův. A od té doby, co jsem to napsal, bylo opět docíleno rychlosti o jednu vteřinu větší. Američtí klusáci jsou nej rychlejší na světě a závodní koně američtí byli by bezpochyby také, kdybychom jen vážně se snažili docílití toho. Měkké silnice naše jsou pro cval příznivé, anglické by rychlého koně ruinovaly.

Jedeme celý den nesmírnou prérií; zavodňuje ji jen řeka Platte. Nedovedu si představití nic krásnějšího než taková pole kukuřičná, čekající na sklizeň, taková stáda dobytka, pasoucí se, kde chtějí.

Jest nádherný den, a červenohnědý háv, v nějž se halí příroda na podzim, nemůže býti krásnější. Na všech stranách vidíme ohně, jež zanítíli farmáři. Jest to nejméně namáhavý způsob, zbaviti se plevele a chrástí; zdá se mně to však býti pohodlnost trochu nebezpečná. Zorají jen pruh dvacet až třicet stop široký kolem svých domů, stodol a senníků a spoléhají na to, že plameny nepřeskočí tuto barriera!

Třetí noc jest u konce, a jsme poněkud méně unaveni než na počátku své cesty. První noc ve spacím voze jest nejvíce namáhavá, každou další lze již snéstí snáze, a pátou a šestou noc spíme již docela dobře. Co všecko zmůže zvyk!

V neděli, dne 20. října.

Po celý den jeli jsme travnatými rovinami Nebrasky, jež oživují nespočetná stáda dobytka, neuzavřeného v ohradách. Krajina podobá se, pokud zrak dosáhne,

hnědému moři; jen tu a tam viděti jest hrubě sroubenou chatrč jako útulek pro stáda ovcí. Není divu, že vyvážíme volské maso, zde možno voly vykrmovati bez námahy. Koně i skot daří se na těchto bohatých travnatých pláních, jako by tu rostl oves. Žádné mouchy, žádní moskyti, nic nesužuje a neobtěžuje dobytek, a čisté řeky, jež proudí údolími, jsou nejlepší napajedla. Jest samozřejmo, že náš vývoz jest teprve ve svých počátcích, ale obchod ten jest nyní úplně organisován a upraven dle přesných předpisů. V Shermanu viděli jsme veliké tabule s vyhláškami chovatelské společnosti Wyoming-County; vyhrožují těžkými tresty každému, kdo se prohřeší proti jejich předpisům; »Cheyenne-Herald« jest pln nabídek nejrůznějších známek jednotlivých pěstitelů. Velikého zisku dociluje se při tomto obchodu — nejlepší jistota pro zisk ještě větší — ale podle všeho, co jsem zvěděl, zdá se mně pochybným, že by mohl míti úspěch pokus, vyvážeti živý dobytek.

Viděli jsme dnes čtená stáda antilop; pasou se mezi dobytkem a jsou celkem tak civilisovány, že nenechávají v nás vzklíčiti představu: »loviti antilopu, jež prchá po stepi«. Stejně dobře mohli bychom loviti ovce. Za večerního soumraku stoupali jsme výš a výše do světoznámých Skalných Hor (Rocky Mountains), a ještě nežli se docela setmělo, dosáhli jsme Shermanu, nejvyššího vrcholu, jedenáct tisíc stop nad hladinou mořskou. Ale naše představa o Skalných Horách podle obrazů, jež představují Fremonta na způsob »Napoleonova přechodu přes Alpy«, dostala

6 Moje cesta kolem světa

důkladnou ránu — my jsme vystoupili jen na náhorní planinu: nikde stromů, nikde hrotů skalních, nikde propastí; jsme-li nahoře, vidíme jen rovinu, hnědou rovinu, »jen to a nic jiného«.

V úterý, 22. října.

Bezútěšná samota v této veliké stepi! Sahá na jihu až do Mexika, na severu až do britské Kolumbie, a jest široká přes pět set mil. Reky ji protínají a ztrácejí se opět v písku, nevíme, kam odtéká voda jejich, do které veliké pánve. Jaké jeskyně jsou tu asi pod zemí, že mohou pojmouti takové spousty vodní! A Kam konečně odtékají?

Na stanici nacházíme již směs Číňanů a Indiánů Šošonů, Piutů, Vinnemukův. Číňané pracují na trati a zdají se k tomu býti velmi způsobilí. V Ogdenu dostali jsme několik hroznů, nejsladších, jakých jsem kdy okusil.

Byla půlnoc, když jsme opouštěli step. Časně jsme vstávali, abychom viděli Sierry. První můj pohled padl na propast, která se docela podobá rokli Alleghanyské pod Benningtonem. V poušti jsme ulehli a probudili jsme se s takovou nebeskou podívanou — věru, příjemné překvapení. Sjíždíme nyní po západním svahu, jsme ještě dvěstěpadesát mil od San Franciska. Doly po obou stranách, bezčetné údolní rokli s pracujícími lidmi. Hoj, co pak jest to? Hollandský dům! Stíne Bret-Harteův! Pravý synu genia, jaká škoda, že jsi na vždy opustil tuto končinu, abys zmíral v cizím vzduchu pobřeží atlantického! Šumící jedle Sierry, přesazená na Pátou Avenue! Jak tam má růsti!

Projevuje sice ještě slabé známky života, ale jak svadlé jest její jehličí! A plodů již na ní není! Amerika měla v Bret-Harteovi nej rázovitějšího národního básníka svého; jeho vážnost v Evropě byla důkazem jeho originálnosti. Jest tomu tak ve skutečnosti: Američtí básníci byli dosud vlastně básníci angličtí, »jen trošičku jiného odstínu«. Tennyson byl by mohl napsati »Žalm života«, Browningt) byl by mohl napsati »Thanatopsis«, ale kdo by byl mohl napsati »Její dopis« nebo »Flynna z Virginie« nebo »Jima«? Jen Američan tělem i duší, nikdo jiný. Jen kdyby ho byl západ propustil, jako Edinburgská společnost svého předáka, pak by se byl mohl vzchopiti a vrátiti se na svou domovskou step, v chudobu, aby znovu povstal jako první v pravdě americký básník. Básníci — a umělci vůbec — jak se zdá, vydávají nejlepší plody své jen pod tlakem. Hrozen musí býti lisován, chceme-li míti víno. Dej básníkovi »společnost« pod nohy, a nebude již psáti, nebo bude psáti tak, jako psal Tennyson v posledních letech svých — tóny, jež nás připravují na hanbu, kterou poskvřnil jméno básníka. Ubohý, starý, dětinský stařec! Odpusťte mu však pro to, co vytvořil jako pravý básník! Byl šlechticem, a nevěděl to; nyní jest nepravým šlechticem, a ví to. Dostatečným trestem jest mu, že nestojí již na výšinách horských a nevyčnívá již nad malicherné, ctižádostivé šplhálky anglické společnosti »svými guirlandami a šustícími nadhernými rouchy«. Ach, po jeho rouchu básnickém jest veta. Ustupte nyní karnevalové masce, jež chodí oblečena jako britský peer! Ustupte, sedí nyní vedle

8 Moje cesta kolem světa

velkosládka včera šlechticem jmenovaného, nebo vedle bezzásadního politického ramenáře v pestře kostkovaném shromáždění »domu lordů«.

Počasí jest nádherné, obloha bez obláčku; vlak zastavuje, abychom viděli proslulý Kap Horn. Dráha vine se po samém okraji pohoří, a jsme téměř u příkrého svahu, spadajícího do hloubky dvou set stop; úzké pohoří uzavírá rovinu se všech stran, a u našich nohou hučí American River. Jest tu věru krásně, ale všechny ty krásy mezi Pack Saddle a San Franciskem, mimo vchod do kaňonu Weberova a několik mil jeho okolí, máme na východě také; scenerie kolem pacifické dráhy zklamává vůbec očekávání toho, kdo zná Alleghany.

U Colíaxu, dvě stě mil od San Franciska, zastavujeme, abychom posnídali, a poprvé seznamujeme se se svěžím lososem kalifornským. Hrozny, černé »hamburské«, nemohou býti předstiženy nejlepšími rychlírny anglickými. A co jest jich za čtvrt dollaru! Ochutnali jsme tamní bílé víno k diner a shledali jsme je tak dobré jako »Sauterne«. Při takových hroznech a takovém podnebí může trvati jen několik málo let, nežli se pravé americké víno dostane na trh; a co bychom potom ještě dováželi? Nedovážíme již hedvábí ani vlny, nedovážíme již hodinek a skvostů, a myslím, že se mohu odvážiti, dáti s bohem cizozemské oceli a železu; bavlnu máme již dávno sami. Nyní, odpadnou-li ještě vína, zvláště šampaňské, jež jest v módě — nač bychom pak uvalovali cla? Má Amerika, jež dala lidstvu již tak mnohé politické naučení, ukázati světu

vládu, řídící se jen nejvyššími hospodářskými předpisy, to jest, vybírající jen přímé daně? Nikoli, jsou tu ještě naše domácí produkty, tabák a whisky; učiníme, co jest nejlepšího hned potom, a necháme tyto dva platiti všecky výlohy vlády. Není již daleko den, kdy budeme moci z těchto tak zvaných přepychových věcí hraditi všecky svoje příjmy daňové. A pak budou ctnostní občané, kteří si nepochutnávají ani na tom, ani na onom, bez daní. Nyní, kdy jsme na prahu uskutečnění toho, nevím, neměla-li by se dáti přednost úplnému odstranění soustavy vnitřních daní spotřebních. Mohli bychom tak postrádati asi čtyř tisíc úředníků, a také o vládě platí: čím méně, tím lépe.

Není možno mysliti si větších protiv nežli suchou step a úrodnou rovinu zde dole. Oleandry a geranie usmívají se nám vstříc, réva vinná, hrušně, broskve, vše v pestré směsi. Jsme v americké Italii; dostihli jsme Sacramenta. Po veliké zátopě, která je před několika lety téměř úplně zničila, byly zbudovány mocné hráze, jež obklopují město jako zeď a jež se dosud osvědčily jako dostatečná ochrana proti rozvodnění American Riveru, kterážto řeka tudy proudí s hor. Ale je-li Sacramento nyní zajištěno proti povodním, není přece ještě nezranitelné — jest vydáno útokům démona neméně strašlivého, ohně. Takové spousty hořlavého materiálu nahromaděné a pak městem pojmenované neviděl jsem dosud nikdy. Jest to krabička zápalek, a jednou budeme čísti o jeho zkáze. Připravme se tedy na zvláštní vydání časopisu: »Veliký požár v

10 Moje cesta kolem světa

Sacramentu, celé město zničeno!« Ale pak neřekneme, že to nebylo předvídáno.

Letíme údolní rovinou — a jaká jest to údolní rovina! —, která v délce přes sto mil dělí Sacramento od San Franciska. Široká jest dobře šedesát mil a rovná jako kulečník. Zde jsou ta proslulá pole pšeničná. Pokud zrak dosáhne, nic jiného, než zlatistě vlnící se stébla; pšeničné klasy jsou sežaty, sláma byla ponechána na poli; má býti spálena jako mrva.

Představte si západní prérii, jen s pšenicí místo kukuřice, a budete míti obraz kalifornských žní. Dostavili se v době deštivé, to jest od listopadu do února, jen dostatečně dešťů, pak se nemusí hospodář starati o nic jiného. Příroda vykoná všechno ostatní sama, bohatá sklizeň jest pak jista. Po několik let přišlo poněkud málo, ale aby se čelilo tomuto jedinému ještě zbývajícím zlu, má býti také řek použito k zavodňování. Jakmile to bude opatřeno, pak jistě pšeničné klasy za čas na pobřeží pacifickém cenou svou předstihnou všechno to zlato a stříbro, jež se tam nalézá. Znamý výrok Douglasa Jerrolda nehodí se na žádnou jinou zemi tak dobře jako na tuto; neboť jest opravdu jen potřebí »půdu polehtati motykou, aby se smála sklizní«.

Na minutu přesně dostihujeme Oaklandu, Jersey City San Franciska. Parní člun přistává, a před námi rozkládá se Nový York pacifického pobřeží. Ale místo světlem se skvoucího města, jež jsme si malovali, které se svými vysokými věžemi stápi se v klidu, ozářeno jsouc nádherou

zapadajícího slunce — považte naše překvapení: ani náš zakouřený Pittsburg nemohl by se honositi hustším příkrovem dýmu.

Známý, který byl tak laskav, že nás očekával při našem příjezdu do Oaklandu, snažil se nám vysvětliti, že to není všecko dým, jest prý to většinou jen mlha a pochází od zvláštního větru, který prý mívá mnohdy tento účinek. Ale sotva se asi mohu mýliti, aspoň co se toho týče. »Ne, ne, drahý pane, znáte snad všecko v San Francisku i kolem něho, Číňany, doly, Yosemiteké údolí, ale dovolte mne, prosím, abych také trochu rozuměl kouři.«

Po sedmihodinné jízdě přišli jsme do svého hotelu a po dobré koupeli a dobrém obědě snažili jsme se v příjemné společnosti spatřiti tolik, kolik před »krátkou hodinkou soumraku« bylo možno.

San Francisko, v Palace-hôtelu, ve středu večer, 23.
října.

Skutečný palác! Kde bychom mohli nalézt něco podobného! Windsorský hotele, můžeš se schovati! Musíš ponechat palmu vítězství svému velikému západnímu soupeři, co se týče budovy; jinak si můžeš udržeti svoje první místo.

Není žádné jiné hotelové budovy na světě, která by se vyrovnala hotelu tomuto. Dvůr Grandhotelu v Paříži jest chudičkový u srovnání s Palace-hôtelem. Je-li jasně osvětlen, pak jest celkový dojem podivuhodný. Zařízení, sály, pokoje, všecko jest nádherné, ano, hotel tento jako by

12 Moje cesta kolem světa

nám všude chtěl říci, že byl vystavěn, aby zastínil všechno, co dosud bylo stvořeno, a že miliony jeho majitele mu dovolují tento triumf.

Jest v San Francisku tak na svém místě, jako jest Taj na Sligu. Ale takový jest kalifornský peněžník; má-li svůj kapitál v kapse, vrazí jej do hotelu, jako my v Novém Yorku stavíme mramorové paláce nebo skladiště u dráhy, nebo v Cincinnati hudební síň, nebo v Pittsburgu kostel, nebo ještě jednu železárnu.

Každá společnost má svoje zvláštnosti. Hotely však nečiní na mne takový dojem, jako by byly docela vhodnými pomníky pro toho, kdo již dokončil svoje dílo na tomto světě, když je stavěl; zdají se mně příliš živé, aby mohly býti útulné svému majiteli, a umínil jsem si, až přijde moje »stavební doba«, že z toho nebude žádný hotel.

Konečně jsme se odebrali na lůžka; ale kdo by mohl spáti po takovém dni, po takovém týdnu! Neustálá jízda, bzučení a vrzání a otřásání vozů — stalo se to skoro již naší ukolébavkou — tak jsme si tomu zvykli. A pak telegramy z domova, jež nám přály šťastnou cestu; teplý, balsamický, italský vzduch, zimu jsme nechali za sebou — všechno to zahánělo náš spánek. A když jsme konečně usnuli, procházely ve snu postavy Indiánů, Číňanů, Indů, slonů, velbloudů v nekonečné řadě našim mozkiem.

Byli jsme u Zlaté brány; dostihli jsme břehu Tichého oceánu, a před námi ležela »bohatství Ormuzu a Indie, kde Orient svou rukou marnotratnou perly, zlato sype na barbarské vládce svoje.«

A při každém zásvitu hvězd v dlouhé noci té připadal mně vždycky na mysl refrén, jenž končil každou scénu orientálské nádhery, kterou nám kouzlila naše fantázie:

»Již zítra odpluje loď naše, již zítra odpluje loď naše!«

Nechť jsem dělal, co chtěl, slova staré skotské ballady nešla mně z myslí. Spáti! Kdo by mohl spáti v takové hodině? Nesměl by míti maso a krev ten, čí tep by se nezrychlil a čí nadšení by nevzplanulo, když jest vyvolen, aby si směl pošeptati: Na východ, do Orientu! »Již zítra odpluje loď naše!«

PLAVBA TICHÝM OCEÁNEM.

V přístavě v San Francisku, 24. října.

Konečně! Ctyřiadvacátého odpůldne! — Tu leží »Belgia« ve svém doku. Jaké to hemžení! Ale ne Američanů. Osm set Číňanů chce se vrátiti do země květů. Vypadají všichni docela stejně. Ale jak mlčeliví jsou všichni! Jsou šťastni a plni radosti, že se vypravují domů? Nemůžeme posouditi. Tyto sfingovité, žlutobarvé obličejé nic nám nepovídají.

Včera večer ptal jsem se na cosi telegraficky, a již přinášejí na loď odpověď, jež končí přáním šťastné cesty. Jak blízko a přece jak daleko! Ano, kdyby nás poselství to bylo hledalo u našich protinožců, byla by jeho síla, zahřáti srdce naše pocitem blízké přítomnosti a účasti našich drahých, bývala ještě větší. V tom jsme dostihli asi snu švédského jasnovidce Swedenborga, jenž nám praví, že mohou býti myšlenky přenášeny a mohou překonati čas i prostor. Odjíždíme odpůldne v určenou chvíli. Loď naše má náklad mouky, jíž potřebuje Čína, aby se v severních provinciích předešlo hladu, který není následkem neúrody rýže, nýbrž následkem neúrody prosa, potraviny chudších tříd. Někteří spisovatelé tvrdí, že musí zemřít hladem pět millionů lidí, nežli bude sklizena příští žeň, ale to se mně zdá sotva uvěřitelným.

A teď přichází Amerika na pomoc, takže nyní ze

16 Moje cesta kolem světa

svých východních břehů rozléváme nevyčerpatelné zásoby svoje, abychom živili Evropu, a ze svých západních břehů posíláme ze svého nadbytku starším národům dalekého východu. Tak vylévá Amerika všude jako bohyně Ceres na národy svůj roh hojnosti.

Požehnaná země, kéž se prokážeš hodnou všeho toho požehnání a dáš světu příklad, aby po dnech válečných výbojů na rozčilené zemi konečně zavládl slavný mír! Ale již žádných pancéřových lodí, žádného stálého vojska! To jsou nástroje ďáblů v monarchiích; zbraně republiky jsou radlice a srp!

Prvních tři sta mil není oceán docela nic »tichý«. Pobřežní větry způsobují vysoké vlny, a první dvě noci na moři byly velmi namáhavé pro nás špatné mořeplavce.

Ale pohyb ten po naší dlouhé jízdě drahou připadal mně tak mírný, že mně bylo, jako bych odpočíval na měkkých polštářích. Bylo příjemnější bdít a těšit se z pocitu úplného klidu, nežli spát, ač jsme byli tak unaveni. Tak jsme byli doslovně »houpáni v kolébce houpavých, bouřlivých vln« a užívali jsme také té radosti.

Některým ze svých vysoce nadaných přátel v Novém Yorce, kteří jsou poněkud buddhisticky nadechnuti, a pro něž by bylo úlohou velmi obtížnou, kdyby měli popsati svoje nebe — ba myslím, že si je nedovedou vůbec ani představit — těm doporučil bych, týden nepřetržitě kolébat se na nerovné železnici jako nejlepší prostředek, nabýti správné představy o Nirvaně, kde jest dokonalý klid nejvyšší slasti. Tak, jak já jsem to dělal, leže na poduškách,

naplněných vzduchem, a jemně se houpaje na vlnách, neměl jsem žádného jiného přání. Všecky touhy zmizely; byl jsem spokojen. Každá částička unaveného těla mého jako by opájela se blažeností. Byl to slastný pocit klidu, jež nám slibují v Nirvaně.

Třetího dne dostali jsme se z dosahu vlivů pobřeží a počali jsme poznávati Tichý oceán. Až dosud jest prostě nepřekonatelný, pravý ideál jižního moře. Jaké to musí býti chvíle pro milující, tyto nádherné noci! Za našeptávání tak nebeského by láska jejich jistě pokračovala rychle! Teplota jest příznivá, duje mírný větřík, ale chladna není cítiti. Moře, stříbrem zalité, blyskotá se v měsíční záři. Sedíme pod stanovou střechou a klouzáme po vodě. Samota tohoto velikého oceánu jest tak uchvacující, tak docela jiná nežli plavba Atlantickým mořem, cítíme se tak hrozně osamoceni, jako zrnko prachu ve vesmíru.

Obloha jako by nás uzavírala nesmírnou dutou koulí, a jen tápající můžeme hledati východiště. Na všechny strany máme stejně daleko, nic než oblaka a vodu.

Ale když plujeme dále na západ, máme každé noci podivuhodnou podívanou. Nikdy jsem neviděl nádhernějších západů slunce. Zdá se, jako bychom přicházeli každé noci ke branám ráje. Vlnami svítí v podivuhodné perspektivě zahrady Hesperidek, a fantasmie vytváří bez námahy krásnou zemi pohádkovou a oživuje ji duchy a vílami. Není to ani tak nádhera barev jako spíše jejich rozmanitost, co dodává těmto západům slunce

18 Moje cesta kolem světa

zvláštního půvabu jejich; v nesmírných dálavách jejich můžeme nalézt, cokoli chceme.

Turner viděl asi cos takového duševním zrakem svým. »Ještě nikdy jsem neviděl takových západů slunce, jaké vy malujete,« pravil mu kdysi kterýsi kritik. »Neviděl jste? Ale snad byste rád viděl?« zněla odpověď umělce. Myslím, že by cítil i kritik velmi prosaický, že tyto pacifické obrázky mají skrytý smysl vedle obrazného, ačli by to nebyl opravdu přítel Wordsworthův, jemuž i »žlutá prvosenka na potočném břehu jen žlutá prvosenka byla a nic víc —«

Takového člověka nedotklo by se ovšem nic.

31. října.

Týden jsme již na moři. Může tomu býti teprve sedm dní, co jsme zářícím očím na nábřeží kývali s bohem? Počínáme cítiti se na lodi doma. Cestovatelé se nyní navzájem znají, a dni ubíhají rychleji.

Sešel jsem dnes s lékařem a s Vandym dolů k Číňanům. Jaká to podívaná! Napěchování do těsných kotců, ve třech řadách s průchodem uprostřed. sotva tak širokým, že jeden člověk může projíti — tak leží ubohé bytosti ty od jednoho konce lodi až po druhý v atmosféře tak dusné, že jsem musil si pospíšiti, abych se opět dostal na palubu a nadýchal se vzduchu.

Až dosud zemřeli tři, a dva sešileli. Bláhovou zvědavostí mou ulehl stín na cestu moji, neboť musím stále mysliti na nebezpečství, že by mohla vypuknouti

nějaká nemoc mezi stádem tímto, a ty žluté, před sebe tupě zírající obličejy nejdou a nejdou mně z mysli.

Téhož večera seděli jsme právě v kajutě při whisky, když byl vyražen příklop střílny lodní nad mojí hlavou a zařval čísi hlas lámanou angličtinou: »Šílený člověk dělá oheň!« Skočil jsem ven a spatřil jsem Číňana s výrazem ve tváři — jen Shakespeare dovedl něco takového znázorniti:

»s pohledem tak žalostným, výmluvným, jak byl by z pekel právě býval propuštěn a měl by jejich černé hrůzy líčit.«

Hoří! Tento výkřik jest na moři nejstrašnější. Pud vniká každému strach před nebezpečím tím, ale nikdo ho nejmenuje. Jeden letí sem, druhý letí tam. Doktor, pravý obratný Skot, jenž zpívá »My Nannie's awa'« jako Wilson, byl mžikem oka dole v útrokách lodních. Já jsem běžel ke kajutě kapitána Meyera na hořejší palubě a probudil ho. Byl také jako blesk dole — jsou to přece jen dobří hoši, britští námořníci!

Čekal jsem na výsledek; věděl jsem, kdyby opravdu hořelo, že by záhy vznikl mezi Číňany všeobecný zmatek, ale všechno zůstalo ticho.

Jak dlouhé zdály se mně ty vteřiny! Za chvílku vrátil se kapitán — vypadal v nočním úboru svém jako duch. Jeden ze šílených Číňanů strhal si pouta, a Číňané byli zachváćeni panickým strachem. Stráž chtěla vyvolati co nejúčinnější poplach a našla jej bezpochyby ve slově »hoří!« Bylo to docela v pořádku, ale až zase jednou

20 Moje cesta kolem světa

způsobí poplach, mohla by si zvoliti přece jen jiný signál nežli právě tento.

Máme na lodi missionáře, jeho ženu a dvě mladičké missionářky; chtějí teprve započítí svoji práci mezi Číňany. Horlivě zaměstnávají se tím, že se učí jejich řeči. Ubohá stvořeníčka! Jaký život mají před sebou! Ale bez ohledu na každou otázku po skutečné ceně jejich působnosti — mají velikou myšlenku, která je povzbuzuje a šlechtí život jejich: poslouchají hlasu toho, co se jim jeví jako povinnost jejich.

Pozorujeme Číňany při jídle a musíme se smáti jejich kostěným hůlčičkám, ale nesmíme zapomínati, že má Číňan proč se honositi, že jest v čele civilisace, užívaje těchto hůlčiček při jídle.

Žádný z národů asijských — až do nedávné doby Číňan neznal vůbec žádného jiného národa — nedostal se nikdy přes tyto hůlčičky; užívání jich, bylo nejdříve v Číně zavedeno, ale většina ostatních národů asijských je již nemá.

Nezapomínejme, že naši předkové užívali svých prstů — byli to ovšem barbaři — v době, kdy Číňané již před staletími povznesli se k rafinovanosti těchto hůlčiček, neboť vidlička jest stará teprve tři sta let. Shakespeare měl pravděpodobně, Spenser ještě jistě jen nůž ve svém opasku, aby si mohl nakrájeti maso při jídle, a prsty byly pak pravým přiborem. Máme proč býti skromní v této »hůlčičkové otázce«. Loď stojí denně jedenáct centů (52 haléřů) výživa každého z těchto lidí, a za to dostávají

vydatné množství potravin, daleko více, nežli jsou jinak zvyklí.

Když již mluvíme právě o Číňanech, rád bych podotkl, že samozřejmě nemůžeme cestovati Kalifornií, abychom neslyšeli velmi horlivě disputovati o »čínské otázce«. Stala se právě nyní na pacifickém pobřeží palčivou, ale zdá se mně, že jsou naše »kalifornské obavy«, jak by řekl plukovník Diehl, »přece jen asi neoprávněny«.

V Americe jest toliko 130.000 Číňanů, a veliký počet jich vrací se domů následkem špatných časů a — myslím — také následkem špatného zacházení s nimi. Nikde nejví se příznaky toho, že bychom jimi byli předstihováni. A až změní svoje náboženské ideje a budou přicházeti do Kalifornie, aby se tam oženili, aby se tam trvale usadili, zemřeli a dali se tam pohřbíti, pak by bylo nejapné domýšleti se, že v agitaci proti nim vězí něco více, nežli obyčejný předsudek lidí nevzdělaných, kteří jsou jim v sociálním rozvrstvení nejbliže.

Mluvil jsem o věci té s majitelem rtuťových dolů, a hovor s ním vysvětlil mně mnoho z poměrů těch. Doly jeho dávají malý výtěžek a nevyplácejí se, zaměstnávají bílé dělníky, kteří dostávají dva až půltřetího dolaru denního platu. Ujednal proto s Číňanem dodávku 170 mužů, kteří se spokojí s platem polovičním. Pracují dobře, každý vykoná tolik, jako by dovedl vykonati běloch v tomto podnebí. Nemá s nimi žádných potíží, nikdo z nich neutíká z práce, nikdo nelenoší, není u nich stávek. Nízké mzdy umožňují mu, dolovati se ziskem, kdežto jinak musí

22 Moje cesta kolem světa

by nechati důl zaháletí. A na takové řeči proti práci Číňanů v sousedství odpovídá: »Dobrá, vyžehňte Číňany ze země, chcete-li, ale učiníte-li tak, bude zastavena také práce v dole.« Dobrodiní, jehož se dostává krajině doly s četnými dělníky, posud je ochránilo. Tak tomu jest.

Naši svobodní američtí občané z Tipperary a nepolepšitelní, nepokojní křiklouni vidí v cizí rase soupeře, který je zatlačuje, a místo aby si naučení z toho vzali k srdci a osvojili si schopnosti, kterými nad ně vyniká Číňan, vystupují na řečnickou tribunu a křičí: »Totož jest země bílého muže! Pryč s černochoy a čínskými pohany!«

Ať žije whisky a nevázaná svoboda! Ať žije! Ať žije! Ať žije! Čínská otázka nedospěla ještě toho stadia, aby musilo do ní zasáhnouti zákonodárství, ani to nebude v nejbližších staletích nutno, necháme-li je s pokojem. Dříve musí Číňan změnit náboženskou ideje svoje, a to neučinil ani za uplynulá tisíciletí, ani pravděpodobně neučiní, pokud my budeme živi.

V pátek, 1. listopadu.

Viděli jsme dnes poprvé létavé ryby. Kapitán nám řekl, že spatříme tato podivná zvířata, až se přiblížíme ku 30. stupni šířky, a opravdu, když jsme stáli dnes ráno na můstku a dívali se před sebe dolu do vody, spatřil jsem, jak zvířátka taková povznesla se z vody a letěla před námi.

Jedna z rybek těch byla tak veliká jako sled, druhé dvě vypadaly jako kolibříci. Mají mnohem větší křídla, nežli jsem myslel, a za letu jasně se lesknou na slunci.

Máme na lodi úředníka hollandské vlády, cestuje do odlehlých osad jejích v malajském archipel. Byl v končinách, kde nikdy před ním nebyl běloch, v nitru Nové Guiney, a viděl tam zvláštní věci.

Vyprávěl nám, že potřebují rajky sedmi let k úplnému vývinu svému. V prvním roce jsou prý samečkové i samičky docela stejní, ale později nabývá sameček krásnějších per a stane se z něho konečně nádherný pták, jak ho všichni známe.

Kdosi podotkl, že prý jest to u lidí právě obráceně. Naše Eva ověšuje se rok po roce vždy pestřejším peřím, až se z ní konečně stane náramně nádherný pták, kdežto mužíček zůstává stále tím prostě vypadajícím ptákem, jakým byl na počátku. — Myslím však, že ten, kdo to řekl, byl starý mládenec.

Jsme v novém světě, a hovor točí se kolem lidí na ostrovech a kolem věcí, o nichž jsme dosud nikdy nic neslyšeli. Víte na příklad, že je někde na světě sultán terantorský? A jest to velmi mocný vládce, jenž nyní žádá poplatek na celé Guinei. Pak bych vám také řekl, že sultán burneiský ze Setvanaku dostává ročně 28.000 korun poplatku a jako každý lakomý tyran žádá ještě více.

Z toho povstávají války, jež zuří v tomto díle světa. Setvanakové obrátili se k bohu války a budou jistě křičeti ve všech tóninách: »Vzpoura proti tyranům je poslušností k bohu!« a »Milliony na obranu, ale ani halěr daní!« Dejte pozor, přijde ještě jejich prohlášení neodvislosti, a proč by neměli míti svoji vlastní ústavu právě tak, jako my kře-

24 Moje cesta kolem světa

stane? Jediná věc při tom je zlá — táhnou-li vladaři do boje, že jim běží jen o jejich panství. Co který z nich dnes ztratí, toho snaží se zítra znovu dobýt, a tak jsou národové mezi sebou ve stálé válce nebo válečném zbrojení, a obojí stojí mnoho peněz.

Kdyby byl Herbert Spencer býval stanovil pouze ten zákon, jenž vysvětluje truchlivé to vraždění lidí, byl by si pojistil náš dík jako jeden z největších dobrodinců našich: »Užívá-li náčelník nebo král své moci svévolně a násilně, pak rozpoutává ducha války, a následky toho jsou boje dobytvačné a boje o následnictví; a v témže stupni, v jakém má lid v ruce své veřejnou moc, vyvíjejí se živnosti, mír a pořádek.«

Proto jest největší myslitel naší doby republikán. Cituji z paměti; ale takový jest smysl slov jeho; a protože jest zákon tento pravdivý, proto doufám v dobrou budoucnost světa, neboť všude jest lid na cestě k tomu, aby sám vzal do rukou moc vládní. Anglie náleží stále ještě k největším hříšníkům světa, protože jest ovládána ještě několika málo lidmi; její vychvalovaný systém reprezentativní není docela pravý. Teprve až bude lid skutečně vládnouti, dospěje Anglie klidu a zjedná si všude po světě přátele místo nepřátel, a »zpěvy míru pěti budou všichni její susedé«.

Hollandané vládnou na Javě a na ostatních ostrovech malajských nad 35 milliony lidí — právě tolik čítá celá Anglie. Z hollandské Indie dostává svět koření a kávu.

Nesmíme si tedy mysliti, že mají Hollandané jen svoji maličkou vlast.

Ještě jeden Číňan zemřel dnes; všichni nebožtíci musí ovšem býti balsamováni, a doktor dostává za každou mrtvolu 60 korun honoráře. Stěžoval si mně nedávno, že nechtějí ti lidé užívatí žádného léku, a jako pravý Skot nemohl pochopiti vtip, ježž jsem si dovolil — že se přirozeně brání polykati užívání, které jim dává ten, kdo bude dobře honorován, zemrou-li. Číňan totiž není hloupý.

Rakve s mrtvolami v místnosti, kde jest vodní kolo, množí se stále. Jsou zakryty plátnem, ale mnohdy jest přece viděti, jak veliká jest jich hromada. Ani jediný z lidí těch nedal by se pohnouti, aby opustil vlast svoji bez uklidňující jistoty, zemře-li, že budou tělesné pozůstatky jeho dopraveny zpět do otčiny a pečlivě pohřbeny tam, kde spatřil světlo světa.

Vzpomínám si, že jsem četl v Mac Leodově »Horské obci«, že tento cit kotví v horalech tak pevně, že i žena, která se vyvdala ze svého clanu, bývá po smrti dopravena domů a pohřbena u svých předků a příbuzných. Musím přiznati, že chápu tento cit velmi dobře. Zdá se mně, jako by se shodovalo s věčnou harmonií věcí, že tam, kde jsme poprvé spatřili světlo světa, máme nalézti klid, když skončíme život svůj; ano, má pravdu ona stará píseň:

»Nechť kdekoli se ubíráme klopotnou cestou života, ke konci našich dní se krok náš k domovu má obrátit, a

26 Moje cesta kolem světa

večer žití našeho shasnouti má na té výspě, kde kosti otců našich tlí.«

Kdosi ze společnosti byl tak laskav, že mne upozornil na některé tvary vln, kterých jsem si posud nepovšiml. Od té doby jsou mně stále předmětem nového zájmu a vidím v nich nové krásy. Po dlouhé hodiny pozoruji nyní zvláštní hry barev, pro něž jsem byl dosud slepý. Nejvzácnější drahokamy bývají srovnávány se smaragdovými a akvamarinovými barvami vln oceánu. Díky tobě, milý spolucestovateli můj, za nový smysl, jež jsi probudil ve mně!

Albatrosové, kteří nás sledují ve velikých hejnech, jsou mně stálým pramenem nové zábavy. Nejsou to posvátní ptáci »bludného Hollandána«, ale jest to týž druh. Silou a půvabností letu předčí, myslím, všechny ostatní ptáky. Jest to spíše klouzání než let, zdá se, jako by sotva pohybovali mocnými perutěmi svými, plují takřka, jako by byli hnáni nepoddajnou vůlí svou. Není divu, že bludného Hollandána zmocnila se taková bolest, když zastřelil jednoho z nich. Jsou příliš nádherní, aby mohli býti zúmýslně zabíjeni.

Včera večer bylo mně požitkem viděti, jak ptáci ti zalézali do výklenku mohutné vlny, aby si přes noc odpočinuli na vodě. Tucet jich bylo již ve hnízdě, když naše loď plula kolem, a každý okamžik přidružovali se k hejnu tomu jiní. Jistě na třicet ptáků těch sedí tak v tom hnízdě pohromadě uprostřed širé vodní pouště po celou

noc. Rád jsem viděl, že životu těchto ubohých poutníků v noci aspoň toho štěstí se dostává ve společnosti druhů.

Druhá neděle naše na moři. Psal jsem ještě, když svolával zvon ke službám božím. Náš missionář bude míti málo věřících, neboť jest nás jen 22 bílých cestujících na lodi. Doufám, že bude tu na oceáně mluvíti o dílech Velikého Neznámého, o nesmírnosti všehomíra, o hvězdách, jež pozorujeme v obdivu každou noc, a že nestáhne nás dolů do kruhu dogmat, o kterých nic nemůžeme věděti a o něž se ještě méně staráme.

Jest po kázání. Hm! Strávil dopoledne tím, aby nám dokázal, že víno, v něž Kristus proměnil vodu při svatbě v Káni Galilejské, bylo nekvašeno, tedy bez lihu. Jako by na tom co záleželo, nebo jako by se to vůbec kdy dalo zjistiti. Skoro bych byl měl sám chuť na znamenité kázání, jen kdybych byl býval na jeho místě. Jak živ mu to neodpustím. Jest velmi podobno pravdě, že missionář ten bude jednou takové hloupé věci přednášeti pohanům jako nebeské poselství, neboť o velebnosti, mírnosti a přetvořující síle Kristova učení a jeho osobnosti nemá, jak se zdá, ani potuchy.

Odpověděl bych na otázku: Proč vysílají církve obyčejně takový méněcenný materiál jako missionáře, kteří mají přece vyplniti nepravdu a síti pravdu, asi takto: Církve musí nejlepší síly svoje podržeti ve službě domácích; a mužové, kteří mají schopnost, působiti na svoje spolubližní s kazatelnou, nacházejí doma nejlepší a nejkrásnější působiště. Proto jsou pouštěni jenom neschopní lidé na

cizozemské missie. Druhá třída, z níž musí býti bráni missionáři, jsou přílišní horlivci, kteří mají nadbytek uchvacujícího nadšení, které však v nejčastějším případě jde ruku v ruce s těkavými názory dogmatickými; jsou to praví lidé, aby dovedli splésti lid, k němuž byli vysláni, a nejsou naprosto schopni působiti na srdce, ba ani ne probuditi rozum.

Jsou pozoruhodné výjimky, skutečně řádní mužové, kteří plní svoji povinnost, nedělajíce ze sebe mnoho. Leč takoví nemohou býti obyčejně postrádáni při naléhavých úkolech doma.

V pondělí, 4. listopadu.

Dáváme se jižní cestou k Yokohamě, o sto a několik mil delší nežli cesta obyčejná; ale za delší plavbu odškodňuje nás nádherné počasí a klidné moře. Voda i vzduch mají prostřední teplotu, a na palubě jest útulno. Máme vskutku letní počasí, jest to něco docela jiného nežli plavba Atlantickým mořem, takže jsem tomu zvykal jen pozvolna.

Včera večer o desáté hodině měli jsme za sebou polovinu cesty, po plavbě trávající deset dní a osm hodin. Kapitán ukázal nám svoji mapu, a působilo to uklidnivě, když jsme viděli, že přijdeme dnes na blízko země, totiž ostrovů Poledních.

Na jedné z těchto korálových skupin ostrovních uložila pacifická poštovní společnost plavební 3000 tun

uhlí a značné množství konservovaného masa jako zásobu pro ten případ, že by se některý parník octl v tísní.

Minuli jsme ostrovy Sandwichské ve vzdálenosti 700 mil jižně, když jsme byli ve čtvrtině cesty; Boninovy ostrovy zaujímají asi totéž postavení na naší cestě na polovici východní, tak že na nesmírnou vzdálenost mezi San Franciskem a Yokohamou dobře jest postaráno o vše pro případ nějaké nehody. Stačí jen zajeti na jih, a nalezneme tam ochranný přístav.

Na dobré mapě vidíme ostrovy, které jako tečky kryjí jižní část Tichého oceánu — jsou to vesměs korálové výspy; ty milliony dělníků pracují neustále, a jest jenom otázkou času, kdy budou moci naši potomci jezdit drahou z ostrovů Sandwichských na Filippiny, předpokládajíc ovšem, že činnost těchto malých pilných dělníků nebude přerušena rušivými vlivy. Tak pokračuje velkolepé, nekonečné dílo stvoření století za stoletím jevíc každým okamžikem nové divy a nezná ani klidu ani odpočinku.

Minul 6. listopad, »dies non«, jenž nikdy nebyl zrozen. Ztracen, uprchlý, ukraden? Vzácný diadém ze 24 drahokamů — některé z nich jsou jasně svítící diamanty, jiné drahocenné rubíny, některé jako smůla černé acháty — ztratil se, uprchl, byl ukraden? Byl by se měl aspoň o půlnoci ukázati těm, kteří za doby noční pozorovali hvězdy, ale nechť jakkoli po něm pátrali, nebylo ho lze nalézt. Známý druh, staré slunce naše, mělo by přece při tom míti nějaký úkol, ale největší podezření padá na všeobecně známého zloděje, který ukradl již tak mnohý

30 Moje cesta kolem světa

vzácný drahokam, na čas. Tolik hodin již ukradl, ale celý den a celou noc spolknouti na jediné sousto, to jest přece jen trochu příliš mnoho. A přece tak učinil. Nemáme 5. listopadu.

Slyšel jsem veselou anekdotu o knězi, jenž se vracel do Ameriky — v tom případě získává se den, máme dva dni téhož data, kdežto v našem případě jeden den ztrácíme —; v poledne překročili rovník, a kapitán nic netuše volal na prvního důstojníka lodního, aby zapsal následující den jako neděli. Duchovní, byl to Skot a ještě k tomu presbyterián, zvolal rozhořčeně v hrůze: »Neděli dělat, posvátnou neděli dělat, dobrotivé nebe!« Rozkaz byl dán, a byly slaveny dvě neděle za sebou. Leč náš uražený přítel nemohl se již nikdy smířiti s kapitánem, jenž se odvážil, naříditi svatou neděli z vlastní pravomoci.

Ve čtvrtek, 7. listopadu.

Ty noci zde nejsou stvořeny ke spaní, a den také ne. Ale ze všech nocí, které jsem kdy zažil, jest noc na dnešek nejvýznačnější. Měsíc v úplňku stál nad námi a vrhal na nás dolů jemné světlo svoje, stápl v všechno v jemném lesku a stříbřil tančící zpěněné vlny. Jupiter jest na západě a chce zmizeti, Lyra, Arkturus a Aldebaran jeví se v gigantické velikosti. Všecky plachty jsou napiaty, a při nádherném vlahém jižním větru letí »Belgia« hučícími vlnami. Jsme blízko ostrovů Morellových.

Byl bych si přál, aby byla paluba plna mých přátel, aby se všichni radovali se mnou. Jenom báseň Byronova

může vyjádřiti tento požitek. Jest příliš dlouhá, abych ji tu citoval celou, ale několik veršů uvedu tu přece:

»Mát' tvářnost svou noc, jež známější se mně stala již nežli tvářnost lidská, a v blyskotání hvězdiček, v kráse jejich mdlé, podivné, zvláštní naučil jsem se řeči jiného světa...«

V takových chvílích, když nás tak přemáhá krása a vznešenost, cítíme, že jsou životy a světy mimo naše poznání nebo že by světy takové měly býti; neboť krátký náš pobyt na zemi jest jistě jen předchutí podivuhodného života, ježž nám takové nálady dávají tušiti jako vlastní domov náš.

V pátek, 8. listopadu.

Vím, že jsem šel teprve časně ráno spat; ale když jsem svoje výlevy předešlé noci četl za drsného, střízlivého světla denního, připadalo mně skoro, jako bych byl býval trochu napilý. Zápisky ty mají však býti poctivým a věrným podáním mých citů, a nechci se ani pokusiti, mírniti výbuchy svoje.

Vím, že jsem po celý večer deklamoval básně, když jsem přecházel sem a tam po palubě, a cítil jsem se v náladě ke všemu. Kapitán řekl mně dnes večer, že na všech cestách svých nezažil dosud tak krásné noci, jako byla tato. Samo sebou se rozumí, že ne! Jest to právě naše štěstí! Neměl jistě ještě nikdy na palubě nikoho, kdo by měl z cesty své větší požitek, to mohu směle říci. Hýřím takřka v pohledu na moře a jest jen škoda, že ubohý Vandy

můj necítí se nikdy volně na lodi. Nějaký daleký předek můj, dobrý Skot a chudák, zabýval se asi podloudnictvím, místo aby se byl věnoval daleko slušnějšimu zaměstnání zloděje koní — neboť většina z chlapíků těch »nalézala si maso na polévku v Anglii i ve Skotsku zároveň« — ten asi vštípil Carnegiům zálibu pro moře. Měl jsem se státi smě-
lým mořeplavcem a jezdit po slané pěně, pirát s pirátskou snoubenkou, kterou si uloupí zbraní a násilím — a se vším tím romantickým kouzlem.

Na dnešek v noci jsem opět velmi dlouho bděl. Na štěstí nebylo na palubě ani živé duše, která by mne byla mohla slyšeti, když jsem zpíval:

»Vzhůru prapory, ať vlají nad mořem!

Já v korábu pluji — lupič svoboden je!«

Důstojník na velitelském můstku jednou na mne zavolal a ptal se, chci-li něco — odpustil jsem mu — na tu vzdálenost mohl slyšeti jen řvaní. Kdybych mu byl býval blíže, byla by melodie bezpochyby dostihla jeho sluchu a byl by pak věděl, že zpívám píseň. Myslil jsem si však, že jest lépe, budu-li se tvářiti, jako bych ho nebyl slyšel, a tiše šel jsem dolů, spat. Půjdu zítra našemu příteli Ryanovi s cesty, neboť by mne uvedl v nemalé rozpaky, zvláště před mladými dámami, kdyby se mne zeptal, co nebo proč jsem v noci tak vyl. Mnozí lidé nemají taktu, a možná že náleží k nim a nerozuměl mně.

V neděli, 10. listopadu.

Naše třetí neděle na moři. Minulý týden měli jsme vesměs slunečné dny, měsíčné noci a klidné moře. Až dosud nespátřili jsme žádné lodi.

Přečetl jsem ve volných chvílích jedenáct her Shakespearových a měl jsem největší radost z těch, které jsem znal nejméně, a bylo mně nanejvýš divno, že jsem se dávno již některým místům v nejznámějších hrách nenaučil nazpaměť, aby v paměti mé žily s ostatními a potěšily mne, kdykoli je zavolám. Jsou to perly tak drahocenné! Mám je nyní dobře v hlavě a jest mně, jako bych si byl získal nových přátel, strážných andělů, kteří mne budou blažiti v příštích dnech a nocích. Byron by rád zapřel mistra, ale nalézám právě dvě nádherná místa, kromě mnohých jiných, která již znám, kde chodil k Shakespearovi do školy. Idea ve slavných verších »Mazepových«:

»Mně zdá se, jak by ranního svit zášeří se nikdy neměl vybarviti v den«

jest z »Two Gentlemen of Verona«. Ale nebudu se ovšem proto na Byrona dívati přes rameno. Bylať a jest vše pronikající, nadpřirozená bytost Shakespearova geniem, jest a bude pro všechny doby příští každému básníku prostě nemožno, z pramene toho nečerpati, neboť každý žije ve svém »okolí«, a Shakespeare jest »okolím« všech.

Ve čtvrtek, 13. listopadu.

Již jen 30 mil k nejbližší zemi! Dnes pocítili jsme

již moc Neptunovu, jenž nám byl posud tak milostiv. O půlnoci zdvihl se vítr, a moře jest dnes pěkně zvlněno.

Přicházím právě s paluby, kde jsem viděl »Tichý« oceán v jeho zuřivosti, a nikdo by nevěřil, že může se moře od moře tak lišiti, jako Tichý oceán od Atlantického. Celé jitro vody zvedne se tu najednou do výše jako pevná hmota, tam jen několik čtverečních metrů, jež se tříští v pěnu. Říkáme si instinktivně: »Co jest těmto vyjícím massám po králi?« Pozoroval jsem, že i útvar nejmenších vln, jež jsou lodí odhazovány stranou, jest jiný, než na jiných mořích.

Jest půlnoc, a jsme již jen 25 mil vzdáleni od Japanu. Žádný cestovatel mimo mne není na palubě; ale já nemohu spáti. Vandy chtěl zůstati se mnou; vím, že by to byl ubohý hoch učinil, kdyby byl mohl aspoň lézti, ale bouře ho nyní shroutila nadobro. Jak jest to zvláštní, že nikdo necítí v sobě dosti zájmu, aby zůstal vzhůru a bděl se mnou — byl by bohatě odměněn.

Fosforeskující moře ukazuje nyní svoje divý, nejen v myriádách malých hvězdiček, které vídáme také v Atlantickém oceáně, ale každým okamžikem, když příď a boky lodní rozhrnou pěnu, ukazují se blyskotající, fosforeskující skvrny, tak veliké, jako moje cestovní čepice. Jací jsou to asi tvorové, že mohou tvořiti takové světelné chuchvalce?

Opustil jsem palubu s veselým »Allright!« Znělo mně v uších, jak loď tančila, hnána jsou větrem, jenž zakončoval dlouhou cestu naši Tichým oceánem. Jak jsme

toužili po této poslední noci — a přece, jak často v pozdějším životě svém toužil jsem po oněch nádherných nocích, jež jsem tehdy zažil na moři, kdy jsme byli sloučeni s vesmírem a cítili cosi, co jsme nemohli sice vysloviti, ale přece nemohli také ukryti.

Dobrou noc, drazí přátelé! Jste nyní v nejhrošlivější všední práci, jest nyní u vás den, mučíte svůj mozek, aby sváteční cestovatel mohl se kochati takovými požitky. Doufám však, že není příliš vzdálena doba, kdy budete míti stejnou zábavu, a pak bude pracovati ten, jenž nyní jde konečně spat.

JAPAN.

Země! Japonské ostrovy jsou v dohledu, a vjíždíme do mořského zálivu. Nikdy nezapomenu na tento vjezd! Slunce právě vycházelo, a obloha byla tak modrá jako v Itálii. Viděl jsem kdysi oblohu takovou namalovánu, jak zalévá Egypt svojí nádherou — tam ji uvidím také ještě.

Fusijama leskla se v paprscích vycházejícího slunce, a její vrchol 3000 metrů vysoký byl úplně jasný. Mraky kladly se s pravé i levé strany na její kužel, ale krčily se jen trochu dále dole k němu, jako by se neodvažovaly, zakaliti vrchol jeho. Stála tu ve své mohutné, osamělé kráse — nejvýraznější hora, jakou jsem kdy spatřil. Hory bývají pro nás téměř pravidlem zklamáním, poněvadž výšku jejich obyčejně jen pozvolna odměřujeme, ale Fusijama pouze tím, jak tu stojí, vystupujíc z roviny jako pyramida, tak že o ní lze užiti slov Schillerových o »věcech, jež se věží do výše«, vyniká nad každý jiný hrot či vrchol, a není divu, že její výšiny ve starých dobách pokládali Japonci za domov svých bohův.

Bylo devět hodin, když s rachotem spadly kotvy, a v několika minutách hemžilo se kolem naší lodi plno malých člunů, aby nás dopravily na břeh.

Dokud jsme nepluli v takovém sampanu, nesmíme si lichotiti, že jsme poznali již nejgrotesknější prostředek dopravní. Představte si dlouhý, široký člun s kabinou, s

palubou v předu nižší než po stranách, a na ní čtyři človíčky, kteří vypadají jako démoni v Black Crooku, a oblečení jsou co nejméně. Po každé straně, ale ne za sebou, stojí dva, a každý má v ruce dlouhé veslo a provází každý úder jeho výkřiky, jakých jsem neslyšel dosud nikdy. Tak nás vezou tito žlutí ďáblové, kteří se patrně vpracovávají ve stav nejhroznějšího rozčilení.

Konečně přistáváme, míjíme celnici bez prohlídky a docházíme velmi nejistými kroky — trochu jsme odvykli chůzi po pevné zemi — do svého hotelu. Pojídáme několik soust k večeři, ale při ní posluhují opět ti hrozní chlapíci, již více démoni než lidé. Musíme se každou chvilku smáti něčemu komickému a divíme se, kde to jsme; ale vše, co jíme a pijeme, jest neočekávaně dobré — na zemi, po 22 dnech ztrávených na moři!

V úterý, 19. listopadu.

Jsmo již tři dny v Japanu, a vše, co vám mohu říci, jest, že jsem neschopen, podati vám více nežli bledou představu o tom, s čím se všude setkáváme. A kdybychom se musili zítra vrátiti domů, měli bychom přece pocit plného uspokojení ze své cesty.

Ačkoliv jsem již viděl vše nejvzácnější a nejpodivuhodnější, co nám může poskytnouti Evropa, několikahodinná procházka po Yokohamě nebo Tokiu objevila nám více neočekávaného, nežli jsme dosud kdy viděli.

Žádná země, kterou jsem dosud navštívil, neposkytla

mně skutečně tolik nového, kolik jsem si od ní sliboval; zde jest to obráceně. Všecko tady překonává to, co jsem si předem maloval, a musím neustále litovati, že bezpochyby jen málo přátel mých navštíví Japan, aby viděli takové zvláštnosti a měli z nich požitek.

Dovolte, abych popsal některou ze svých procházek. Jsme ve dveřích hotelu, dostalo se nám nepočítaných poklon, skoro až k zemi, od četných těchto d'áblů. Objevuje se před námi tucet malých tlustých chlapíků, každý mezi dvěma vojnicemi svého kočárku, zapražen jako koník, a zvou nás, abychom vsedli, právě jako kočí. Podívejte se na jejich oblek či spíše po něm: střevíců nemají — nechceme-li střevícem jmenovati slaměný podešev, slamou k noze přivázaný — nohy i tělo jsou docela nahé, s výjimkou docela úzkého hadříku kolem boků, a pak klobouk! Ten jest buď ze tmavého materiálu, tak veliký jako dno kádě — nepřeháním —, aby chránil před sluncem a deštěm, nebo ze světlé slámy, ale také tak veliký. Jsou to bettuové, kteří vás za 3/4 hodiny dovezou do Tokia — 3 míle daleko.

Odmítáme jejich pozvání a jdeme pěšky. Ale co pak jest to! Člověk na chůdách? Jeho střevíce jsou ploché vlněné podešve, asi čtvrt palce silné, na nich spočívá noha; dvě podobně utvářená, asi čtyři palce silná prkénka, tři palce od sebe vzdálená, nad sebou upevněná, chlapíka nesou; na nich si vykračuje. Jiný má pevné špalíčky dřevěné stejné výše, třetí má ploché střevíce slaměné, čtvrtý nemá docela žádných.

40 Moje cesta kolem světa

Jaký jest to hluk za námi? Holda! Holda! zní to v náš sluch. Ohlížíme se a vidíme čtyři kuli, docela nahé jako Adam, každého na jednom rohu čtyřkolého vozíku, naloženého železem, jak si při každém kroku ulevují takovým strašidelným sténáním. Jakživ jsem dosud neviděl nepostrádatelný kov tento takto dopravovati.

Ale ohlédněme se tamto! Přichází obchodník s rybami, přes rameno máje bambusovou tyč, na jejíchž koncích houpají se koše s rybami — nosí se tak všechna břemena; tam na druhé straně jde roznašeč vody, nesoucí svoje vědérka stejně; přes rameno si přehodil kus látky, což mu dodává vzhledu clowna z cirku.

Oblek žen není tak rozmanitý, ale jejich malované rty, bíle napudrované šije a, jsou-li vdány, černě zbarvené zuby dávají nám dosti důvodů k podivu, ačkoli mně připadají šeredné, když se smějí; musím zrak od nich odvrátiti. Jak mohou ženy činiti ze sebe takové šeredné příšery, nemohu pochopiti, ale — móda dokáže ještě ledacos jiného.

Děti vypadají nanejvýš komicky; jsou tak nadity v šaty, že vypadají, jako malí tlustí Eskymáci. Ženy nosí je bez výjimky po indiánsku na zádech.

Tu potkají se dva Japanci na ulici, pokloní se třikrát, pokaždé hlouběji a uctivěji, a dbají co nejpečlivěji toho, aby se sklonili na předepsaný počet centimetrů, jak to předpisuje jejich vzájemné postavení, a pak potřesou si svojí vlastní rukou na znamení radosti.

Přicházíme záhy do končin krámů. Jsou to malé

budky, a na zemi dřepíce sedí tam čtyři nebo pět mužů a žen kolem pánvice s uhlím, nad níž si hřejí ruce, zatím co si pokuřují. Všecky tyto krámy jsou dřevěné, jen nepatrná část jich jest hliněná — a ta prý jest ohnivzdorná. Tam ukládají vše, co má cenu, když vypukne oheň, což se stává často. Podlaha jest pokryta rohožkami a udržována v úzkostlivé čistotě. Každý, nežli vejde dovnitř, zuje si dříve stěvíce. Podlaha krámu jest asi 18 palců nad ulici vyvýšena, a po stranách v rozích sedí kupující a obstarávají svoje koupě. Celá ulice jest chodníkem, protože s koňmi tu netřeba počítati.

Navštívili jsme čajové faktorie v Yokohamě, neboť Japan stal se v posledních letech vývozcem čaje pro Ameriku. Čerstvě sklizený čaj jest bez chuti, teprve když jest vydán slunci, kvasí jako seno. Pak se kadeří, stáčí, suší a potom se dopravuje k obchodníkům, kteří jej opět pečlivě rozcupovávají a stácejí ve tvar, v jakém přichází k nám. Viděl jsem v továrních místnostech firmy Walsh, Hall a spol. mnoho set žen a dívek, jež malýma rukama svýma čaj dovedně stáčely a ukládaly do velikých okrouhlých hrnců, pod nimiž hořel slabý oheň.

A teď, přítelkyně moje, dovolte mně, abych vám vysvětlil rozdíl mezi černým čajem a zeleným čajem; černý čaj se dostane, nechá-li se na slunci asi o padesát minut déle sušiti či kvasiti nežli zelený, a za těchto přidaných padesát minut vyprchají z něho některé součásti, které prý škodí našim nervům. Zelený čaj má proto silnější účinek na slabé

42 Moje cesta kolem světa

nervy nežli čaj černý. Vidíte tedy, jest to týž lístek, rozdíl podmíněn jest jenom zacházením s ním.

A ještě něco rád bych vám vysvětlil: Zelený čaj přirozené barvy neprodal by se v Americe, my chceme »krásnější zeleň«, a jak se samo rozumí, také ji obdržíme! Co může dělati kupec proti těmto velitelským požadavkům svých zákazníků? A tohoto žádoucího zbarvení dociluje se tím, že se k čistému čaji přimíchává indigo se sádrou, a to činiti

jest nucen i nejsvědomitější kupec. Viděl jsem v jednom případě, že bylo užíváno docela i pruské modři, jež jest jedovatá, ale to nebylo u Walshe, Halla a spol., a bylo mně vypravováno, že se sahává i k ultramarínu. Tyto nanejvýš jedovaté látky dávají ještě »krásnější zeleň« nežli indigo a sádra, a čaji takovému dávají nevědomí lidé přednost. Morálka: Zůstaň u černého čaje a varuj se jedu! Za tato vysvětlení a všemožné pozornosti vzdávám na tomto místě díky panu Walshovi, našemu bankéři.

V Japonsku slýchati jest v noci často dlouhé, naříkavě zvuky. Ptal jsem se a zvěděl jsem toto: Pocházejí od slepých mužů a žen, jimž říkají šampurové; úkolem jejich jest třítí a štípati nemocné a jejich bezesnost takto léčiti. Léčba ta jest velmi oblíbena u Japanců, a i cizinci vyprávěli mně, že jí užili s úspěchem. Domnívám se, že podnebí snadno vyvolává rheumatismus a podobné poruchy a že pak obyvatelstvo sahá ke všemu, co může přinéstí třeba jen přechodnou úlevu. Přece však jest mně »uspávání štípáním« docela novou methodou.

V hotelích žije se zde docela dobře. Ryb i zvěři má Japan velikou hojnost. Bažanti, sluky, zajáci, jeleni. vše jest velmi levné a vesměs znamenité. Hovězí a skopové maso jest rovněž dobré, rovněž zeleniny. Řípy, ředkvičky, karotky jsou velmi veliké, připisují to hlubokému a pečlivému obdělávání půdy. Vandy měřil některé ze zelenin a oznamoval: »Ředkve 18 palců a krásně bílé, karotky 20 palců a znamenité.«

Ve středu, 20. listopadu.

Dnes ráno jeli jsme z Yokohamy do Tokia, hlavního města říše. Až do nedávné doby měl Japan dva vladaře, mikada čili vladaře duchovního a taikuna čili vládce světského; přesně vzato byl však duchovní vladař vyšší z nich, neboť vladař světský nabýval své moci jen přiřazením se do jeho rodiny. Sídlem mikadovým bylo Kioto, krásné město uprostřed ostrova, taikun sídlil v Tokiu, jež tehdy bylo zváno Yeddo. Mikado byl neviditelný, byl to vskutku skrytý prorok, nikdo mimo několik málo privilegovaných nesměl spatřiti posvěcenou osobu jeho. Před nemnoha lety bylo usneseno obě tyto moci spojití a Yeddo učiniti jediným hlavním městem. Mikado byl hustým závojem jsa zahalen dopraven v triumfálním průvodu do Yedda, a davy lidí, jež se shromáždily všude při cestě, padaly na zemi a zůstaly na ní ležeti se sklopenýma očima, když se posvátný vůz blížil. Divák, který popsal vjezd mikadův do Tokia, praví, že jen

44 Moje cesta kolem světa

málo lidí odvážilo se vzhlednouti, když se posvěcená osoba ta blížila.

Nedávno podnikl týž mikado cestu po celé zemi a stýkal se s předními osobnostmi každého kraje a cestoval otevřeně před očima všeho obyvatelstva; tak rychle změnily se mravy v Japonsku.

Když byl mikado povznesen k nejvyšší moci, odstranil také dosavadní feudální soustavu, a není již samurajů, není již daimiů, není malých knížat, která dříve se procházívávala po ulicích, provázena jsouce vojenským průvodem svým. Vojáci, námořníci, policisté, všechny třídy úřednické jsou oblečeny dle evropského vzoru. Jest nyní panujícím zvykem, oblékati se jako Evropan, a úprava domů po evropském vzoru zjednává si vstup. Podobně jest tomu s jídlem.

Hôtel, v němž bydlíme, má francouzského kuchaře, a včera večer měli jsme společnost nejslavnějších herců, kteří hostinou oslavovali úspěch nové hry, kterou právě hráli na velkém tournée. Bavit jsem se tím, že jsem si mezi nimi vybíral Montagua, Gilberta, Becketa a Bootha a nechybil jsem ani jednou, jak jsem se potom dověděl. Poměry jsou asi tytéž jako u nás, myslím. Herci jsou velmi váženi v Tokiu a upoutali na sebe všeobecnou pozornost, když hodovali, a náš tlumočnick vyprávěl nám lámanou angličtinou, ukazuje na dva mladé milovníky: »Velmi váženi u velmi vysokých dam, oh, velmi!«

Evropský šat nemění příliš vzhled japonských pánů, myslím, jsou příliš malí a mají — jest mně líto, že to o nich

musím říci — vesměs trochu křivé nohy. Domácí vlnivý šat dodává jim důstojnosti \ i leposti. Skutečně musíme, pobývající nějakou dobu na východě, připustiti, co tam tak často slyšíme, že náš západozemský kroj jest nejméně interessantní na celém světě.

Byli jsme tak šťastni, že jsme měli ve své společnosti kapitána Totakia od japonského námořnictva a slečnu Rio, mladou dámu, která pobyla několik let v Americe a které se dostalo anglického vychování.

Byli neobyčejně přívětiví k nám po celou dobu našeho pobytu; děkujeme jejich společnosti za mnohou příjemnou hodinu. Kapitán Totaki pořádal pro nás jednu večerní zábavu v čajovém domě a dovedl nás k proslulým japonským gejšám, o nichž isme již tolik slyšeli.

Uvedli nás do veliké místnosti, jejíž podlaha byla pokryta bambusovými rohožemi, spočívajícími na měkké podložce. Jak se samo sebou rozumí, zuli jsme se ve dveřích domu. Nebylo tam ani židlí ani jiného nábytku, ale hned nám je přinesli. Četné služky vítaly nás velmi uctivě, každá se vrhla na zemi a dotkla se pokaždé čelem rohožky, kdykoli vstupovala do místnosti. Jedna ze služek přinesla plyšové pokrývky a položila je kolem pánvice s uhlím. Za několik minut potom přišla zase jiná služka, vrhla se na zemi a předložila nám nějakou japonskou lahůdku. Jiná přinesla polévku v malých pomalovaných koflících, jiná přinesla ryby, třetí koláče, čtvrtá čaj ve velmi zdobných šálcích, jiné ještě mnoho jiných věcí, a konečně

přinesly saki, obvyklé víno tamní, a podávaly je v malých šálečcích podobně jako čaj.

Pak přišly gejši; vešlo jich sedm, každá s nějakým hudebním nástrojem podivného tvaru; poklonily se hluboce, ale všiml jsem si, že se nedotkly čelem rohožky, hodnost jejich jest mnohem vyšší než hodnost služek. Pak počaly hráti. Není zde večerní společnosti bez produkce těchto dívek, a takové zábavy jsou takřka jediným společenským požitkem Japancův. A nyní hudba. Prosím, pamatujte si dobře, japonská stupnice tónová není naše, a japonská hudba není melodie pro náš sluch. Mají celý tón mezi každou první a druhou notou, půltón mezi každou třetí a čtvrtou, a přece probouzí v nich jejich hudba tytéž city, jako v nás hudba naše, tak že po všem tom zdá se býti harmonie prostě věcí výchovy, a nádherná »Pátá symfonie« nebo »Lohengrin«, nebo Burnsova »Scots wha hae«, po našem hrány a zpívány, jistě by těmto lidem neznamenal více než hlasitý třesk kastanět. Představte si jen »Pátou symfonii« v jiné stupnici nežli v naší. Nechce mně do hlavy myšlenka, že nemáme jediné možnou stupnici pro ni, ale musíme se právě učit, že jsou různé cesty ku každému cíli, a nikdo, kdo ví mnoho, nebude tak troufalý, aby řekl, že jeho metoda jest nej lepší.

Ale protože je harmonie jiná, neměl jsem také porozumění pro jejich přednes. Když jsem se domníval, že hrají nárek nad nebožtíkem, musil jsem objeviti, že to bylo srdečné uvítání a ujištění hezkých dívek těch, že je velmi blaží čest, že smějí hráti před takovými znamenitými

hostmi. Naše průvodkyně, slečna Rio, chopila se jednoho z těch nástrojů, hrála a zpívala nám něco, ale nebyl jsem ani nyní šťastnější v uhádnutí toho, co hrála. Byl to svatební chór, a já bych se byl vsadil, že jest to japonské »Miserere«; omyl ten má snad svůj význam, ale nám byla ta hudba, upřímně řečeno, odporná.

Fistulkový hlas a kvičení a k tomu ještě monotonní zpěv v nepřijemném tónu — to jest tu nejoblíbenější a zcela obyčejné. Nástroje vypadají jako banja a dávají velmi ostrý tón, podobný zvuku bubnu; ale jest ještě větší nástroj strunový, japonské piano, na němž hrají starší ženy, mladší nemají ještě dosti cviku, aby jej dovedly ovládati.

Když přezpívaly několik písní, odložily dívky svoje nástroje a poklonivše se chystaly se k tanci. Ale místo živého ztělesňování veselé hudby jest japonský tanec velmi odměřený, a pohybuje se tělem místo nohami. S pomocí nezbytného vějíře snaží se dívky znázorniti nejrůznější nálady duševní, a to s nejvybranější roztomilostí. Byla to poesie pohybu. Každý tanec illustroval nějakou historku, a zde se člověk vyzná stejně dobře jako ve skotských tancích »Highland Fling« nebo »Sailors Hornpipe«. Nebylo tedy těžko, sledovat! představení. Posunek jest spíše nežli hudba řečí universální a »v jeho dosahu činí nás jediný přirozený pocit příbuznými s celým světem«. Není tu různých stupnic, aby byl citům dán výraz. Láska v rozmanitých tvarech svých jest, jak také bylo očekávati, thematem většiny těchto tanců. Myslím, že jsem si znovu získal své pověsti jako dobrý hádač. Mohl jsem slečně Rio podati

docela dobrou zprávu o všem, co bylo v tancích těch vyjádřeno, a po celou tuto část večera bavili jsme se znamenitě. Jak hloupým jeví se asi Japancům naše víření kolem sálu, až únavou nemůžeme dále nebo dostaneme závrať — a to všecko z pouhé záliby ve věci!

Roucha dívek náležela k nejbohatším a nej nádhernějším toho druhu, harmonie jejich barev byla překvapující, a jejich způsoby byly způsoby nejvyšších tříd společenských. A vskutku, udávají módu a jsou nejvzdělanější a nejlépe vychované mezi všemi Japankami. Pro takové dívky se posílá, chce-li někdo pořádati večerní zábavu, právě tak, jako my najímáme hudební kapelu. Jako třída společenská těší se prý veliké vážnosti, bydlí bez výjimky u svých rodičů, kteří je se značným nákladem dávají vzdělávati, a provdávají se, jak mně bylo řečeno, často velmi dobře. Kontrast mezi nimi a jejich méně vzdělanými sestrami jest tak veliký, že jest nápadný i nám, ačkoliv jsme zde teprve několik dní a samozřejmě nejsme posud obeznámeni s jejich způsobem života.

Nejvýznačnější památnosti Tokia jsou chrámy a slavné hroby taikunů. Jsou sobě velmi podobny, ale hrob šestého taikuna v Šibbě jest daleko nádhernější nežli ostatní. Jest všeobecně znám z obrázků, a popis nepodal by správnou představu o něm. Barvy jsou podivuhodné, a nanejvýš jemné užití zlata jest nápadné. Také viděti jest na všem nejkrásnější kousky staré malby lakovými barvami. Ale hroby tyto nepůsobí na mne nijakým dojmem, nebudí ve mně žádný pocit, jež bych mohl označiti jako uctivost,

a vůbec nic v Japanu, jak se mně zdá; jakýsi nádech hračkovitosti lpí na všem, i na chrámech.

Co se týče jejich náboženství a jejich víry, jest těžko něco o tom povědět, nebo mají-li vůbec jaké. Tolik však jest jisto: vzdělané třídy vyzuly se již z víry lidu, ač-li ji vůbec kdy měly, a neuctívají již žádných bohů. Nevzdělané třídy však, jak jsme sami viděli, nosí v davech skromné dárky svoje do chrámů a modlitbami vyprošují si pomoc bohů. Japan jest jako staré Řecko; má náboženství pro lid a má jiné nebo žádné v obyčejném smyslu slova pro nečetné vzdělance.

Jako v katolických zemích uctíván jest jeden oltář více nežli druhý. Chrám lišce zasvěcený jest v celé zemi nejpopulárnější. Jest vyzdoben obrázky z »Feriny lišáka«, jež ho zobrazují v nejrůznějším postavení. Ctitelé jeho jsou velmi četní — vždyť se chytrost lišákova stala příslovečnou — a tito lidé doufají, že obětmi a modlitbami přimějí boha »Lišáka«, aby jim přenechal trochu své chytrosti. Lišák může právem býti označen jako nejúspěšnější kazatel v Japanu, vyzná se v obchodě svém lépe než kdokoli jiný, a jeho církevní obec jest největší. Má však soupeřku ne nepatrného významu v bohyni zvané »Imma«. Viděli jsme její obraz: veliká, velmi silná žena, po japonském způsobu sedící a obklopená obrázky dětí; malé děti jsou kolem dokola hlavní postavy umístěny jako andělé.

Prodávají se po čtyřech haléřích kus její podoby z hlíny zhotovené a ošklivě pomalované; mnoho takových věcí kladou pobožní věřící před bohyni.

Když jsme tam stáli, klečela právě mladá žena, provdaná, neboť zuby její byly černé, nikoli bohatě, ale slušně oblečená před bohyní a byla tak pohroužena ve zbožnou modlitbu, že ani nepozorovala naší přítomnosti. Zde nebyl omyl možný — byla to upřímná zbožnost, povznesení duše k vyšší moci. Byl bych velmi rád věděl, jaké ji tíží utrpení, a náš tlumočník nám vyprávěl pak, že prosila bohyni jen o jedinou milost, že se modlila starou modlitbu, aby jí byl darován syn. Ubohá žena! Povážíme-li, čím bude život její v této zemi, nebude-li modlitba její vyslyšena — jest nám jí líto, pomyslíme-li na to. Bude z ní živoucí mrtvola, jiná vstoupí na její místo; vše, co dodává ženě ceny, spočívá na této podmínce. Jak jest mně jí líto!

Viděl jsem také muže na modlitbách před jinými obrazy bohů a ve stavu zbožného vytržení. Viděl jsem tolik toho ve chrámech, že jsem pozbyl dobré nálady a přál jsem si, abych nebyl navštívil žádný z nich. Naplňuje nás to tak zdrcujícím pocitem o přítomnosti a budoucnosti lidského pokolení, vidíme-li, jak mnoho bližních našich ještě jest ujařmeno nejnižší formou pověřivosti.

V jednom z nejproslulejších chrámů šintoských viděl jsem posvátný tanec, jímž má býti bohyně usmířena. V boudě dvě poschodí vysoké na přední straně chrámu bylo malé jeviště, na němž seděli tři staří kněží. Jeden tloukl na bubínek, druhý pískal na flétnu, třetí hrál na kytaru. V taktu k této hudbě pohybovala se velmi hezká, nádhernými posvátnými rouchy ověšená mladá dívka, s

vějířem v ruce, dcera kněze, to bylo všecko. Stejně jako údery na tamtam, jež jsme v téže chvíli slyšeli z protějšího chrámu buddhistického, má tanec nakloniti bohy, aby dobrotivě přijali oběti a modlitby věřících.

V témže chrámě viděli jsme velikou dřevěnou sochu, která prý dovede vyléčiti všechny nemoci. Tak velice a tak často byla socha ubohými trpiteli třena, že nemá již nosu. Obličej jest docela hladce otřen; nemá již uší, a jest jen otázkou času, kdy budou s ní setřeny všechny lidské taHy. Připadá mně na mysl palec nohy svatého Petra v katedrále v Římě, jenž byl také již úplně ohlazen líbáním zbožných katolíkův.

Japan osvojil si velmi rychle mravy a společenské způsoby evropské civilisace. V loděnicích jsou budovány válečné lodi, jež jsou konstruovány domácími inženýry a podávají skvělý důkaz o jejich důmyslu. V některých městech jest zavedeno plynové osvětlení, železniční a telegrafní trati jsou ve stavbě, a, aby nezůstali za svými sousedy, mají Japonci také již svůj státní dluh a nevyplacitelné papírové peníze, jak se samo sebou rozumí, založené národním jměním. Jsou zhotoveny podle amerických, a byly dříve docela i tištěny v Novém Yorku. Doufejme, že bude Japan záhy s to, aby republiku naši napodobil i v tom, že učiní své papírové peníze vyplacitelnými, aby nabyly plné ceny zlata. Ačkoliv mají širokou základnu, stejnou jako naše bankovky dollarové, zdá se, že se asi sotva lépe osvědčují, nežli u nás doma.

Japanské umění jest umění užité. V žádné jiné zemi

nejsou předměty všední potřeby tak umělecké. Nábytku jest málo v japonských domech; není stěn ověšených obrazy v honosně pozlacených rámech, není záclon ani závěsů, není pohovek, není židlí, není stolů a stolečků, není lustrů a věcí jiných, které plní naše pokoje. Prázdnota pokojů jest nám přímo nápadná, vcházíme-li do nich, ale podíváme-li se na předměty denní potřeby, shledáváme, že jsou neobyčejně krásné. Jistě jest to mnohem důležitější, než omezuje-li se umění na málo osob nebo věcí. V Japanu jest umění demokratické, možno říci, všechny třídy společenské podrobují se jeho vládě.

Tolik ještě nutno pověděti o umění na Východě, v Číně i v Indii stejně jako v Japanu: až dodnes omezovalo se na čistou dekorativnost; vyšší tvůrčí síly nebylo dosud dosaženo. Proč jest tomu tak, jest otázka velmi zajímavá, a budu se jí zabývati, až se naskytně k tomu příležitost, a uvidím pak, s čím to souvisí. Má snad na tom podíl chudoba Východu? Jest tam velice málo bohatých lidí, a málo jest lidí zámožných v našem smyslu slova, 30.000 korun jest pokládáno v Japansku za jmění, a bylo mně řečeno, že jen velmi málo lidí i vyšším třídám patřících má tolik. V Číně a v Indii jest to také takové, s výjimkou několika indických radžů. Popud, ježž umění dalo v Evropě náboženství, na Východě schází, chrámy jsou chudičké a nemají žádných drahocenností. Bohatých obchodních a průmyslových tříd jest ještě málo na Východě, a »bohatství neteče tak do kapes« jako v Evropě a v Americe. Obávám se proto, že umění ani v příštích

staletích nedostane se na Východě přes stadium čistě dekorativní.

V sobotu, 23. listopadu.

Dnes prošel jsem s Vandym hlavní ulici tokijskou od jednoho konce ke druhému; krásná, široká ulice, plná lidí a vozů, lidmi tažených. Jsou tam také malé jednokoňské vozy, jež projíždějí ulicemi jako omnibusy, novota to jinde v říši neznámá dosud. Kde jsme se objevili, kupily se takové davy lidí, že měla policie dosti práce, aby zevlouny přiměla k rozchodu.

Město jest vystavěno v rovině a má jen studniční vodu. Požáry jsou velmi časté. Japanská města jsou takové hromady hořlavin, že se divím, že vůbec ještě existují. Ale krby, jež tu mají, jsou maličké: jen pánev s uhlím tu a tam k vaření, a protože se většina lidí stravuje ve veřejných jídelnách, nebývá v mnohých domech vůbec žádného ohně. Po městě jsou vztyčeny dlouhé řebříky jako požární věže strážní, a na nich sedí po celou noc hlídači, aby ihned způsobili poplach. Jen stržením sousedních domů nebo vyhozením jich do vzduchu bývá obyčejně možno zameziti další šíření se ohně. Pojišťování jest v Japansku neznámou věcí, risiko by bylo při něm také příliš veliké.

Japanci chodí ráno do divadla a zůstávají tam až do páté hodiny odpolední. Divadla otvírají se o páté hodině ranní, ale boháči nepřicházejí před šestou nebo sedmou hodinou, kdy představení počíná. V poledne se podává v

divadle snídaně, diváci kouří, jedí, srkají čaj a baví se dle libosti. Není tam sedadel, jen malou rohožku položí pro každého, kdo přijde, a vedle ní krabici s pískem a v ní dva doutnající kousky uhlí, jimiž se zapalují dýmky. Dámy kouří v Japonsku bez výjimky právě tak jako páni. Každý přinese si s sebou malou dýmčičku s dlouhým troubelem, na níž jest zavěšen sáček s tabákem. Obchvíli nacpou si do dýmky trochu tabáku, co stačí tak na dva tahy, pak tabák vyklepou a nacpou si znovu. Nikdy jsem neviděl, že by byli udělali více než dva tahy najednou. I mladé dívky tak kouří, a v očích člověka, jemuž se protiví tabák tak jako mně, nenabývají takovými zvyky zvláštního půvabu, jak si lze snadno domysleti. Milenka, jejíž rty čpí tabákem... Fuj! Také není pokládáno za nezdvornost, kouřiti v přítomnosti jiných lidí, a také gejši zapalovaly si v přestávkách, jak se samo sebou rozumí, svoje dýmky a nebyly si vůbec vědomy, že si tím něco dovolují.

Svatební obyčje velmi se liší od našich. Kněží nemají při tom co dělati, také není náboženských obřadů. Rodiče mladého muže vyhledají mu vhodnou ženu, když dospěje dvacíti let, a uvedou celou věc do pořádku. Ucházejí se u rodičů dívky o její ruku, a líbí-li se těmto nabídka, uzavře se smlouva mezi rodiči mladého párku a určí se den, kdy budou nevěsta a ženich píti saki z téhož koflíku. Pořádají se slavnosti a radovánky, často po několik dní za sebou, jsou-li rodiče bohati — a manželství jest uzavřeno. V každém případě musí nevěsta bydleti u rodičů mužových; více, než jeho spokojenosti, musí hleděti, aby si získala spokojenosti

jeho rodičův. Velmi často žijí pohromadě tři pokolení, a nejstarší jsou uctíváni tak, jak my si o tom ani nedovedeme učinit ponětí.

Že si provdané ženy barví zuby na černo, jest nejošydnější zvyk, jaký jsem kdy seznal. Byl jsem ve velmi vznešených japonských domech a viděl jsem tam ženy jinak velmi dobře vypadající, ale stačilo jen, aby otevřely ústa, a hned se staly odpornými. Rád proto slyším, že zvyk tento více a více mizí a že několik mladých žen odepřelo pod- robiti se mu.

Člověk zvykne všemu, i zemětřesení, a Japan mívá mnoho takových nepředvídaných návštěv. Za jedinou noc pocítili jsme v Tokiu tři záchvěvy, jeden z nich byl dosti silný, aby nás probudil ze spánku. Lůžko moje dostalo prudkou ránu, a dům div nám nespádl na hlavu.

Téže noci měli jsme ve městě veliký oheň, a sta pronikavě znějících zvonů, zvuku podobného jako kravské zvonce v našich lesích, zvonilo na poplach, ale klapání ponocných v naší ulici dávalo nám uklidňující ujištění, že jest u nás všecko v pořádku, i zůstal jsem ležeti. Zdejší ponocní mají totiž dvě malá čtyřrohá prkénka z velmi tvrdého dřeva, a těmi na svých pochůzkách o sebe klapou jako svůj signál: »Můžete klidně spáti.« Myslím však, že cizinci pravidelně neznají účelu tohoto klapání a chvílemi se jím probudí, jenom aby se dali ujistiti, že není ani nejmenší příčiny ke znepokojení.

V pondělí, 21. listopadu.

Dnes najali jsme si malý parník a na pozvání našeho přítele kapitána Totakia navštívili jsme loděnice.

Jsou v krásné poloze v zátocě asi deset mil pod Yokohamou, jsou velmi prostorné a mají dílny s moderními nástroji. Bylo tam zbudováno již několik lodí, a dvě vojenské lodi budou v brzku spuštěny na vodu, nový to důkaz tak zvané civilisace.

Japan jest, jak vidíte, velice ctižádostivý. Všichni úředníci, mistři i dělníci jsou domorodci a dokázali svoji dovednost v každém ohledu. Mzdy, jež tu jsou placeny, vzbuzují v nás úžas; všechna odvětví jsou odměňována takřka stejně. Malíři, modeláři, kováři, tesaři, strojníci, všichni dostávají mzdu K 1.20 až K 1.90 denně dle své výkonnosti jako dělníci; obyčejná práce venku odměňována jest 92 haléři denně, práce v dílně korunou a dvacítí haléři; mistři dostávají 288 korun měsíčně. Pracuje se devět hodin denně, každý devátý den jest dnem odpočinku, podobně jako naše neděle.

Kromě oněch dvou válečných lodí, jež jsou ve stavbě, jest všechno strojní zařízení zde navrhováno a prováděno; císař japonský dal si pro soukromou potřebu svoji zbudovati velikou jachtu s lopatkovými koly, jež slibuje stati se nádherným kouskem loďařského umění. Nezazlíváme Japancům, že uctívají svého císaře, jest to vskutku vladař.

Ježto má náš kapitán vysokou hodnost a tato návštěva jeho byla první od jeho návratu z cesty kolem světa, byl úředníky přijat s pozdravy na uvítanou. Měli jsme ještě

štěstí, že jsme mohli pozorovati předeepsané poklony v nejúplnějším odstínění jich. Mistři uklonili se třikráte téměř až k zemi, mnohdy docela nejdříve poklekli a dotkli se třikráte čelem země. Byli jsme potom poučeni, že ještě před nemnoha lety mimo tento projev úcty natahovali svoje paže a dlaně kladli na zemi; to se nyní již nedělá, a nepochybuji, že s pokrokem vzdělání budou takové pozdravy méně a méně vyžadovány.

Ze psaní mne právě vyrušuje nový otřes země. Nejprve počala se třásti moje židle, potom dům, nemohl jsem psáti dále, a vzhlednuv vidím, jak Vandy stojí přede mnou všecek rozčilen. Po několik minut zdálo se, jako bychom měli býti rozdraceni na maličké kousičky, jako by to byl konec světa.

Nikdy nezapomenu pocitu toho. Pohyb lodi, na mořských vlnách se potácející, přenesený na zemi, kde máme pevnou půdu pod nohama a kolkolem těžké kamenné zdi, jež hrozí každým okamžikem na nás spadnouti — toť málo příjemné. Ale přešlo to, a naše matka země byla opět tak klidna jako dříve.

V Japanu nekupuje se v krámech, neboť tam není nic vyloženo, a cizinci jest nesmírně obtížno dovědět se, kde by našel některé věci. Stačí, aby ste naznačili svému sluhovi, čeho si přejete, a za několik minut máte přede dveřmi ne jednoho nebo dva, nýbrž pět či šest kupců, kteří se všichni hluboce uklánějí, když vcházíte nebo vycházíte, a čekají, až se pánovi uráčí, podívati se na jejich zboží;

zmizejí, rozhodnete-li se pro něco, čeho si přejete, a následek toho jest, že se z vašeho pokoje stává skutečný bazar.

Nejnepříjemnější jest při nákupu, že se při všem smlouvá. Udají cenu a očekávají, že bude učiněna nabídka. Vandy se dobře vpravil v tuto hru a zdá se, že ho to baví. Já jsem se pečlivě vystříhal každého vměšování a tak unikám všemu zmatku tomu. Jest vždycky příjemné, víme-li, že zájmy naše jsou v lepších rukou, nežli jsou naše, a pocit ten mám vždycky s Vandym.

Nechť jdeme kamkoli, všude shlíží na nás Fusijama.

Jaká to jest přece jen krásná hora a jak nádherně se vypíná k obloze svým vrcholkem, krytým věčným sněhem! Není divu, že obraz její nacházíme na tolika věcech. Tisíce poutníků putují každoročně na ni ze všech krajů říše, neboť jest to hora posvátná, a bohové odměňují pouť tu jako uctívání na svých oltářích.

Kdysi byla to činná sopka; ale asi od roku 1700 nebylo již žádného výbuchu. Kráter jest téměř 200 metrů hluboký; jako Cheopsova pyramida zdvíhá se z roviny, žádné jiné hory není na blízkou, která by se s ní mohla přiti o vládu.

V pátek, 27. listopadu.

Dnes odplujeme do Shanghaie a opouštíme Yokohamu s upřímnou lítostí. Nezapomeneme tak brzy dobrých, vlídných tváří těch, kdo tolik přispěli k tomu, aby náš pobyt v Japanu byl příjemný.

Kdyby bylo bývalo možno zůstatí ještě do soboty,

byl bych sotva odolal pokušení vyhověti pozvání, abych odpovéděl na přípitek při hostině svatoondřejské. Bylo by mne jistě velmi svádělo, na slávu Skotska přípiti si s milými krajany v Japanu.

Leč nemělo to býti. Parník kotvil v Kobe již celý den a noc, i musili jsme jeti drahou do Kiota, bývalého sídla rnikadova, japonské Paříže. Město to zasluhuje tohoto jména týmž právem, jakým jest Cincinnati zváno naší americkou Paříží. Kioto jest jen hromadou jednopatrových domečků, leč jeho poloha jest divukrásná a jistě bez soupeře v Japansku, a totéž možno říci o Cincinnati, — protože krása Paříže platí o městu, nikoli o krajině! Villy vypadají jako hračky a jsou ukryty v zeleni stromů na malých návrších kolem Kiota. mnohem hezčí než kdekoliv jinde v Japansku.

Cestou viděli jsme opět hodný kus vnitrozemí a všude dostávalo se nám důkazů, že jest obyvatelstvo zdejší velice plodné. Muži i ženy pracovali na svých kousíčkách půdy, šest nebo i sedm lidí jest mnohdy obchodně súčasně na kuse pole, ne celé jitro velikém. Není to rolnictví v našem smyslu slova, jest to soustava zahradnická, taková asi, jakou vídáme v sousedství našich velikých měst. Tak po celé zemi neviděl jsem jí v tom rozměru ani v Belgii.

Jeli jsme po starém parníku »Costa Rica«, patřícím nyní japonské společnosti, které nedávno Pacific-Mail-Company prodala několik lodí.

Mezi nákladem naším jest slušný počet živých krocánů, které podnikavý Japanec veze s sebou do

Shanghaie ke svátkům vánočním, a teď poslyšte, vy zhýčkané děti štěstěny: Vy kupujete kus po pěti korunách, a vaši krajané v Číně musí za ně platiti po padesáti korunách! Podnebí Cíny jest prý příliš vlhké pro tuto oblíbenou pečínku, ale v Japonsku daří se znamenitě. Přejí vývozci, jenž tak rozmnožuje důchody své země, mnoho štěstí k jeho podniku. Místo orla měl by mnohem užitečnější krocán daleko více nároků, aby byl povýšen za národního ptáka Ameriky. »Pět korun za krocana,« odpověděl užasle obchodník, když jsem mu pověděl, co stojí u nás. »Jaká jest to asi země!«

Podnebí severní Cíny nesevědí Evropanům, a mnozí jezdí přes moře do Japanu, aby se tam zotavili. Také to jest velmi příznivé pro budoucnost Japanu.

Ačkoli patří loď Japancům, jsou sluhové obyčejně Číňané; zástupce společnosti vysvětlil mně to, pravě, že Japanci dělají dobrotu, pokud jsou mládi; dosáhnou-li však mužného věku, stávají se ctižádostivými a není je pak již možno ovládati, kdežto čínský boy (sluha jest v celém Východě jmenován boy) vždycky zůstává »boy« a neustále pečlivě obsluhuje svého pána. Japanci jsou dále velmi bojechtiví, jest to plémě maličkých bojovných konoutů, stále pohotových ke sporům, zvláště s Číňanem.

Kapitán mně vyprávěl, jak si mu nedávno stěžoval veliký Číňan, že ho kterýs Japanec stloukl. A když dal přivésti tohoto protivníka Číňanova, ukázalo se, že to byl takový maličký cvrček, že se kapitán otázal velikého trpitele, proč ho nepopadl a nehodil přes lodní zábradlí.

Žaloba byla tím vyřízena, veliký Číňan toho zasloužil. Ale missionáři měli by jim kázati naučení: Udeří-li tě někdo ve tvář, nastav mu také ještě druhou, a teprve udeří-li tě také v tu, důkladně mu to oplat!

Zítřek jest veliký den; máme na úsvitě vplouti do proslulého japonského moře vnitrozemního.

»Bude zítra hezky?« — tu otázku slyším na lodi stále. Slunce zapadá velmi slibně, a já cituji Shakespeara, jenž mluví o podobné příležitosti:

»Již unavené slunko zlatě zapadá, a světlá dráha jeho dává tušiti, že zítra pěkně bude počasí.«

Jen ať jest zítra hezky, potom nechť si přijde, co chce — taková jest všeobecná nálada.

V sobotu, 30. listopadu.

Jaký to byl dnes den! Zapomínáme na mnohou událost, o níž myslíme, že nám nikdy nevymizí z paměti; ale žádný smrtelník nemůže za krásného dne plouti po vnitrozemním moři japonském, aby si neuchoval vzpomínku na ně až do toho dne, kdy se rozloučí se životem.

Moře to zasluhuje své slávy jako nejkrásnější lodní dráha světa — nedovedu si aspoň představit, že by bylo možno z prvku země, vody a vzduchu sestavit co krásnějšího.

Vjíždíme-li při slunce východu do úzkého moře toho, plujeme kolem as tří tisíc malých ostrůvků. »které jako hlídky střehou začarovanou zemi«. Rozdělují hladinu

62 Moje cesta kolem světa

vodní a činí z jednoho moře spoustu moří malých. Vypadají jako jezera Killarneyská nebo jezera anglická a skotská, ale jest jich stokráté více, a místo údolních a horských pastvin jsou zde břehy vzdělány až k nejvyšším vrcholům, ve stupňovitých terasách, aby byl zužitkován každíček kousíček půdy. Na březích jsou hustě seskupeny osady jako hnízda v chráněných koutech, na vodě hemží se plno plachet droboučkových člunů rybářských, všude cítíme útulný, šťastný život. S přídy naší lodi napočítal jsem 97 ve slunci se blýskajících plachet mimo ty, které byly za námi. Na pahorcích bylo všude viděti plno lidí, pracujících na svých maličkých zahradních farmách. Jest to panorama pilného, čilého života, života ve krásném okolí na všechny strany, a musili jsme přiznati, že dosud nikdy jsme neviděli takové pohádkové země, jako dnes. Počínám chápati, jak může třicet a několik millionů Japanců žíti na tak maličké ploše.

Reky i jezera hemží se rybami; pahorky i údolí jsou stále zavlažovány, a při vytrvalé práci roste rýže, proso i zelenina. Jen několik korun ročně stačí na oděv, a za několik korun zbudují si svůj vlídný dřevěný domeček. Mají tak všecko, čeho jim třeba, a těší se denně ze svého života, a jsem přesvědčen, že není země, kterou by bylo lze srovnati s Japanem.

Nepochybuji, že děkují každý den a každou hodinu svému bohu, že jim dopřál osud naroditi se ve šťastných končinách těchto, a že litují nás, otroky domnělých potřeb a nutností, protože se sami olupujeme o svoje štěstí života,

o radost z něho, kterou pokládají za nejvyšší moudrost; my čekáme na dobu pozdější, kdy budeme moci plniti žaludek svůj až k přesycení — ale doba ta přichází vždycky pozdě.

Když jsme měli pohádkovou zemi tu za sebou, dostali jsme svěží vítr, jenž potrval po těch několik hodin plavby, jež nám zbývaly ještě do Nagasaki, posledního přístavu japonského. Tam získali Hollandřané před dvěma sty lety malý ostrůvek, odkud obchodovali s Japonskem, dávno před tím, nežli se kterémukoliv jinému národu dostalo k tomu povolení.

Tam měli také katolíci svůj hlavní stan. Ale měli takové výsledky v obracení domorodců na víru svou, že se vláda znepokojila a několik tisíc křesťanů sehnala na ostrůvek ten a všechny pobila. To bylo v 16. století, ale ještě před nemnoha lety bylo 7000 japonských katolíků vypovězeno ze země.

Nyní však se změnilo všechno. Uprchlíci směli se vrátiti domů, a nyní jest úplná svoboda vyznání. V předešlém měsíci byli sčítáni vyznavači křesťanské (katolické) víry v tomto okrsku, a bylo jich napočteno 35.000. Protestantů jest jen velmi málo.

Pokud jsem mohl pozorovati, jest to zde jediné místo na Východě, kde byl učiněn skutečně pozoruhodný pokrok v pokřesťanštění lidu. Na všech jiných místech, kam jsem přišel na své cestě, viděl jsem jen několik málo nevzdělanců, kteří se přiznávali ke křesťanství, mnohdy tucet nebo dva, zřídka více. Evropané, bydlící tam, vyprávěli mně vždy, že to jsou sluhové nebo čeleď cizinců,

a že se jim dostává jejich místa jen přestoupením k nové víře. Byli-li propuštěni, stávají se z nich odpadlíci. Jest patrné tu, jak snadno bývá nejoddanější a nejsvědomitější prvním, kdo podlehne pokušení téměř neodolatelnému: získati si prostředků k dostatečné výživě zdá se býti jedinou vážnou životní starostí všech na Východě, a to v takovém stupni, jaký aspoň my Američané jen stěží dovedeme chápati.

Vzpomínám si ještě na milého, dobrého biskupa katolického v Kantonu, jak mně s prostotou opravdu skvostnou vyprávěl, že každý dělník, pracující na stavbě katedrály, milostí boží obrátil se ke svaté matce církvi. Majitel hotelu řekl mně později, že toto tak zvané obrácení bylo pramenem mnohých příjemností a výhod. Domnívám se, že dobrý církevní otec ten byl obětí nemístné důvěřivosti.

Zde v Nagasaki to neplatí: 35.000 vyznavačů křesťanství v jediném okrsku, v němž jest sotva 100 evropských rodin, ba snad jen polovic, a kde křesťan znamená zároveň bytost nižší a není již v módě, to dokazuje úspěch církve a opravňuje k naději, že v době nepříliš dlouhé tato část Japonska bude jednou celá v ovčinci Páně.

Důležitým důvodem pro nepochybný výsledek jest pravděpodobně, že ani vláda ani lid nemají nic proti missionářům, neboť vlastní víra Japanců nemá v nich hlubokých kořenů.

Číňan jest docela jiný. Víra jeho jest mu svatá, jest

to živoucí síla, a bohové jeho nesmějí býti zneuctěni. Víra jeho dotýká se nejsvětějších citů jeho a jest mu vším.

Slavná socha Livingstoneova v Princes-Gardenu v Edinburghu, jejíž tvůrkyní jest paní D. O. Hillová, znázorňuje vystupování našich missionářů v tak zvaných pohanských zemích: bibli v jedné ruce, v druhé revolver. V Japonsku jest revolver docela zbytečný. Japanec dívá se na missionáře s nevinnou zvědavostí, a třeba neměl chuti lámati si hlavu novými naukami, nemá přece docela nic proti tomu, vykládá-li je někdo a káže.

Nyní není již v Japonsku státního náboženství, buddhismus, jenž jím dříve býval, není jím od roku 1874. Chrámy i s kněžími udržovány jsou dobrovolnými příspěvky.

Zákony chudinské jsou velmi jednoduché; vláda poskytuje každé osobě přes 70 a pod 15 let, která se nemůže sama uživiti, devět měric rýže a rovněž tolik nalezcům pod 13 let Ze všeho obyvatelstva jest jen asi 10.000 chudých, a z těch jest více než 1000 v chudobinci v Tokiu.

V přístavě nagasackém, 2. prosince.

Vstali jsme s Vandym dnes časně ráno a šli jsme na břeh; stoupali jsme přes pahorky a údolí a vrátili jsme se na loď teprve pozdě odpoledne. V pravém slova smyslu jsme se potloukali po okolí.

Jest to zde jako všude v Japonsku: terasa nad terasou, každá píď půdy vzdělána. Vodu vynášejí ve vědrech lidé

nebo volové až na nejvyšší vrcholky, které nemohou být jinak zavlažovány, a každá jednotlivá kultura, ať jest to rýže, ať proso, řípa, zelí nebo mrkev, bývá každodenně zalévána. Co se dá z matky přírody za takových okolností vynutiti, jest téměř zázračné. »Úrodná půda« má tu docela zvláštní smysl, vidíme-li, co dovede ploditi, je-li k tomu nucena.

Ač jest prosinec, září zde přece slunce jasně, a jest docela teplo. Usedl jsem si několikráte pod živé ploty vedle cesty a slyšel jsem neustále bzučeti hmyz kolem sebe. Motýli poletovali s květu na květ, včeličky sbíraly med, a vše vypadalo jako o teplém dni červencovém. Obydlí lidská byla chudobná, a protože všude scházelo sklo v oknech, vypadala jako opuštěné kolny. Ale při bližší prohlídce nalézali jsme hezké rohožky na podlaze a všude úzkostlivou čistotu.

Napočítal jsem na jedné straně pahorku 47 teras od úpatí až k vrcholku; jsou svise rozděleny, takže velikost každého políčka obnáší průměrně asi 25 čtverečních stop. A proto že se terasy řídí povahou půdy a proto jsou velmi nepravidelné, vypadá svah japonského pahorku jako pokrývka sestavená z četných různých kousíčků látek. Stěny teras jsou zarostlé révou, kapradím a j., takže tvoří dojem nízkých zelených živých plotů, a to zvyšuje neobyčejně půvábnot krajiny. Není divu, že vzdělavatelé tohoto rozmilého koutečku nepomýšlejí na to, aby jej kdy opustili.

Masitá potrava není Japonci ani zpola tak důležitá jako

ryby; masité potraviny požívá se vskutku málo, kdežto ryby všeho druhu a nej různějšími způsoby upravené přicházejí na stůl ke každému jídlu. Zamilovanou rybou jest jim »tai«; jest červený v písčitých řekách a černý při ústí týchž řek, kde počíná tmavé dno mořské. Zvláštní parallelou k tomu jsou tu černé a červené jedle. Na písčitých půdách rostou červené, na měkké půdě jsou černé. Jsou-li přesazeny navzájem, mění také svou barvu. Ryby i rostlinstvo podléhají témuž zákonu. Jsme všichni tvory svého okolí, proto měli bychom pečlivě voliti svoje okolí i svoje druhy. Znáti nejlepší, co bylo kdy ve světě poznáno a vykonáno, jest zajisté mnoho, ale naroditi se a vyrůstiti mezi těmi, kdo vykonali nejvíce a žili nejlepším životem naší doby, to jest ještě důležitější.

Na oceáně měli jsme jednou na »Belgii« požární poplach, dnes ráno měli jsme skutečně požár. Právě jsem se rozloučil s kapitánem a chtěl jsem se odebrati na břeh, když jsem spatřil před sebou vystupovati husté kotouče dýmu, a několik vteřin potom zaslechl jsem pod sebou volati »Hoří!« Na štěstí nebylo páry v hlavních kotlích, malý kotol pomocný byl plný, a čerpadla byla ihned uvedena v činnost. Zatím přišly na pomoc čluny různých válečných lodí, jež kotvily v přístavě. Parník byl stará dřevěná rachotina a naložen byl hmotami snadno zápalnými. Kdyby se byl v kouři objevil plamen, byla by jistě vypukla panika, a žádný z drobných člunů domorodců, které posud těsně obklopovaly naši loď, nebylo by bývalo lze přiměti, aby se k nám přiblížil; byly

také vskutku všecky již dosti daleko od nás. Na palubě byla dáma, skutečná »princezna z Thule«, z Lewisových ostrovů, pro niž bylo na všechn způsob lépe, aby se dostala se svým děckem do bezpečí; podplatil jsem tedy lakomého Japance nesmírnou vyhlídkou na půldolar (dvě a půl koruny) — zpropitné na zdejší poměry velmi veliké — aby přirazil k našemu boku. Vzal jsem dítě a sestoupil jsem za matkou po lodních schůdcích do člunu, i zůstali jsme pak v bezpečné vzdálenosti od lodi, až bylo po nebezpečí. Zpozditi se o několik minut se záchrannými pracemi, a »Costa Rica« byla by mohla jíti za svou sesterskou lodí »Amerika«, na niž za podobných poměrů vypukl před několika lety oheň a úplně ji zničil. Na štěstí již minula doba dřevěných parníků; nemělo by jim aspoň býti dovoleno, přijímati cestující.

Japan má toliko dvě železniční trati pro svých 36 milionů obyvatelstva — téměř tolik obyvatelstva, jako má Velká Britannie; jedna trať vede z Yokohamy do Tokia, druhá z Hioga do Tofia. Zdá se to málo, ale přes to není pravděpodobno, že by v nejbližších staletích bylo vystavěno ještě více než 100 mil železničních tratí. Obyčeje a chudoba lidu a v mnohých krajích také topografie země nejsou příznivy vývoji drah.

Hlavní silnice jsou však ve vzorném pořádku. Bavila mne různá klasifikace jich. Silnice první třídy jsou takové, které vedou z hlavního města do obchodních přístavů, silnice druhé třídy vedou k národním svatyním. Obchod má tedy první místo. První i druhá třída silnic spravovány

jsou vládou jako národní potřeby; pak následují v rozmanitém odstínění ostatní silnice, mnohé jsou udržovány větším okrskem, jiné, významu spíše místního, dávkami ukládanými menšímu okresu. Všecky však podřízeny jsou přísnému dozoru ústředního úřadu v Tokiu.

Japonská pošta jest ještě mladého původu. Datuje se od roku 1871. Za prvních deset let svého trvání dopravila 95 milionů dopisů, časopisů, knih atd., mezi tím 30 milionů pohlednic. Žádná statistika nepodává snad názornější pojem o úžasném pokroku západních zvyků v podivné této zemi než tato.

Jiný, neméně překvapující příklad pokojného vývoje Japanu jest rychlé zařazení časopisů mezi nezbytné potřeby životní. Ještě před málo lety byly úřední noviny, jež byly čteny jen úředníky a neobsahovaly nic všeobecně zajímavého, jediným časopisem v celé říši. Dnes vychází mnoho set časopisů, a mnoho z nich denně.

Censura tisku ovšem ještě existuje a vede k obvyklému obcházení. Ostré politické články plují pod vlajkou kritiky chyb země, která není tak osvícena jako Japan. Na příklad: »V Americe byly za občanské války vydány papírové peníze a ustanoveny zákonitým platidlem. Při každém následujícím vydání stoupal nádavek více a více, až papírové peníze platily již jen třetinu jmenovité hodnoty své. Jižní státy činily totéž, ale pokračovaly v tom tak dlouho, až jimi vydaných bankovek konečně mohlo býti použito jen k jediné potřebě — k

vylepení kufrů; takoví bláhoví lidé byli Američani. Šťastný Japane, ty jsi požehnán vynikajícími, znamenitě vládnoucími státníky, kteří vzorně spravují finance naší vlasti!«

Tolik jest jisto, že měly tehdy japonské papírové peníze kurs 22 a jejich cena neustále klesala dalším vydáváním, právě tak jako v oné době v Americe.

Takové články jsou zajisté mnohem účinnější nežli přímé, nemaskované útoky, neboť chytré obejití dodává útoku nemalé břitkosti. Tisk jest jako kousavý pes, nedávejte mu náhubek; psi jsou pravidelně jen tehdy zlí, mají-li náhubek. Japanec nalezne záhy universální lék: »Nechte pravdu a klam samotny spolu bojovati v plném, přímém světle denním«, neboť není zdlouhavý v učení.

3. prosince.

Bouřlivé moře čínské jest příslovečné. Plavba kanálem Lamanšským za bouře vyrovná se mu ještě nejspíše. Vypluli jsme za dne a máme proč za to býti vděční. Moře bylo hladké jako zrcadlo, vítr se utišil, a klidně nám míjel Japan z dohledu. Nemohu si pomoci, musím myslet na to, že ho pravděpodobně již nikdy nespatřím. Mějž cizincovo přání všeho zdaru pro svoji budoucnost!

Náklad náš ukazuje, jakého druhu jsou prameny příjmů země té. Jest toho 800 tun; zvláštní druh mořské trávy, jež mají Číňané rádi, všeho, kafr, dříví, kostice, japonské zboží kusové, měď atd. Každý týden veze tato společnost podobný náklad do Cíny, a obchod rychle

zkvétá. Paroplavební společnost tato jest pozoruhodným dokladem japonské podnikavosti.

Aby nezůstal za svými západními sousedy, má Japan také svůj státní dluh, leč velká část jeho pochází z doby, kdy vláda odkoupila 266 daimiům a početným družinám jejich půdu. Každý z těchto potentátů měl svoje stará listinná práva na jistý podíl z výnosu půdy svého kraje; půda byla rozdělena mezi bývalé nevolníky, a určitá pozemková daň nastoupila na místo neurčitých dávek dřívějším pánům půdy. Slyším se všech stran, že opatřením tím se obyvatelstvu důkladně polepšilo; lid stal se spokojenějším, výnosy z půdy rázem se povznesly. Neméně než třem milionům lidí dostalo se podílu na tomto vyvlastnění a rozdělení půdy.

Jistě žádný jiný národ neopustil tak rychle svoje vlastní tradice a tak rychle nepřijal civilisaci rázu docela protichůdného. Nelze to již nazvati vývojem, následky pozvolného zákona vývojového, jest to spíše spontánní znovustvoření. Símě jest nyní zaseto, a Japan bude všude pracovati pod znamením pokroku. A teď ještě jednou, s bohem, Japane!

ČÍNA.

V jednom ohledu musí cestující cizinec zemi, do níž nyní přijdeme, přiznati přednost. Jest nejstarším příkladem spořádaného života státního na světě. Kdežto anglická monarchie může se honositi nepřetržitým trváním osmistyletým a Amerika teprve před nedávnem slavila první století svého bytí, žije tento podivuhodný národ pod jednou vládou, jež od 4000 let v podstatě zůstala nezměněna: První dějinami dosvědčená dynastie sahá až do roku 2345 před Kristem, a dynastie nyní vládnoucí, která spojila celou Čínu pod ústřední vládou, trvá téměř již 2500 let. I papežství, nejctihodnější instituce západu, jest u srovnání s tím mladé.

Byla nemálo oprávněna odpověď kteréhos mandarína, když slyšel jednoho z nás chváliti naše státní zřízení: » Počkejte, až se osvědčí!« Sto nebo dvě stě let zdá se Číňanu příliš málo, aby bylo něco vyzkoušeno. Jediné jejich státní zřízení má pro sebe vysvědčení tisíciletá.

Že jsou Číňané veliké, početné plémě, nemusím teprv povídati; čtyři sta millionů lidí, téměř třetina všeho lidstva, žije od tisíců let jako jediný národ, přestáli bouře, které smetly všechny ostatní národy, ba vssáli docela i hordy Tatarů, kteří k nim přišli jako dobyvatelé, a proti jejich vůli učinili z nich Číňany.

Taková skutečnost vydá za svazky. V době tak daleké,

kdy Athény a Troja sotva byly založeny, v době, kdy se o Římu ještě nikomu ani nezdálo, žil tento národ v týchž poměrech jako dnes. U srovnání s Čínany jsme my všichni od včerejška, a jest nemožno sednouti si a něco o národu tomto napsati.

Japan jest docela jiný. Jest to nové plémě, které takřka poprvé objevuje se mezi civilisovanými národy. Nic nedal světu, ale kolik mu dala Čína! Jí děkuje svět za kompas, za střelný prach, za porculán, ba i za umění knihtisku, a především za příklad národa, ovládaného občanským a mravním zákonníkem, který napsán byv před 2400 lety, zahrnuje i nejdrobnější denní události dneška.

Staré a pravdivé přísloví praví: Každá soustava náboženská může člověka učiniti dobrým, ač-li on se jí svědomitě přidržuje. Jistě však jest to pravda o náboženství Konfuciově. Jeho velikost a čistota působila na mne hlubokým dojmem. Konfucius vtělil v duchaplné věty základní zásady morálky a státnického umění, a čistota a znamenitost mnohých jeho předpisů ob stojí při srovnání s předpisy evangelia. Zdá se to snad překvapujícím a neuvěřitelným, slyšíme-li, že hlavní učení našeho Spasitele bylo již o pět staletí dříve hlásáno Konfuciem.

Chce-li si někdo ze čtenářů mých opatřiti zvláštní požitek, upozorňuji ho na první svazek Života Konfuciova, sepsaného rev. Drem Leggeem; nebude pak jistě již věřiti, že byl mudrc ten pohanem nebo nevěřícím; naopak, jedno z nejpozoruhodnějších míst jeho praví, že patří všechna úcta Šang-Tiovi, nejvyššímu bohu, a že jest

docela lhostejno, jakých forem nebo symbolů k tomu užíváme, a že má býti veliký bůh jen a jedině pravým předmětem uctívání. Veliká neviditelná moc, jejíž oko neustále spočívá na lidstvu, ještě nikdy neshlížela opovržlivě na náboženství, které kdy lidé vynalezli.

Čína jest nesmírným hřbitovem. Nechť jdete, kterým směrem chcete, při každém kroku narážíte na hroby. Není tam zvláštních hřbitovů či pohřebišť, Číňan naopak rád pochovává své nebožtíky na svém vlastním pozemku, a to pokud možná blízko svého domu.

Takovýto způsob pohřbívání v bezprostředním sousedství obydlí jest odporný. Rakve se obyčejně nekladou do vykopaných hrobů, nýbrž staví se prostě na zemi a sotva na několik palců se pokryjí hlínou; není nic neobyčejného, že leží docela nepokryty na poli, při silnici, jež byla vystavěna Evropany. Můžeme je holí dosáhnouti, jedeme-li kolem. Zápach z takových rakví jest tak obtížný, že si na to Evropané stěžovali u čínských mandarínů.

Zprvu jsem se jako každý jiný zhrozil, vida takové vnější známky úmrtnosti. Jednou napočítal jsem 131 hrobů a nepokrytých rakví najednou.

V jiných krajích čínských není obyčej tento tou měrou zachovávan, nebožtíci jsou kladeni do hrobů a na ty bývá nasypávána země v podobě podkovy.

Jest známo, že Číňané uctívají svoje předky a věří, že jejich vlastní štěstí životní závisí na stupni úcty, kterou prokazují těm, jimž děkují za svůj život. Jsou známy příklady, kdy po sobě následující neštěstí bývají

připisována zanedbávání místa odpočinku nebožtíků. Předkům jejich nespí prý se dobře po klopotách života, a s velikou námahou jsou pozůstatky jich přenášeny na jiné místo. Ale jest to případ nanejvýš vzácný, že se odvažují rušiti klid mrtvých. Každý věrný syn nebeské říše jest ozvěnou kletby Shakespearovy: »Proklet budiž, kdo dotkne se kostí mých!«

Číňané neznají ražených peněz, mimo drobnou minci bronzovou v ceně asi čtvrt haléře, která jest nazývána »hotové peníze«. Má uprostřed otvor, a jde-li Číňan na trh, navleče si jich několik hromádek na niti, po 50 nebo po 100, a pověsí si je na krk. Představte si: 1000 penízků těchto, na 10 nitích po 100 kusech, má teprv cenu jednoho dolaru. Mnohdy jsou také nošeny v kapsáři. Při větších obchodech užívá se mexických a amerických dolarů; ale ve vnitrozemí zdráhá se obyvatelstvo je přijímati a trvá na stříbře, jež jest lito do podoby podkovy. Stříbro jest stejně thesaurováno jako v Indii. Kdyby tomu tak nebylo, klesla by bezpochyby cena jeho tak nízko, že by musilo býti škrtnuto z řady drahých kovů. Nevýhody stříbrné měny ukazují se tu docela zřejmě. Za tu dobu, co jsme v zemi této, změnila se cena jeho v jediném dni třikráte. Obchodní život jest proto vážně ohrožen a trpí poměry těmi. A k tak nebezpečnému stavu chtějí nás zpět přivésti naši na scestí svedení fanatkové stříbra!

Tu a tam jdeme kolem krámku, v němž jsou prodávány obětní peníze. Sta lidí zaměstnává se výrobou jich. Jsou z tenkého zlatého nebo stříbrného papíru ve

tvaru podkovy. Koupil jsem si jich krabičku, osm kusů za třicet centů. Mnohé z nich jsou nápodobeniny našich stříbrných dolarů. Tyto falešné peníze jsou kladeny na otlář ve chrámech

jako oběť pro bohy, a dobrý lid věří, že je bohové přijímají stejně rádi jako peníze pravé. O tom není žádná pochybnost. Bylo by škoda, myslí si Číňan, tak plýtvati pravými penězi, ačkoli se domnívám, že by to kněží viděli neskonale raději.

Litujeme, že není příležitosti ke styku s mladými dámami zde ani v Japanu, ale přece bych rád přátelům svým pověděl něco o zvláštních obyčejích svatebních na Východě, neboť jsou stejny v Japanu, v Číně i v Indii.

Pamatujte si laskavě především: Mladí lidé, kteří se chtějí vzít, nemají s celou věcí tou co dělati. Svatbu ujednájí rodiče, a obyčejně se snoubenci ani nespátrí, dokud není svatební smlouva podepsána. Ve mnohých případech pokládá se za záhodno, aby se mladí lidé spatřili teprve tehdy, když slavnostní obřad začíná. Pokládá se za jednu z nejdůležitějších povinností matčiných, aby každému ze svých synů vyhledala ženu, dospějí-li určitého stáří. Kdyby to neučinila, mohla by býti příčinou hrozného nebezpečnosti, že by mohlo ustati uctívání rodinných předků, ba i popela jejího vlastního a manžela jejího, že by tu nebylo již nikoho, kdo by dále prováděl posvátný kult.

Rodiče mladého muže chápou se iniciativy, ale jest prý pro ně obtížnější, učiniti nějaký návrh, nežli pro syna samého, protože odmítnutí znamená asi tolik jako: rodiče

dívčini nepokládají nabídku tu za přiměřenou svému stavu. Proto jsou jacísi sprostředkovatelé sňatků, kteří mají v evidenci dospělé dcery a syny svých známých a vyzvědí na rodičích, jaké chtějí dáti nebo žádati věno, kteří činí návrhy a konečně docilují uspokojivého spojení, aniž by se příliš dotkli některého z otců.

Číňané jsou velmi pověřčiví, a žádné manželství nebývá uzavřeno bez pomoci hvězdopřevodce.

Musí se otázati hvězd a podívati se, je-li dobrá konstellace. Je-li vše příznivo, dojde ke svatbě. A teď, přítelkyně moje, budete se domnívati, že si šťastní novomanželé zařídí svoji domácnost jako vy, když se provdáte. Nikoli, mladá žena bydlí v každém případě u své tchyně, které stejně jako otcí manželovu jest povinna bezpodmínečnou poslušností. Poslušnost k rodičům jest nejvýznačnější povinnost jejich náboženství. Kdyby snacha neprokazovala dostatečnou úctu rodičům svého manžela, mohli by ji docela klidně poslati domů, ba i proti vůli jejího muže. I kdyby byl syn náhodou zcela neodvislý, což se stává velmi zřídka, vyhledali by mu rodiče jinou ženu, která zná lépe svoji povinnost. Taková úcta, která jest prokazována rodičům nejen dětmi, ale i dospělými muži a ženami, připadá Američanům docela nepochopitelná. Ale náboženství učí Číňany, že ti, jimž děkují za svůj život, zasluhují úcty nejvyšší.

Kněze při svatbě není. Obřad koná se vždy v domě ženichově. Nevěstu ve velikém průvodu nesou hustě zastřenou v nošítkách z domu jejích rodičů ulicemi,

svatební dary bývají veřejně na podívanou neseny před ní. Mohu vám vypočítati sotva desítinu obřadů, kterých se při tom dbá, jeden z nich jest však velmi důležitý: Nevěsta musí pokleknouti před rodinným oltářem svého manžela a vzdáti úctu jeho předkům. Do jejích vlastních předků jí od této chvíle nic není, a její otec jí při jejím odchodu z rodného domu dává rozkaz, aby svých nových rodičů stejně poslouchala a stejně je ctíla, jako dosud rodiče vlastní.

Když jsou ukončeny nutné obřady, jež trvají celý den, přinesou jídlo mladým manželům, kteří jsou nyní poprvé spolu ponecháni o samotě. Ale nevěsta nesmí se předložených pokrmů ani dotknouti a, co snad jest pro ni ještě krutější, nesmí ani slůvka promluvit. Etiketa žádá, aby seděla klidně, vážně a důstojně a ve svůj svatební den neporušila půst svůj. Jediným zaměstnáním jejím v den ten jest, studovati knihu, jež obsahuje nejpodrobnější předpisy o jejích povinnostech.

Tři veliké povinnosti jsou to především: Nejprve poslušnost dítěte k rodičům, pak poslušnost ženy k muži a konečně poslušnost vdovy k jejímu nejstaršímu synu. Panství mužovo nad slabším pohlavím jest tedy zajištěno od kolébky až do smrti. Žádný obyvatel Východu není v pochybnostech o tom, že vliv intelektu mužského jest absolutně nezbytný pro blaho ženy, a bezpochyby potrvá tento stav na Východě potud, pokud se nebude tam ženě dostávatí řádné výchovy.

V Americe nacházíme ženu v nejvyšším vývoji jejím,

ve vyšším docela nežli v Anglii, prostě proto, že se jí dostává výchovy, která se více blíží výchově mužů, nežli kdekoli jinde. Takovými zvláštními mravy jako v Číně podmíněno jest úplné rozplynutí ženy, úplné zmizení její jako zvláštní individuality, nic z ní nezbylo, pokud zákon a zvyk vůbec může zničiti její práva.

Takový jest názor Východu. Ale později slaví svoje triumfy. Méně jako žena, neboť hrozí jí jistý rozvod, neporodí-li syna. Ale narodí-li se jí dle slov písma »mužské dítě«, pak se rázem změní její postavení, jest matkou, vznešenou bytostí, svatozáří obklopenou, a dostává se jí ode všech nejvyšší úcty. Jest tím na roveň postavena svému pánu a musí býti ctěna stejně jako on následujícími pokoleními, neboť Konfucius žádá od každého syna, aby zřídil rodinné oltáře stejně pro otce i matku. Také není její vláda omezena na její vlastní děti, nýbrž vztahuje se, jak již řečeno, i na děti dětí jejích, a čím jest starší, tím jest více ctěna, protože jest tím blíže nebi a proto bohům milejší, a platí za velikou čest pro rodinu, může-li se honositi žijící ještě prababičkou.

Nelitujte také příliš smutného údělu mladého Číňana, že jest nucen vzíti si dívku, kterou nikdy před tím neviděl, neboť se vskutku zdá, že jest málo rozdílů mezi mladými dámami čínskými. Tisícileté uzavření, neproměnlivé zvyky vměstnaly konečně ženu čínskou v tutěž jednotnou formu, duševně i fysicky, a jest u nich sotva cosi podobného individualitě osobní, nanejvýše v jistém stupni a v případech výjimečných; jsou si všechny rovny jako

hrášek hrášku, a možno se oženiti stejně dobře s tou jako s onou. Třeba neměl manžel radostí lásky, nemá také starosti, spojené s oněmi vysoce napiatými city, neboť žena nemá býti stálým druhem jeho, není vůbec jeho druhem, leda by byl vyhrál hlavní výhru. Postavení ženy bylo by tedy od postavení našich žen úplně rozdílné; ve svém mládí není tu žena ničím, ve svém stáří vším. U nás jest tomu naopak. Pravý střed mezi oběma krajnostmi měl by bezpochyby lepší výsledky nežli kterákoli z nich.

V Číně může si muž vzíti více než jednu ženu, ale jen první z nich jest pokládána za jeho ženu zákonitou. Všecky ostatní jsou jejími otrokyněmi a jsou nuceny jí sloužili, jí poslouchati, a mají-li děti, jsou pokládány za děti zákonité ženy, jsou povinny ji ctíti, ne svoji pravou matku. V lidu jsou ženy bez výjimky rodiči prodávány, a asi 90 dolarů jest obyčejnou tržní cenou za ně u chudších tříd. Peníz ten pokládán jest za náhradu za výdaje, kterých bylo třeba na výchovu mladé dívky. Obyčej tento jest z toho důvodu velmi cenný, že majetek tak velikého obnosu u mladého dělníka platí za nejlepší zá ruku, že má budoucí zeť solidní zvyky a jest schopen, starati se o svou rodinu. Taková zkouška byla by také u nás docela na místě, a hlava rodiny nepociťovala by ji jako nejhorší ze všech zařízení. Číňané mají mnohdy názory, o nichž stojí za to poněkud přemýšleti.

Dostalo se nám cti, jaké se nedostává často průměrnému cestovateli, že jsme byli pozváni na hostinu k mandarínovi. Hostina trvala déle než tři hodiny a sestávala

82 Moje cesta kolem světa

ani nevím z kolika chodův. Ponechal jsem Vandymu, aby se zabýval počítáním, ale ten se samým údivem přepočítal v desítkách.

Od polévky z vlaštovčích hnízd, která mimochodem řečeno jest velmi nechutná, až po žraločí ploutev a bambusové výhonky následovalo všecko velmi rychle po sobě. Myslil jsem o každém chodu, že bude již poslední. Konečně dostali jsme se k mísám se sladkostmi, a tu jsem věděl, že se hostina blíží ke konci. Pak přišla ještě místa s rýží a čajem, což mělo poněkud neutralisovati míchanici, která se octla v našem žaludku. Hostitel nás pobízel neustále, abychom pili proslulé domácí víno, čínské šampaňské, jež roste v jeho okresu a na něž byl patrně velmi hrd. Kdykoli se podíval na dno své číši, žádal také na svých hostech, aby vyprázdnili svoje číše a znovu si je naplnili.

Činil jsem se, co jsem mohl, ochutnával jsem všechna jídla a pil jsem víno, ale obávám se, že jsem nevypadal, jako bych mohl mnoho dokázati. Číňané byli velmi veselí a v přestávkách kouřili. Hráli starou římskou hru na prsty («morra» dnešních Italů), jež jest známa také v Japanu, při níž prohrávající vždycky musí vypiti svoji číši.

Když byl podáván čaj, promluvil mandarín prostřednictvím svého tlumočníka ke generálnímu konsulovi jako nejvyššímu hodnostáři z naší společnosti a děkoval za velikou čest, kterou prokázal nepatrné osobě jeho, sníživ se k tomu, aby pojedl u jeho stolu. Odpověď našeho konsula byla stejně zdvořilá jako šťastně volena a patrně se velmi

líbila našemu hostiteli, jenž pak projevil naději, že snad se vzácným cestovatelům z Ameriky v Číně velmi líbilo, a přání, aby se ve zdraví vrátili do veliké země své ze své cesty kolem světa. Dodal pak, že jsou telegrafem Amerika a Čína i všechny ostatní země sblíženy a mohou se nyní navzájem lépe poznati. V odpovědi, kterou jsem se obrátil na mandarína, dal jsem výraz přesvědčení, jakmile se lépe poznáme, že si budeme sebe navzájem také více vážiti a že jsme my i všichni moderní národové tolik se naučili z minulosti jeho vlasti, že doufáme, že záhy budeme moci aspoň poněkud splatiti dluh ten tím, že ukážeme Číně mnohé věci, které si bude moci osvojiti na svůj prospěch.

Odpověď na tento výraz mých citů byla velmi srdečná. Nežli jsme vstali od stolu, byla odevzdána každému hosti fotografie našeho hostitele. Já jsem ho požádal, aby se mně na ni podepsal, a řekl jsem mu, že zařadím obraz jeho do svého alba mezi nejznamenitější lidi, které jsem kdy poznal. Odpověděl, že musí v albu tom býti poslední, protože nemá mandarinský klobouk svůj na hlavě. Ujistil jsem ho však prostřednictvím tlumočnicka, že na tom v Americe docela nic nezáleží, že to byla jeho hlava v klobouce, která ho tak povznesla. To mu patrně zalichotilo, dostali jsme jeho podpis, a tak skončila naše první a pravděpodobně také poslední hostina u mandarína.

Vandy jedl a pil ode všeho, co mu bylo předloženo, a dnes ráno, když jsem se domníval, že bude z toho všeho nemocen a hlavu že bude míti na prasknutí, byl jsem velmi překvapen, když mně řekl, že je mu náramně dobře a že

v jistém ohledu kuchyně mandarinova předčí nad všechny ostatní kuchyně světa.

Měl bych se ještě zmíniti, že s námi náš hostitel jednal s vybranou zdvořilostí. První chod předkládal každému hosti sám, jeho sluhové šli za ním kolem celého stolu a podávali mu mísy. Při příchodu našem i při odchodu stál na nekrytém dvoře, aby svoje hosty uvítal nebo se s nimi rozloučil. Potrástí svojí vlastní rukou, místo abychom se chopili ruky jiného, naučíme se brzy, ale kolik radosti ujde Číňanům tímto zvykem! Samozřejmě neviděli jsme domácích dam, také jsme se po nich neptali a vůbec se o nich ani slůvkem nikdo nezmínil.

Kdybychom se otázali Číňana, kolik má dětí, bezpochyby by děvčat vůbec nepočítal, ale na všechen případ by aspoň takto rozlišoval: dvě děti a jedno děvče. Narodí-li se chlapec, jest otec zahrnován blahopřánými, posílají se dary, jest všeobecná radost, ale je-li malým příchozím děvčátko, pomíjí se událost ta mlčením, nemluví se o tom neštěstí, jež stihlo naděje plného otce. Přátelům zvěstuje se radostná událost oznámeními, jež jsou nošena po ulicích. Žluté pruhy papírové označují, že narozené dítě jest chlapec, jakákoli jiná barva, že dívka.

V chudších třídách bývají novorozené dívčiny často utápěny. Dle odhadu zahyne tímto způsobem v shanghajském okrsku asi třetina novorozených dívek, a rodiče omlouvají se tím, že nemají tolik nazbyt, aby mohli dívku vychovati. Většina zaměstnání jest monopolem mužů, žena může si vydělati málo nebo vůbec nic, a mimo

to musí býti za jakýchkoli podmínek nalezen muž pro každou dívku. Je-li dívka v jistém věku ještě neprovdána, platí za málo slušnou a za hanbu své rodiny. Schází tedy v Číně ona velmi užitečná a, pokud moje zkušenost sahá, velmi neprávem opovrhovaná třída starých panen.

Všeobecná rovnost, to jest charakteristikou v Číně, ale činí ji velmi brzy monotonní. Jedna ulice vypadá právě tak jako ulice druhá. Usadí-li se cizinec v některém místě čínském, nemůže skoro vůbec říci, kde jest. Mohl by býti v Shanghaii, v Kantonu nebo v Pekingu. Všude tytéž řady domů o jednom nebo nejvýše o půldruhém poschodí, bez nejmenšího pokusu výzdoby nebo změny. Není zámků ani radnic, není universit ani burs jako u nás, stále tatáž mrtvá plochá rovina budov, kamkoli se podíváte.

Snad souvisí to s nároky, jež se tu kladou na bohatství. Každý snaží se tu skryti stav svého jmění, ale slyšel jsem, že vzdělaní Číňané skutečně dosáhli onoho stupně, kdy bařtipánské stavení bohatství na odiv zahrnováno jest opovržením. Snaží se vyhýbati chlubné nádheře a zevnímu zdání, hledají útulný a prostý život, jak to vskutku velicí mužové vždycky činili a činí dnes více a více.

Velkopanský život nebyl nikdy slabostí bohatých Američanů, grandseigneur jest docela mladá rostlina, jež dosud sotva měla čas vykvésti a dosud neukázala, jaká jest nejvlastnější podstata její. Bylo sice vystavěno několik paláců, ale žije se v nich prostě s málo služebnictvem a malou obřadností.

Také Anglii se nyní otevřely oči o následcích způsobu

života, který jde nad stav a poměry. Není to nedostatek prostředků, že se vzdávají svého života ve velkém slohu; ačkoliv jest to u mnohých skutečný důvod, spolupůsobí při tom ještě jiný a to právě u těch, kdo jsou bohatí. Velkostatkář nebo jeho lordstvo není již pámbíčkem ve svém okrese. Ve mnohých případech jest nyní velmi vzdělán a touží po duševních požitcích, které však nelze uvést ve shodu s takovou společností a takovou domácností i takovým nekonečným štábem služebnictva. Mnohá z nádherných venkovských sídel v Anglii jsou proto k pronajmutí, a jejich majitelé žijí více pro sebe.

14. prosince.

Dnes plujeme k Hongkongu, 800 mil na jih. Parník odrazil na úsvitě. Provázelo nás obyčejné štěstí naše. Monsun vehnal nás o noc dříve do přístavu, nežli jsme očekávali. Jedna získaná noc již za něco stojí, neboť naše »Qeelong« jest jenom malá loď a její houpání není malé.

Vandy byl velmi nemocen, ale já jsem mohl ještě v dosti dobrém stavu přijíti ke stolu. Mohli jsme spáti na zemi a jitro odhalilo nám jedno z nejkrásnějších míst, jaká lze na Východě nalézti.

Hongkong jest ostrov, mající asi 26 mil v objemu, na míli vzdálený od čínské pevniny, při ústí řeky, jež vede do Kantonu. Není tu téměř místečka rovného mimo závoďišť. Na úzkém pruhu u vody leží město Viktoriino, táhnoucí se asi tři míle daleko, za ním však počíná náhlé stoupání, a domy visí na příkrých svazích hor. Přes to

založeny jsou veřejné sady s neobyčejným vkusem a dovedností na bocích vrchů a znamenité cesty vedou k vrcholu hory, vysoké přes 300 stop. Tak blízko visí vrchol její nad městem, že bychom mohli s něho hoditi kámen mezi domy.

Z města se chodívá procházkou na vrchol, a my jsme to učinili také, ale způsobem asi pro nás málo čestným. Protrásli jsme se ovšem před tím po několik dní důkladně na malé lodi, a pak bylo také neobyčejně teplo, byli jsme i hodně unaveni — poctivé svědomí naše užilo by ovšem místo »unaveni« jiného slova — zkrátka, měli jsme tucet důvodů, dobrých i špatných i indiferentních, že se za takových okolností dva silní chlapíci musí dáti donést na vrchol, místo aby šli pěšky.

Neseni jsouce čtyřmi silnými kuli, dovedli jsme tak »sléztí« vrchol hory a těšiti se z nádherné vyhlídky.

Vrátivše se shledali jsme k svému překvapení, že jsme se rozhodně asi mylili o stavu svých sil. Netrval jsem k vůli Vandymu na cestě pěšky, kdežto on zase jen z ohledu na moji domnělou únavu vzdal se svého přání. Kdybychom si to byli objasnili před nastoupením cesty, byli bychom asi jistě šli pěšky, leč nyní, myslím, nelituje žádný z nás nešťastného nedorozumění — stáváme se takovými lenochy v této šířce zeměpisné.

Více než 100.000 Číňanů přišlo sem s pevniny, aby se v Hongkongu těšili z dobrodiní britské vlády, a obyvatelstva, jež čítalo r. 1840 jen 5000, jest nyní několikrát sto tisíc. Tak pokračuje dobré dílo pokroku v

Číně nejjistějším ze všech prostředků, dobrým příkladem. Na takových místech, jako jest Hongkong, jeden z klíčů světa, koná Anglie důkladnou práci a povznáší lidstvo.

V Kantoně, 20. prosince.

Právě jsme se vrátili z procházky úzkými, lidmi se hemžícími ulicemi kantonskými. Obrazy a popisy připravily nás na to, co uvidíme, ale jak to bývá vždycky na Východě, neměli jsme žádné představy o tom, dokud jsme to neviděli. Ve většině případů máme o tom, co o některé krajině čteme nebo slyšíme, nejasnější ponětí, nežli když ji sami navštívíme. Byl to asi zkušený cestovatel, jenž první řekl, oko i ucho že jsou blízko u sebe, ale jaký jest rozdíl mezi slyšením a viděním! Správnost slov těchto mohu vždycky potvrditi, leč teď zpět ke Kantonu!

Odhodlali jsme se jíti pěšky, místo abychom jako jiní Evropané vzali si nosítka a v nich proběhli město, aniž bychom co pořádně viděli.

Tu a tam viděli jsme psy, krysy a myši, velmi chutně upravené na rožních, vyložené na prodej, aby lákaly hladové kolemjdoucí. Nad velikým hrncem, z něhož vystupovala pára, byla umístěna tabule, na níž bylo možno čísti, že kočka v něm se vařící brzy bude na měkko. Psi jsou zvláště k tomu účelu vykrmováni, a visí tu svůdně opatření jsouce štítky, jež vychvalují vynikající jakost jejich. Pokud jsem se mohl dovědět, chutnají prý jako selata a jsou tak delikátní, že by mohli uspokojiti i chuť nejvyběravějšího labužníka. Náš vůdce, jehož jsme se na

to ptali, pověděl nám, že někteří krajané jeho mají zálibu pro psy, kdežto jiní raději si pochutnávají na sladším mase kočičím a jiní opět pokládají za zvláštní lahůdku krysy, ale celkem holduje prý se těmto choutkám jen potají. Za žádné podmínky nepomyslel by prý Číňan na to, aby si některou z těchto podivných lahůdek vzal domů, neboť se zdá, že čínské dámy — budiž to řečeno k jejich cti — jsou rozhodnými nepřítelkyněmi toho. Udávají správný tón, a muž musí podivné choutky svoje ukájeti v hostincích a nesmí se o tom ani zmíniti, nechce-li, aby ho jeho přítelkyně potupně označovaly jako člověka, jenž jí »podivné maso«.

Proti tvrzení jiných cestovatelů shledávám, že tyto pochoutky nejsou omezeny jen na chudší třídy. Platí se za ně skoro stejně jako za maso vepřové, a daleko více nežli za zajíce a jeleny. Jak zvláštní jsou tu lidé! Za černého psa nebo kočku platí se tu dvakrát tolik jako za bílé, neboť se domnívají, že černí mají teplejší krev než bílí, kdežto krysám se připisuje moc, vlasy zbarviti na šedo.

Téměř všechno, zdá se, zkusili v Číně za ta tisíciletí svého národního života. Čteme na příklad, že v r. 841 před Kristem byly poznány vady klášterů mužských i ženských, že byly kláštery všechny zrušeny a jejich obyvatelé posláni zpět ke svým rodinám. To by bylo bývalo ještě v pořádku, ale císař tehdejší zavřel také všechny chrámy a řekl kněžím, aby si šli, odkud přišli. Byl to veliký nevěrec, a když jeho nástupci dostalo se takové milosti nebes, že našel pravou kost Buddhovu a s velikou slávou ji přinesl do hlavního

města, byl lid pro nevyhnutelnou reakci právě připraven a buddhismus slavil opět svůj vjezd.

Ještě dvě stě let před tím žil slavný zbudovatel veliké čínské zdi, jenž se pokusil o úlohu stejně nemožnou s výsledkem o nic lepším. Byl to veliký reformátor, první císař celé Číny, jeho genius stvořil jednotu. Privilegované třídy samozřejmě brojily proti jeho reformám a daly mu mnoho práce, udržující obdiv lidu pro bývalé doby feudální a hrdiny oněch dob na úkor vynikajících mužů přítomnosti vynášejíce.

Konečně odhodlal se císař, od minulosti úplně se odtrhnouti, a poručil spáliti všechny knihy mimo ty, které se vztahovaly na jeho vlastní panování. Všichni, kdo by mluvili o jiných knihách, měli býti odsouzeni k smrti, a ti, kdo by mluvili o minulosti jako době lepší, měli i příbuzné svoje strhnouti do svého neštěstí. Bylo popraveno přes 400 lidí, kteří neposlechli rozkazu toho. Ani knihy Konfuciovy neušly odsouzení, ba byly právě ony hlavními žalobci, ježto mudréc ten zvláště kladl důraz na úctu k minulosti, jako sotva kdo v dějinách před ním.

Samozřejmě nemohl rozkaz takový dlouho zůstat v platnosti. Odsouzené knihy byly v úkrytech uschovány a ctěny tím více, že majitelům svým přinášely nebezpečnosti, a dnes jsme vděčni za to, že existuje tolik knih, které nám vyprávějí o minulosti, oněch dobrých starých časech, jež byly ve skutečnosti časy velmi zlé. Dějiny minulosti měli bychom studovati, abychom se z

nich naučili, ne co máme napodobiti, nýbrž čeho se máme vystríhati.

Pokládám za jedno z četných požehnání, za něž musíme býti Číně vděčni, že jest příkladem pro zásadu: Odpor proti tyranům jest poslušností k bohu. V theorii jest císař čínský nejneomezenějším vládcem, v rukou jeho jest moc nad životem i smrtí, jeho vůle poráží i obšťastňuje, praví se v ústavě. Jest povinností každého poddaného býti ho upřímně poslušen, ale jiná povinnost jest neméně velitelská: každý jest povinen opřít se rozkazům císařovým, kdyby přestal býti sluhou božím k blahu svého národa. Konfucius výslovně učí svatému právu vzpoury, a po něm nejvyšší autorita, Mencius, má pro to výrazy ještě silnější. Zdá se to nápadným, protože celý státní útvar dnes ještě jako před tisíciletími jest patriarchální; císař jest synem nebes, poddaní jsou jeho děti, jenom on může býti prostředníkem mezi svými dětmi a nebem. Jeho modlitbám a obětem připisuje se nejvyšší moc. Ale přes všechno to může Číňan pokládati za svou povinnost, špatného císaře sesaditi s trůnu, ba i odevzdati smrti. Jenom v Anglii drží se náhledu, že nemůže král učiniti nic nepravého. Jest to skoro správné, neboť obyvatelé ostrovního státu toho vzali řízení svých věcí docela do svých rukou a mohou si dovoliti tento nádavek, který nemá co jiného dělati než zahajovati dobročinné podniky nebo účastniti se slavnostního kladení základních kamenů, při čemž ani dědičný monarcha nemůže učiniti příliš velikou chybu.

92 Moje cesta kolem světa

Osmého dne dvanáctého měsíce za panování císaře Man-Ti v roce 593 sběhla se jedna z nejdůležitějších událostí v dějinách našeho pokolení lidského. Byl dán rozkaz, aby různé spisy, jež kolovaly mezi lidem, byly sebrány, do dřeva vyřezány, rozmnoženy a pak na veřejnost vydány. Tehdy zrodil se knihtisk, ale teprve když kovář Pi-Cing za 300 či 400 let potom vynalezl pohyblivé litery, seznavo se, jaké úžasné možnosti dány jsou tímto vynálezem.

Cest budiž památce onoho vzdělaného kováře! Veliké duby vyrůstají sice z maličkých žaludů, ale jistě nestál svět nikdy, ani před tím ani potom, v úžase před takovými následky věci tak malé: užívati malých dřevěných literek, pro každou písmenu zvláštních, místo velikých desek, obsahujících mnoho slov. Kovář onen vyvolal převrat ve světě, a kdykoli spatřím některého příslušníka cechu jeho, budu v něm ctíti Pi-Cinga. Vulkán vytvořil sice mnoho, ukuv hroznou zbroj válečnou, leč všechny zbraně dohromady nemohou připravit o vítězství pohyblivé literky Pi-Cingovy.

Čína stojí na principu samosprávy, ve větším měřítku docela nežli Spojené státy severoamerické; každá provincie obstarává nejen svoje místní záležitosti sama a vybírá vlastní daně, ale vydržuje i svoje vlastní vojsko a loďstvo. Zdá se, jako by to musilo býti ke zkáze solidnímu i silnému útvaru společenskému, ale ježto jsou Číňané povzneseni nad onu barbarickou žízeň, tak zvanou slávu válečnou —

měla by se zváti spíše hanbou — není třeba ani velikého vojska ani mocného loďstva.

Téměř na každém rohu setkáváme se s hromadou chudšasů, kteří dřepí na bobku při všemožných hrách, při kartách, kostkách a dominu. I děti účastní se hry a sázejí svoje drobné penízky právě tak jako staří; věru žádný z těchto mladých synů nebes nemrhá svými jakkoli vydělanými měďáčky za bonbonky, aby s prodavačem nesehrál »hlava nebo orel«; malý dareba začíná záhy, a na stolku v každém krámku viděli jsme nádobku s kostkami, připravenou pro toho, kdo by chtěl zkusiti štěstí.

Jednou jsme viděli nemálo komickou ilustraci hráčské neřesti této, a nemohli jsme si pomoci, musili jsme se smáti. Obchodník stál za velikým hrncem, v němž byly všemožné odpadky a droby, hotová směsice lahůdek — droby jater, kuřat, hovězího masa, zkrátka nač si kdo pomyslí. Majitel těchto skvostů míchal jimi velikou vidličkou a namáhal se největší sousto obratně dostati nahoru. Měli jste viděti žádostivé tváře těch hladových chudšasů kolem dokola! Jeden vsadí penízek, asi desítinu našeho centu, zamíchají kostkami ve vrhovce — zákazník vyhrál. Dostane do ruky vidličku, a nyní má právo dvakrát píchnouti do hrnce.

Jaká to cena! Dobrá sousta mizejí jedno po druhém, vidlička jest vrácena prodavači, jenž jí nyní opět užívá k míchání, aby svedl šťastné majitele několika grošů, by si dopřáli té pochoutky. Domnívám se věru, že ti ubozí, hladoví chlapíci kolem hrnce sedící spokojili se vůní, jež

z něho vycházela a když šťastný hráč hltavě pojídal svoji výhru, připadalo mně, že každý z diváků bezděky provádí mlaskavé pohyby, jako by se účastnil vybrané hostiny svého šťastného souseda. Vandy učinil jednoho z nich přešťastným, darovav mu peníz, aby zkusil svoje štěstí, leč nebožák ten byl příliš hladov, aby jej dával v sázku, a vyvolil si jistotu. Bezpochyby si myslel, že sousto v jeho ústech jest lepší nežli dvě sousta v hrnci. Ale to nebyl, myslím, typický Číňan.

U jakési zděné ohrady náš průvodčí zastavil. Vystoupili jsme a zachvěli jsme se hrůzou při jeho vysvětlení, že jsme na popravišti. Průvodčí ukázal nám místa, jež byla dosud zvlhlá krví zločinců, v několika hrncích ležely hlavy sřatých obětí ve vápně, aby maso rychleji přešlo v rozklad. Byl tu ještě hrubý kříž, na němž byla nedávno ukřižována a za živa rozčtvrcena žena. Zločin její by nejtěžší, jaký zná čínský zákon — zavraždila svého muže! Ubohé stvoření! Bezpochyby bychom dospěli k náhledu, že nezasluhovala takového osudu, kdybychom znali život její, neboť, aby žena v Číně se opřela svému manželu a pánu, musí s ní býti již velmi špatně nakládáno.

Ale místo aby popraviště, stranou ležící, bylo muži, ženami i dětmi míjeno a pokládáno za zneuctěné všemi těmi hanebnostmi, jež se dějí mezi jeho zdmi, bylo plné velikých hrnců a kamen, výrobků to sousedního hrncíře. Byly na popravišti rozestaveny k vyschnutí. Lidé chodili mezi nimi sem a tam, o nic jiného se nestarajíce, a u vchodu i uvnitř byly postaveny hráčské krámky z

bambusových tyčí a kolem nich stály hromady lidí. Věru, Číňan je zvláštní člověk!

Nejbližší návštěva naše byla více po naší chuti: platila místnostem pro zkoušky, jež se tu konají vždy za tři roky. Půda jest tu řádně čištěna a zůstává vyhrazena výhradně tomuto ušlechtilému účelu.

Jest známo, že má v Číne každá provincie svoje veřejné zkoušky pro studenty. Z těch, kdo při nich obstojí, vybírají se kandidáti pro vyšší zkoušky, které bývají konány v Kantoně a ve dvou či třech jiných velikých městech. Kandidáti, kteří prošli při těchto, jsou připuštěni k posledním závodům v Pekingu; dobrý výsledek při nich přináší postavení, vážnost i jmění.

Na pozemku asi 10 jiter velikém jsou dlouhé řady cihlových domků, rozdělených v cely, 6X4 stopy v rozměru, bez dveří a okna, jen do zadu otevřené. Jenom úzká pěšinka slouží jako vchod, a holá zadní stěna jedné cely jest přední stěnou cely druhé.

Není tam nábytku, jen prkno od jednoho konce až asi doprostřed cely, po obou stranách ve spárách spočívající a za sedadlo sloužící. Menší, poněkud výše umístěné prkno slouží za psací stůl, a obě dohromady tvoří lůžko. V cele jest ještě malá lampička, a zkoušenec zůstává tam tři dni a tři noci, aby psal svůj úkol, jež mu oznámí, když vchází do cely.

Tu není již docela žádné příležitosti k pomáhání si. Z 10.600 kandidátů, kteří se roku loňského podrobili zkouškám, bylo jen 82 uznáno schopnými, aby byli

připuštění ke zkouškám v Pekingu. Myslím, že vůbec jen určitý počet kandidátů v celé říši může obstát ve zkouškách, a proto že jsou požadavky velmi přísné. Mezi četnými přežitky z minulosti v této zemi jest tento nejskvělejším klenotem v její koruně.

Číňané jsou, pokud vím, jediným národem, který se povznesl nad tak zvanou dobu hrdinnou, v níž voják znamená všechno. Anglie a Amerika musí se spokojiti slávou, že má tam mír svoje vítězství, jež jsou neméně uznávána, nežli vítězství ve válce získaná, v Číně však jsou triumfy míru v největší vážnosti.

Žádný generál, žádný dobyvatel, i kdyby bylo jeho vítězství sebe větší, nemůže v Číně nikdy zaujímati nejvyšší postavení. Tato jsou vyhrazena jedině učencům, kteří při zkouškách dokázali svoje vědecké vědomosti. Dojde-li do některého místa nebo vsi zpráva, že rodák tamní v Pekingu dobyl vítězství, pak jest radost všeobecná, jsou budovány vítězné brány jemu na počest, aby byly ve příštích staletích svědectvím, jak velice si vážili cti, které jeden ze spoluobčanů jejich získal městu. Při jeho návratu proudí mu všechno obyvatelstvo vstříc, aby ho uvítalo, a jeho úspěchy povzbuzují jiné mladé lidi, aby napodobili jeho zdatnost. Od této chvíle dostává se mu nejvyšších poct, neboť z jejich středu bývají bráni místokrálové.

To jsou mandaríni, jiné aristokracie v Číně vůbec není. Také není mandarinovo čestné postavení dědičné, jeho synové musí, chtějí-li dosíci šlechtictví, předčiti svoje spolužáky vědomostmi, jako učinil jejich otec.

Aristokracie, která jest založena na vědomostech a záleží z těch, kdo vynikají nejvíce, takové zařízení bychom si rádi dali líbili. Jsou to jen nároky rodem získané, které přivádějí krev mou ve var. Nároky ty jsou urážkou pro každého občana, a nesmíme složití dříve ruce v klín, pokud každá stopa dědičných privilegií nezmizí s povrchu zemského. Ani krále ani královny, ani knížat ani lordů nemělo by býti v ostrovní domovině naší — aby nás neuráželi — kdyby šlo vše podle mého; a kéž se moje přání splní dříve, nežli odejdu se světa a dosáhnu oněch 70 let, jež dává žalmista lidskému životu!

Dnešní pout naše měla ještě jedno překvapení pro nás. Byli jsme uvedeni do městského soudu a do vězení. Ubožák nějaký klečel tam nahý, záda jeho byla jediná krvavá šmouha; pocházely od ran, jež mu úředník zasadil bambusovou holí. Úředník ten stál těsně za ubožákem, jsa připraven na pokyn soudcův v proceduře té pokračovati. Obžalovaný se třásl, byla to žalostná podívaná. Vidím ho ještě třesoucího se před sebou, píše tyto řádky. Byl obviněn z krádeže, ale zapíral, a soudce, nejsa uspokojen jeho odpověďmi, vzal na pomoc bambus. Jiný ubožák byl zase mučen, byl provazy přišněrován na dlouhé prkno tak ďábelsky, že byl obličej jeho hroznou bolestí zcela znetvořen. V nepatrné vzdálenosti ode dveří očekávalo několik pochmurně se dívajících zločinců, přikovaných k velikým železným kulím, svůj výslech a rozsudek. I nejuznalejší mezi zdejšími soudci jsou ještě toho náhledu, že by bylo nemožno bez mučení nebo tělesných pro-

středků donucovacích spravedlnost konati nebo dostati z nich přiznání. Je-li možno donutiti obžalovaného, aby odpověděl na každou otázku, kterou mu dává zkušený inkvizitor, pak není obtížno, dokázati mu jeho vinu. Musí takřka dokázati svoji nevinu, musí aspoň dovésti pověděti něco věrohodného, a to by nikdy neučinil, říká se v Číně, kdyby nebyl v neustálém strachu před tělesným trestem nebo mučením.

Jest to způsob velmi účinný, obdržeti odpovědi, to nutno přiznati. Soudce dá otázku, jež jde věci na kloub, ubohý chlapík okamžik váhá, zdá se mně, jako bych viděl na prosebném výrazu obličeje jeho, že cítí, že pravda by mu dokázala vinu. »Bambus, pozor — bij!« Ještě okamžik, a rána dopadne, chvějící se ubožák koktá svoji odpověď, a rozsudek jest vyneseno. Jiný, jehož moudře nechali dívati se, jak se zachází se vzpurnými obžalovanými, vlečen jest s obnaženými zády před soudce; padne na kolena a koktá svoje přiznání. Není tu dovedných obhájců, aby vězni zajistili ochranu zákona, ani žaloba nemá právního zástupce. Obžalovaný musí jen uspokojiti soudce a podati přesnou zprávu o sobě a svém konání. Řekl bych, že by člověk nevinný dal přednost tomuto způsobu, provinilec však by jej zatracoval, a to, zdá se mně, mluví na jeho prospěch.

Každý jistě již slyšel o veliké zdi čínské, jež se táhne od moře do západní provincie na vzdálenost 1200—1500 mil; jest 15—30 stop vysoká s hlídkami as 40 stop vysokými po celé délce. Ohromné dílo toto bylo ve třetím století začato jedním z největších panovníků a lidí světa, císařem

Ci-Vangem; doufal, že bude nepřekonatelnou překážkou nájezdům divokých hord tatarských. Leč ještě větší válečník než on, Džingischan, vůdce Mongolů, dokázal roku 1212, že se přece přes ni může dostat, a až dodnes panuje v Číně tatarská dynastie. Ale ty 400 milliony lidí jsou docela stejnorodé. Číňané úplně assimilovali cizí živel. Tataři se velmi rychle stali Číňany, ačkoliv jest jakýsi rozdíl mezi oběma plemeny patrný až dosud.

Číňan nepodléhá vůbec žádným změnám, židé a Skotové jsou snad jediní národové v Evropě, kteří si uchovali charakter svůj s největší houževnatostí, ale u srovnání s Číňany jsou přece jenom zosobněnou schopností přizpůsobovací. Nehledíc k nesmírnému počtu jich, k jejich v celku docela stejnorodému charakteru, tvoří massu, na niž téměř nic nemůže míti nějaký vliv. Za to jest viděti docela, jak podnebí a životní podmínky v Číně činí cizí živly podobnými charakteru čínskému. Dáma která s těžovala si mně dnes, jakou práci má se svými dětmi, aby se z nich nestali také takoví synkové nebes. Oba rodiče jsou čistokrevní Skotové, a přece projevují děti v jídle, oděvu, zvycích, způsobech, řeči, zkrátka ve všem vkus, který jest v naprostém odporu se vkusem jejich rodičů. Totéž možno pozorovati také v Indii. Děti evropských rodičů musí na několik let býti poslány domů, nežli dosáhnou sedmého nebo osmého roku, jinak se z nich stanou Hindové.

Takové rozdíly shledáváme mnohdy i ve své vlasti, třeba v menším měřítku. Opustí-li dva bratři se svými

rodinami Boston, odejde-li jeden do Nového Orléansu, druhý do Chicaga, pak jsou rozdílů již v jejich vnucích docela patrně viditelný. Sen mnohých snů, že by mohla nová Anglie povstati někde v Hindustanu nebo v Austrálii, nebo také jen v Americe nebo v Irsku, krůtě by zničil několikanedělní pobyt v Číně nebo v Indii. Milá chudobka, přesazena jsouc ze skotských údolí jinam, pozbývá skromného půvabu svého a již druhého roku bujně se rozrůstá na prériích západu. Jetel zmírám steskem ve vyhnanství, je-li přesazen ze svého zeleného ostrovního domova, a člověk, nejněžnější organismus, jest rovněž stvořením svého okolí, ba v míře ještě mnohem značnější.

V pondělí, 23. prosince.

A teď upřímné přiznání. Starožitnická vášeň sběratelská jest z nejhorších nemocí. Již když jsme vkročili na půdu japonskou, nenedostávalo se příznaků této později propuknuvší duševní poruchy. Nejednou mne sklátila, ale sebral jsem se vždycky ještě včas a mohl jsem předložit dosti dobré zdravotní vysvědčení. Mám-li nějakou slabost u větší míře nežli slabosti jiné, pak jest to slabost pro harmonii sladkých tónů, a pokušitel věděl to dobře. A dnes přistoupil ke mně ve slavném chrámě hunanském, kde jest nejslavnější gong z celé Číny. Udeřil jsem naň a naslouchal jsem; jistě déle než plnou minutu, myslím, chvěl se kotouč, a množství nádherných tónů vycházelo z něho. Myslíl jsem, že nikdy nepřestanou zníti. Tázal jsem se Ah-Kuma, prodal-li by chrám gong tento a opatřil si místo něho

lacinější, neboť jsem na základě vlastní zkušenosti přesvědčen o tom, že není v Číně nic, co by nebylo možno koupiti za peníze. Leč tu byla výjimka. Ale snad by věděl kněz, mohou-li v některém jiném chrámu býti koupeny gongy? Ano, tři gongy z majetku chrámu, jenž byl před několika lety vzbouřenci pobořen, jsou prý ještě v rukou obchodníka se starožitnostmi.

Adresu jeho vyzvěděl jsem záhy, a vydali jsme se na cestu. Rád bych vám popsal všechna ta místa a množství starožitností, jež jsme spatřili při svém hledání. Žádný obchodník se starožitnostmi mimo Kanton nespátřil jakživ ani desítinu takových zvláštních věcí jako my. Kdybychom byli v některém z těchto kouzelných koutů klopýtli přes Aladinovu lampu, sotva bychom se tomu byli podivili. Leč teď ke gongu. Jeden z nich měl svoje dějiny, a ty nebyly nezajímavé. Obchodník řekl nám, že musím dříve míti od kněží jakousi listinu, nežli můžeme gongobdržeti. Přemýšlel jsem chvíli, a v duši předtuch plné se mně vyjasnilo: Zástava? Bylo tomu skutečně tak. Kněz vyhledal svého strýce obchodníka se starožitnostmi ve chvíli tísně a těžkého pokušení a zastavil u něho chrámový gong za půjčku. Koupil jsem ty, které měly poněkud lepší minulost, a řekl jsem našemu průvodci, že bych měl rád ještě také onen, kdybych jej mohl dostat, ale zdálo se to nemožným. Představte si však můj úžas, když se dostal gong ten v Hongkongu do mých rukou.

Mám jej nyní. Zástavní značka jest na štěstí jen částečně seškrabána, bohužel tak, že jméno kněze dlužníka

není již čitelné. Ah-Kum jistě o zástavní listinu velmi smlouval, šelma, věděl, že zaplatím jakoukoli cenu. Ale kdyby mne byl gong tento dostihl, dokud jsem ještě byl v Kantoně, a kdyby mně bylo bývalo možno, vrátiti jej pravému majiteli chrámu, nebyl bych ani pomyslel na to, abych jej vzal s sebou. Zdá se mně, jako bych byl do jisté míry přechovávatelem kradených věcí, ale gong přišel ke mně, když jsme byli již v Hongkongu, a ježto jsem neznal ani kněze ani chrámu, jemuž původně náležel, co mohl jsem dělati jiného, než nechati jej u sebe, až by on žádal pravý majitel jeho.

Proto, drazí přátelé moji, vyberte si ze starožitností mých, co vám libo, ale neproste mne o tento gong. Mám pocit, jako by moje oprávnění k němu nebylo docela jasné, aspoň ne tak jasné, jak bych si přál, ale ulevím svému svědomí tím, že pravím, že se pokládám jenom za dočasného strážce pokladu toho a za nic jiného.

Věru, dnes byl pravý den starožitností. Propukl jsem ve hlasitý smích, když jsem se podíval na naši společnost. Nedovedl bych vám ani vypočítati jednotlivě všechny ty ukořistěné předměty, jež jsme měli, když jsme se procesím večer vraceli do svého hotelu.

Napřed šel Ah-Kurn, průvodce, držel strašlivě vypadajícího bužka ve výši, »nejošklivější, co bylo by možno v Číně nalézti,« tak zněl charakteristický úsudek sestry Lucie. Pak šel Vandy, kapsy maje napěchovány ptačími hnízdy, obětními mincemi, chrámovými penízky a nesčítnými jinými věcmi. Potom šli dva kuliové, jeden

za druhým v Adamově úboru, když si oblekl fíkový list, a nesli gongy; poslední kráčel jsem já s vějíři, lahvemi, řezbami ve slonovině, a sám nevím, s čím vším ještě.

Vandy vypočítával, že bude zapotřebí devíti beden na naši kořist zdejší. »Vandy,« zvolal jsem, »probůh, pospěšme odtud bez meškání, abychom nabyli opět zdravého lidského rozumu a stali se opět praktickými lidmi, jakými jsme byli dříve. Dej mně nějaký pittsburský obchodní časopis, abych se podíval, jaká jest nyní cena surového železa a co se píše o ocelových kolejnicích a koksu, zpracovaném železe a podobných věcech, a dej mně také měsíční zprávu hutí »Lucy« a »Edgar Thomson«. Díky! Ach, již jest mně lépe! Jak jest tobě, příteli?« Na štěstí cítil Vandy v nitru svém nutnost, bdíti nade mnou, takže jeho nebezpečnost nebylo tak veliké; ale dovede-li někdo projíti Kantonem, aniž by podlehl vetešnické nemoci, která ho nutí koupiti všechno, co vidí, pak jsem ochoten prohlásiti ho za chlapíka od kosti zdravého.

Lodní obyvatelstvo Kantonu jest proslulé jako cosi docela zvláštního, ale všechno přesahuje pojem, jež si o tom činíme. Tvrdí se, že žije 300.000 lidí na takových lodích, velikosti veslařského člunu až šalupy. Viděl jsem šestičlennou rodinu dřepěti na malém veslovém člunu, ale to byli asi největší chudásové.

Moje okna vedou právě na řeku a jsou ve druhém poschodí tohoto malého zvláštního hotelu; mám dobrou vyhlídku na neustále čilý ruch na řece, ale má to také svoje vady, chci-li v noci spáti. Čínští bohové či spíše ďáblové

mají silnou zálibu pro ohňostroje, a každou hodinu v noci bývá nějaký ohňostroj pobožnými ženami lodními vypalován právě pod mým oknem. Probouzím se každou chvilku v leknutí, je-li vypálena zvláště veliká raketa.

Napadlo mne, že snad zpropitného, jež jsme dali naší převoznici a její hezké malé sestře, bylo částečně užito na tento způsob bohoslužby. Jest docela velmi pravděpodobno, že část svých vedlejších výdělků obětují bohům. Píšu to v devět hodin ráno, a nyní ještě jsou dva čluny horlivě zaměstnány tímto zvláštním uctíváním bohů. Skoro by se mohlo mysliti, že se rozzuřila námořní bitva v malém. Musím přiznati, že nedovedu pochopiti tento zvláštní způsob usmírování nadpřirozených mocí.

Vstoupili jsme dnes ráno na hotelový člun, a zatím co praskaly žabky z nespočetných člunů na všech stranách, vysvětlovala nám naše člunařka, že to neobyčejné prudké praskání platí velikému svátku. »Všichni lidé půjdou dnes do chrámu, půjdete tam také?« ptám se. — »Ne, já jsem si odbyla pobožnost zde na lodi.« — »Kde? Ukažte nám!«

Jedna z nich otevřela na samém konci člunu malá posouvací dvířka, jež zahalovala maličký oltářík s věčným světlem. Obětní mince ležely v pánvičce na kadidlo. Celá rodina dala se našemu úžasu do hlasitého smíchu. Bezpochyby lehtala je myšlenka, že jest rozhodně chytřejší od nich, svého bůžka uzavřítí jako čertíka po smačknutí péra vyskakujícího. Včera šel také v Pekingu císař, když se byl tři dni před tím postil, v průvodu 2000 nejvyšších úředníků svých do chrámu nebes, aby se tam pomodlil,

zatím co jeho poddaní oslavovali tuto událost vypalováním ohňostrojů.

Rád bych byl viděl, jak může býti taková malá šalupa obydlím rodině, a podíval jsem se na několik z nich. Uprostřed zadní paluby jest oltář s bůžkem. Po každé straně jsou postaveny mísy a konvice, pak přijde otevřený prostor napříč přes celou šíři lodi, asi čtyři stopy dlouhý, na nějž se klade lehké prkno, na kterém stojí žena, když vesluje a řídí člun. Pevná bambusová střecha prostírá se nad dalšími šesti stopami člunu. Na stěnách této prostory visí několik málo ornamentů, obyčejně staromodní talíře a levné tisky z anglických časopisů, na stole pak leží předměty nejpotřebnější, jako dýmky pro rodinu a bohatě vyzdobené, čtyřrohé mosazné misky. Droboučkový čínský příbor čajový a různé malé starožitnosti nalezneme na všech lepších člunech.

Další prostor lodní, v němž sedí cestující, má polštářovaná sedátka, jdoucí napříč lodi, a také po stranách jest opatřen stříškou. Na přídě lodní jest plošina, tři stopy ve čtverci veliká, na níž stojí druhá žena, jež rovněž vesluje a řídí loď, jak jest třeba. Pod jejíma nohama jest kuchyně, a žena ta potřebuje jenom pozdvihnouti prkno, aby se mohla podívati do malého čtyřrohého prostoru, v němž jest ohniště na hliněné podložce. Jsou tu v pořádku hrnce a pánvice, a pohyblivými padacími dvířky možno použití celé prostory lodní až dolů ke kýlu.

V noci, když ustála doprava cestujících, spojí se všechna prkna v těsně uzavírající palubu a bambusovými tyčemi a

rohožkami rozdělí se v několika minutách v ložnici. A tak provádí se to, co jsem pokládal dříve téměř za nemožné, s pomůckami úžasně nepatrnými. Toto lodní obyvatelstvo žije sotva za více než deset centů denně. Nájemného nepotřebují platiti, a na potraviny stačí asi pět centů denně na osobu. Oděv stojí sotva dva centy.

Od osmiletého dítěte až po prababičku dělá každý něco, a nezaměstnávají-li se jinak, pak šijí, štípají bambus nebo dělají cokoli jiného. Kojence uvazují si matky na záda, tak že jim při práci nevadí, a ty kroky v před i v zad, když veslují, jsou dětem asi docela příjemným uspávacím prostředkem, neboť jsem v Číně nikdy neslyšel dítě křičeti. Na takových člunech, jaký jsem se právě pokusil popsati, žijí miliony lidí v Číně. Děti se na nich rodí, staří lidé umírají, a mnoho tisíc obyvatelů jejich za celý život svůj nespalo ani jedinou noc na zemi.

V neděli, 22. prosince.

Pro dnešek propustili jsme svého průvodce a chodili jsme sami. Sotva jsme kousek ušli, zaslechli jsme hudbu, harmonium a starou, dobře známou církevní píseň. Vešli jsme a slyšeli jsme duchovního kázati čínsky. Vešli jsme nepravými dveřmi a dostali jsme se mezi ženy, jež jsou vysokou, silnou zdí odděleny od mužů, ale žena duchovního vstala a dovedla nás na druhou stranu; po mši přišel kazatel k nám a srdečně nás pozdravil. Pobyli jsme hodinku v jeho domě a dověděli jsme se ke svému překvapení, že jsou to staří Pittsburčané. Asi 30 Číňanů

bylo toho dopoledne v kostele, sami příslušníci chudších tříd, hlavně sluhové a zřízenci v evropských domech.

Odpoledne přišli jsme k veliké katolické katedrále. Jest to nádherná žulová stavba, 300 stop dlouhá a 88 stop široká. Ciní-li vůbec něco dojem na Číňana, pak to jsou veliké massy v takovém chrámě s klenutým stropem, s malovanými okny, libozvučné varhany, nádhera i pompa a všecka bohatost obřadů katolické bohoslužby. Když jsme tam stáli v obdivu, přistoupil k nám zbožný biskup a pozdravil nás vlídně, ale důstojně. Neznal anglicky, ale jeho francouzštině rozuměl jsem snáze než číkoli dosud, a moje nepatrná znalost řeči té stačila k zajímavé zábavě.

Když jsem mu mezi jiným řekl, že jsem byl ve Svatopetrském chrámě v Římě a viděl papeže, a jak tisícové, kteří tam byli shromážděni, padali na kolena, když byl ve svých nosítkách nesen na chór, tu byl patrně velmi dojat a naléhal na nás, abychom ho navštívili v jeho domě. Když nás dovedl do malé jednopatrové budovy, omlouval se pro chudobnost svého obydlí a dodal, že pravý katolický kněz musí v chudobě mezi chudými na zemi žíti.

Tázal jsem se ho, netouží-li po návratu do vlasti, do Francie, aby tam zemřel, ale tu položil si ruku na srdce a odpověděl mně, že nesmí na to pomysleti, když zlíbilo se Bohu, poslati ho sem. Po třicet let že pracuje již mezi tímto lidem a mezi ním že chce také zemřítí. To že jest vůle boží. V biskupském paláci byl jen jediný stůl a několik stolic,

na podlaze nebylo ani rohožky ani koberce. Ale poslal svého sluhu pro víno, jehož jenom ochutnal, zatím co jsme my pili na jeho zdraví. Pak dovedl nás do sirotčince, kde jsme viděli 80 dobře vychovávaných chlapců, asi stejně tolik děvčat bylo ve zvláštní budově. Má-li býti Číňan vůbec kdy obrácen, může se to státi jen touto cestou, mládež nutno vzíti do rukou a ji poučovati. Pro starší pokolení jest, myslím, již příliš pozdě, aby se s ním dalo něco vydatnějšího svésti.

V Hongkongu, na štědrý den.

Dnes odpoledne vrátili jsme se z Kantonu. Když jsem ulehl, zaslechl jsem známý zvuk: všudypřítomné moskyty. Jest to snad k smíchu, na štědrý večer býti nucen vstáti a zvoniti na sluhu, aby přinesl ochranné sítě proti moskytům. Leč musilo to býti. Mluvili jsme ještě dlouho do noci o domově a hádali jsme, co asi nyní dělají naši přátelé, bydlící nyní právě na opačném konci světa. Až dosud obdrželi jsme jen jednu noviny z domova, ale žádný dopis, v Shanghai jsme je propásli. Zpráva o vítězství zlaté měny velmi nás potěšila, ježto opět jednou projevil se v důležité věci zdravý smysl amerického národa, na nějž se lze vždycky spolehnouti. Stačí jen navštívit Východ, abychom viděli, jaké zlé následky přináší národu měna stříbrná.

Spořivost v Číně obvyklá jest nápadná; batáty či sladké brambory prodávají se na polovičky nebo i na čtvrtky, je-li to žádáno. Převoz na člunu přes řeku tak

širokou jako Ohio v Pittsburgu stojí halíř, a můžeme mít celý člun jen pro sebe za čtyři halíře, chceme-li vyházovati peníze. Drůbež se dělí stejně a prodává jako skopové maso; křídla, hrud, stehna, vše má svoje zvláštní ceny. Ba i nohy slepičí prodávají se na polévku. Obyčejné železné hřebíky jsou vyloženy na prodej v balíčcích po šesti kusech. Bylo jich již jednou upotřebeno a bude jich ještě upotřebeno kdo ví kolikráte. Viděl jsem lidi narovnávací staré hřebíky. Za půlhalíř možno koupiti každou krmi rybí, polévku nebo rýži.

Na jedné z procházek svých setkali jsme se s průvodem desíti slepých žebráků, ubírajících se nejoživenějšími uličkami; každý měl ruku položenou na ramě svého předáka, vůdce tápal svou holí po kamenném dláždění, a všichni prosili za almužnu. Byla to zvláštní podívaná. Čínská vláda dává každému slepci měsíční almužnu, a dobře oblečení mimojdoucí dávali obyčejně, jak jsem si všiml, slepé družině té nějaký peníz.

O chrámech v Kantoně a vůbec v Číně nemohu mnoho říci. Jsou ubohé u srovnání s chrámy japonskými. Mimo to máme jich brzy dosti, protože se většinou sobě podobají jako vejce vejci. Pagody jsou mnohem malebnější při pohledu z dálky nežli z blízka. Číňané dávají skutečně přednost místům, jež páchnou stářím, a jen s odporem provádějí opravy, tak že všechno působí poněkud dojmem zanedbanosti a na nás mimo dojmem zvláštnosti také ještě dojmem nepříjemnosti.

Čína nemá architektury, na niž by mohla býti hrda.

Neviděli jsme žádné budovy, která by byla mohla třeba jen na chvilku na sebe upoutati naši pozornost.

Jediný chrám, který stojí za zmínku, jest chrám mudrců. Viděl jsem v něm dosti dobrá poprsí asi 500 nejslavnějších charakterů z čínských dějin, básníků, státníků, vladařů, kteří se vyznamenali před tisíci lety. Mezi nimi našel místo — ku podivu — také Marko Polo. U srovnání se strašnými obludami, jež jsou uctívány v jiných chrámech, pozoroval jsem tyto za bohy povýšené nebožtíky s upřímným uspokojením.

Nikdo nesmí vystavěti dům nad svoje poměry. Veřejný úředník předepíše výši nákladu stavebního, prozkoumaj poměry stavebníkovy. Mimo to snaží se každý v Číně jmění svoje zatajiti, protože se obává nespravedlivého zdanění se strany státu. Snadno tudíž nahlédneme, proč tu není paláců. Není to ovšem žádná svoboda, myslím však, že někteří z mých přátel, kteří si v posledních letech vystavěli nádherné domy, přáli by si nyní, aby tehdy, když začínali stavěti, byl býval u nás takový bezpečnostní předpis.

O vánoční hod boží.

Včerejší noviny oznámily, že dnes bude v anglické katedrále proveden vánoční chór. Tak dlouho jsem musil postrádati hudby, že jsem časně vstal a šel do chrámu. Japonská a čínská hudba tak ubližovala mému sluchu, že jsem toužil zase jednou slyšeti varhany. Služby boží byly mně velikým požitkem, hudba byla dobře hrána, a kázání

— musil jsem se vrátiti ke snídání. Rozumíte mně. Zvláště se mně líbilo v chrámě oddělení anglického vojska, a to tím více, že to byli highlanderři. Byla to zvláštní podívaná, a nikdy na ni nezapomenu. Několik vojínů v nádherných nachových uniformách také zpívalo.

Nemohu téměř nikdy viděti vojáky, abych se zármutkem nemyslíl na to, že jest civilisace naší doby sotva čím více než pouhým jmenem, když se vyplývá ještě tolik práce na to, naučiti lidi nejlepšímu způsobu, jak by zabíjeli svoje bližní. Ale dnešní příhoda jest pro mne znamením; ty silné, bojovné postavy zpívaly dnes ráno andělský zpěv; to ukazuje na den, kdy bude všude na zemi mír a pokoj mezi lidmi.

Nechť činí stará Čína cokoliv, mladá Čína pokračuje, neboť jsem viděl dnes ráno v parku několik mladých synů nebes, jak copy majíce uvázaný hrají kriket a kopanou. Nebyli to špatní hráči, přece však by malý můj synovec za jednu nebo dvě hry ukázal těmto čínským klukům, jak se hraje, neboť jest to dobrý hráč.

Máme samozřejmě všichni svoje předsudky. Ale nemohl jsem si pomoci, když jsem v neděli šel do katedrály, zlobil jsem se nemálo, vida více než třicet nosítek na jedné straně katedrály; tuším, že jich stejně mnoho bylo na straně druhé. U každých nosítek dva, tři, mnohdy i čtyři kuli v nádherných livrejích, všichni čekající na konec bohoslužeb, leželi ve stínu, a někteří z nich užili vhodné příležitosti, aby si za krásného nedělního dopoledne zahráli v kostky. Nezdálo se mně býti docela

vhodným, že někteří z mých skotských přátel, kteří jinak tak přísně dbají svěcení neděle, tři či čtyři lidi na každého návštěvníka chrámu nechávají venku ve službě, jenom aby si ušetřili kratičkou cestu do kostela a z kostela. Ale zvyk zmůže mnoho svými předsudky, a snad jest stejně nevhodné, v našich kočárech jezdit do našich kostelů v Páté třídě novoyorské. Ale dříve mně to nikdy nepřipadlo jako cosi zvláštního, a myslím, nemá-li paní Carnegieová nic vážnějšího proti tomu, budeme chodit do kostela pěšky — budeme-li chodit. Věru, tři lidi za- přáhnouti, aby se jeden mohl pomodlit, zdá se mně přece jen trochu proti mysli.

Vandy se divil dnes ráno, že jsem vstal tak časně, a dlouho nechtěl jsem mu vysvětliti neobyčejnou událost tuto; chtěl jsem totiž ještě Ah-Kumovi do Kantonu po lodi poslati dopis a požádati ho, aby mně opatřil ještě některé starožitnosti. Pokud jsem byl v Kantonu, odolával jsem zmužile pokušení, ale myšlenka, že mám opustiti Čínu bez některých pokladů, trápila mne stále. A nyní obávám se jenom, že by mne mohl Ah-Kum nechat na holičkách.

Vyzpovídal jsem se Vandymu, když jsme vypili sklenku dobrého vína při snídání, a nezapomenu tak hned klidného úsměvu jeho: »Je to přece tedy zlé s tebou?« To bylo všechno, co řekl, ale měli jste cítiti tu nevýslovnou soustrast, spočívající ve hlase jeho. Ano, jest to zlé, vím to, ale zítra unikneme tomuto starému krámu se starožitnostmi navždy.

Nezmínil jsem se ještě, že v Číně existuje otroctví, byť

i ve formě velice mírné, ale děti otroků jsou svobodny a jest zvykem, že se otrok od pána svého může vykoupiti za obnos, jaký záň byl zaplacen. Také musí ti, kdo mají otrokyni, postarati se o muže pro ni, když dosáhne vhodného stáří. Koupě chlapců a dívek jest pravidlem omezena na ty, kdo se nějak chtějí opatřiti služebnictvem, jež se stává součástí domácnosti a na něž se naprosto mohou spolehnouti. V žádném případě nesmí pán nebo paní koupiti otroka k nečestnému zaměstnání, nýbrž jen k tomu účelu, jaký byl při koupi přesně určen.

Jednou hovořil jsem s naším majitelem člunu o vypalování ohňostrojů, neboť jsem se zlobil pro hřmot tím působený a míval jsem vždycky nechuť k náhlým výbuchům.

»Proč neuctíváte něco dobrého a krásného,« ptal jsem se ho, »dobrý bůh opovrhoval by takovými věcmi, jako jsou ohňostroje.«

»To také činíme,« zněla odpověď, »ve svých srdcích, ale toto zde není žádná bohoslužba, my jen obětujeme zlým bohům, chtějíce si je usmířiti, aby nám neškodili.«

»Ale, což nebude se proto dobrý bůh hněvati a škoditi vám proto?«

»Ne, dobrý bůh neučinil by nikdy nic škodlivého.«

Ustál jsem v náboženské disputaci, když přišla na palubu žena člunařova a ujala se velení; muž její se vzdálil za nějakou prací. Žena ta, černoooká Zuzana, jak jsme ji pokřtili, a její chytrá mladá švekruše zajímaly nás více a více. Byly to velmi pilné i inteligentní ženy. Dívka

jest vyzdobena náramky a těžkými kruhy nad kůtky, a naušnice její jsou z pírek ledňáčkových. Řekl jsem Zuzaně, kdybych byl člunařem, že bych si hleděl uspořiti tolik peněz, abych si mohl koupiti její švekruši, a tázal jsem se, jak vysoká bude asi cena. »Vám ji neprodám, prodám ji dobrému Číňanu za 200 dollarů,« a to řekla s patrnou pýchou, neboť obyčejná cena za ženu jejího stavu bývá jen 90 dollarů. Náš průvodčí posměšně vyhrnul ret a šeptal mně, že trochu příliš otvírá hubu, devadesát dollarů že je až dost! Snad měl dívčinu vyhlédnutu pro svého syna. Pro ten případ byl jsem ochoten přimluviti se za něho a řekl jsem mu, že mám v Americe pověst člověka, který dovede velmi dobře posuzovati mladé dívky, že dovedu vlastnosti dívky uhádnouti na první pohled, a že jest jisto, že ze švekruše člunařčiny bude znamenitá žena; a protože jsem se domýšlel, že moje slova u něho vydají mnoho, dodal jsem, že by se jako obchodnice cestujícím velmi líbila a vydělala by mnoho peněz, a že myslím, že není jí rovné v Kantonu. Jsme vždycky ochotni podporovati svatbu, můžeme-li, a z toho zde může snad něco býti.

Také bych na tomto místě rád vydal svědectví velikému významu lékařských stanic missijních v Číně. Jest v zemi té 14 nemocnic, a se všech stran hrnou se do nich nemocní. Při očních chorobách zdá se býti úspěch zvláště veliký, a vypravuje se docela, že téměř osleplý mandarin opět nabyl zraku. Též v léčení kožních nemocí, jež jsou velmi rozšířeny, konají lékaři pravé divy. V malé missijní nemocnici, jež byla před několika lety zřízena na

ostrově Formose, bylo ošetřováno již 10.000 nemocných, a v nemocnici kantonské již na 100.000.

Nechť se říká proti missionářům cokoliv, jako lékaři jsou vždycky vítáni a pokládáni za dobrodince. Jenom nesmíme zapomínati, že toto nade vši pochybnost veliké dílo připisuje se jako zásluha těm, kdo pokládají za svatou povinnost svoji, vnutiti Číňanům náboženské názory svoje.

Sotva lze nalézt slov k dostatečnému uznání zásluh missií v tomto ohledu, a neměli bychom také zapomínati, že děkujeme missionářům za to, víme-li něco o Číně a její literatuře. Konfucius byl v anglickém překladu dán světu missionářem. Jest mně zvláštním potěšením, několik dobrých slov pronésti o těch, kdo jsou v celém Východě tak všeobecně rozkřičeni; sotva s jakou výjimkou — já nemohu si vzpomenouti na žádnou — mluví každý Evropan nebo Američan, který má co na Východě dělati, málo lichotivě o missionářích a jejich snahách. A myslím, že pokus, náboženské názory svoje vnucovali těm, u nichž jsme jen trpění, protože za missionářem stojí děla, připravená podporovati jeho kázání, není správnou cestou, a že by bylo lze mnohem více lidí obrátiti na víru slovem v pravý čas. Také by duchovní evropských církví, kteří jsou roztroušeni po celém Východě, a lékaři a jiní, kteří mají s domorodci denně co dělati, neměli býti placeni za svoji propagandu. Leč to nám nesmí býti překážkou, abychom neuznávali zásluhy missionářů, družící se k ostatním snahám jejich. Jsou nyní na pravé cestě. Lékař jest

nejlepším průkopníkem missionářovým. A ještě jeden mocný pomahač účastní se práce, »Herald«, týdeník vydávaný v Shanghaii a po celém Východě rozšířený. Vychází v ohromném nákladu. Každého týdne podává přehled nej důležitějších událostí v každé zemi a Amerika jest při tom, jak jsem viděl, na prvním místě. Vydavatelem jest bývalý missionář, a koná nepochybně více pro rozšíření nových ideí v Číně nežli všichni ostatní missionáři dohromady.

Čína vyrábí, jak každý ví, velmi mnoho čaje, ale málo kdo ví, jak velikou část tohoto nepostrádatelného zboží Čína sama produkuje a jak mnoho z něho sama spotřebuje. Asi devětkrát tolik co všechen ostatní svět dohromady. Každý v Číně, při všech možných příležitostech hledí se číškou čaje rozveseliti, ne však rozjařiti. Nebere se k němu ani cukru ani smetany, trošičku čaje se dá do koflíku, naleje se naň vařící voda a hned se pije. Síla čaje vyprchá v několika okamžicích potom, co byla naň voda nalita, barva se ztrácí teprve později. Jest to proto veliký omyl, užívati čajové konvice a čaj v ní vařiti a rovněž také přidávati cukru a smetany, aspoň jest to náhled těch, kdo by to měli věděti nejlépe.

Doporučuji svým čtenářům čínský způsob přípravy čaje, předpokládaje, že jsou tak šťastni, aby si mohli opatřiti čaj dobré jakosti, zdravý a dobré chuti. Většina čaje, jež pijeme v Anglii a v Americe, vyžaduje nade vši pochybnost nezbytně přísady cukru a smetany pro nepříjemnou příchut' svoji. Číňan by však takový způsob

pítí čaje pokládal za cosi podobného jako přidávání cukru do vína Chateau Lafitte. Caj jest vínem synům nebes. Mandarín dovede s vámi mluvit o čaji jako u nás labužník o víně. Dovede se rozhovořit! o jeho vlastnostech a jeho chuti, neboť jsou čaje nesčíslné sorty, a srká a pomlaskává si jako pravý znalec vína. Slyšel jsem také, že jsou sorty čaje, které se zkazí dopravou třeba jen na vzdálenosi 50 mil.

Má se obyčejně za to, že žena s maličkými nohami patří vznešené třídě, leč to jest omyl. I mezi chudšími patří k rodinné ctižádosti, míti v rodin aspoň jednu takovou zpotvořeninu, neboť vznešení pánové berou si za ženy jen dívky s malými nohami — vědí tedy, že jejich dcerka »udělá dobrou partii«. S velikými nohami jest to nemožno. Ale často bývají naděje takové zklamány, a tak se stává, že mnoho malých nožek běhá v chudobě a snaží se sháněti živobytí za potíží, jichž jsou jejich méně ušlechtilé sousedky ušetřeny.

Co jest na ulicích nejnápadnějšího, jest chybění žen jakéhokoli druhu, mimo ty, které se plahočí po boku svých mužů, a ani těchto není příliš mnoho, neboť muž, jak se zdá, zmonopolisoval si většinu zaměstnání, aspoň v městech.

Tu a tam potkáváme hustě zahalená nosítka, v nichž bezpochyby sedí nějaká vznešená dáma, která jest nucena navštívit chrám nebo někoho ze svého příbuzenstva. Nepamatuji se, že bych byl v Číně viděl nějakou dámu, tak žárlivě uzavírají je Číňané před vnějším světem. Případá mně na mysl příhoda, jež tvoří k tomu dobrou ilustraci.

Na naší lodi plul jeden z nejpředních čínských kupců ze San Franciska se svojí ženou. Nemohl se odhodlati k tomu, aby ji vydal zrakům nečetných cestujících kajutních, a najal si oddělení v mezipalubí, dal je prkny zabezniti a zavíral ji tam, tak že jí nespátril nikdo z nás za celou cestu. Muž i žena jedli v této skříni. Někdy prý ji v noci tajně vynesl na palubu, aby se trochu mohla nadýchat čerstvého vzduchu, neboť samozřejmě nemohla se svými maličkými nožkami choditi. Občas musilo býti mezipalubí desinfikováno a každý musil na palubu, nežli procedura ta začala. S touto nutností tito ze společnosti sami se vylučující lidé patrně nepočítali, a náš dobrý doktor měl mnoho potíží, aby věc tu nějak urovnal. Manžel prohlašoval, že by se spíše vydal nebezpečností, že by se žena jeho v kouři udusila, nežli aby ji vydal na pospas zrakům množství. Procedura byla odložena, až mohla býti upravena malá kabina, do níž byla zahalená kráska tajně dopravena.

Naše návštěva v nebeské říši blíží se ke konci. Čím více z Číny vidíme, tím se nám jeví větší. Země větší nežli Spojené státy severoamerické, s obyvatelstvem osmkrátě četnějším, sotva s několika mílemi železné dráhy a v mnohých krajích bez řádné silnice, která by šířkou svojí stačila jinému vozu nežli malé ruční káře, a přece národ znající čísti i psáti, plémě uznaných duševních sil, s útvarem pevné vlády nejstarším na světě, jak vše to sobě zdánlivě odporuje! Ale důvodem tohoto paradoxního zjevu, myslím, jsou nesrovnatelné pomůcky země této,

které ukájejí lidu každou životní potřebu a téměř každý luxus a v dobách nejdávnějších již přiměly jej k tomu, aby se vyhýbal styku s chudšími zeměmi kolkolem Číny ležícími. A pak přivedla je převaha jejich jako rassy vůči všem jejich sousedům snadno k závěru, že všichni ostatní mimo ně jsou barbari, spokojovali se dosaženým zvláštním postavením svým, a jak bylo každé následující pokolení kopií pokolení předcházejícího, tak také stala se změna čímsi cizím jejich povaze, a na této cestě svéhlavě vytrvali, až je předčili kdysi nižší národové západu. Kdyby se moji angličtí čtenáři příliš nelekli toho srovnání, řekl bych, že »čínská zkosnatělost a její následky jsou velikým nebezpečenstvím pro Anglii, a angličtí státníci měli by je pochopiti a pomýšleti na odpomoc. Anglie byla druhdy tak daleko přede všemi západními národy, jako Čína v poměru k ostatním zemím, a nyní očividně zastavila se se stejným klidem u víře ve svoji převahu. Šlo se rychle mimo ni; anglicky mluvící rassa ve všech dílech světa neposlouchá již politického vedení své otčiny. Měli bychom studovati nyní zastaralé politické zásady Angličanů, jejich království, jejich církev, jejich privileje, jejich zákony o svěřenských statcích, jejich dědičné komory, jejich nestejně zastoupení lidu, a měli bychom se aspoň naučiti, jak se to nemá dělati. Nad oním dnem, kdy všichni anglicky mluvící národové instinktivně obrátí se k mé vlasti hledajícíe politický vzor, bude napsáno »ikabod« (čety páně nás opustily). Nyní ohlížejí se po jiných vzorech, sledují jiné ideály, mají jiné útvary vládní, přijali

jiná práva lidská. Ještě však není příliš pozdě pro Anglii, aby opět zaujala ono zvláštní místo mezi lidstvem, kdyby se jen chtěla probuditi, protřít si svoje staré oči a podívat se na mladé chlapíky kolem sebe. »Jest ještě život v tom starém psu«, svět není ještě hotov s tím slavným malým ostrovem, ani ostrov ten není ještě hotov se světem, ale žádný národ nemůže v těchto dnech všeobecného pokroku po celém světě beztravně odpočívat v hlubokém spánku.

Události posledních let nade vši pochybnost upozornily pokročilejší duchy v Číně na skutečnost, že spala ne jen 20 let jako náš Rip, nýbrž 20 pokolení. Nedávno začali stavět parníky a telegrafní linie, byly natištěny poštovní známky, a nejlepší ze všeho k našemu pohodlí jest: ve hlavních městech jsou nyní všude obchodníci, kteří žádají za své zboží pevné ceny, — důkazy to, že tam vniká západní civilisace. Líná massa počíná se hýbati, Čína bude v krátké době kráčet vpřed. Má velikou budoucnost před sebou, nepřekročila ještě vrchol svůj, a prorokuji jí přední místo ve východním světě.

TONKIN, SINGAPUR, CEYLON.

26. prosince.

Pod auspiciemi francouzského kuchaře po svých zkušenostech v čínském kuchařství odpluli jsme na lodi »Pie-Ho«. Nelze o tom pochybovati: co se týče úpravy jídla, nemá Francouz soupeře. Nechť kdokoli dodává suroviny, Francouz k nim posílá svoje kuchaře. Table d'hôte a francouzský způsob podávání na stůl, jež nyní nacházíme v soukromých domech všude v Anglii, dokazují, jak rychle sklonil se svět před francouzskou kuchyní.

Byli jsme hnáni monsunem, teplo bylo jako v červnu, příjemná to změna proti Hongkongu, kde byly noci velmi studené; jsme nyní mimo dosah zimy.

V šest hodin ráno přistáli jsme v Saigonu, hlavním městě francouzské osady. Kočinčina jest spravována francouzským osadním guvernérem, a francouzské posádky jsou rozloženy po celé zemi. Země jest samá nížina, a jediná chvályhodná vlastnost její jest, že rodí více rýže nežli kterákoli jiná část světa. Loď naše přijala veliký náklad rýže do Francie, a to bylo cosi zvláštního, neboť tu bývá tak málo nákladů, že jsou parníky rády, mohou-li vůbec něco naložiti.

Obyvatele Saigonu jsou nejnížší třídou lidských bytostí, jakou jsem kdy viděl; uboze žijící, churavě

vypadající tvorové, bez nejmenšího porozumění pro čistotu. Dlouhé, ježaté černé vlasy visí jim přes ramena v silných spletených chundelech, jež asi nikdy nepoznaly hřeben. Každý, mladý i starý bez výjimky žvýká neustále betel, a ústa i zuby jsou tím šeredně zbarveny.

Jezdili jsme několik hodin po městě, leč bylo tak horko, že jsme byli záhy nuceni vrátiti se na loď. A o tuto bohopustou krajinu přela se Francie s Čínou! Mám jen jedno přání: každý francouzský poslanec aby byl po těch několik málo dní mého pobytu tamního mým průvodcem, byl by mohl viděti, jaká to jest země a jací lidé, kteří tam mají činiti čest panství francouzskému. Nebyla by na místě předhůzka, že jsem předpojat, přeji Francii všeho dobrého, ale tato akce její naplnila mne upřímným politováním. Každý způsob nadvládí nad tímto kouskem naší země může býti jen illusorní, docela illusorní. Ba i význam Saigonu jest tak nepatrný, že nezavdává podnětu k pravidelnému spojení parolodnímu; přistávají tu jen parníky francouzské společnosti vládou podporované. Živoří tam několik Francouzů, obchodujících s nízce stojícími domorodci, trochu vojáků jest tam posádkou a jedna válečná loď. Jako že slunce svítí: kdyby byla bývala třeba jen nejnepatrnější vyhlídka, že by se mohl v Kočincíně vyvinouti obchod aspoň poněkud pozoruhodný, byli by jej Angličané s devíti desítin strhli na sebe. Toť zákon, od něhož není výjimky.

Francouzský guvernér v Saigonu uspořádal nám na počest ples s 500 pozvanými. Ale kolik myslíte, že bylo

dam mezi nimi? V celé společnosti bylo jich jen 25, i s matkami a babičkami, a mezi nimi jenom tři mladé dámy. Vy krásky z Cressonu, New-Portu a Saratogy, pomyslete si jen: 15 důstojníků ve skvělých uniformách kolem jedné dámy!

Máme na lodi několik anglických a jednoho amerického obchodníka, chtějících se zase jednou podívat do své vlasti. Pánové ti souhlasili se mnou, když jsem řekl, že americké bavlněné zboží opanuje trh a vytlačí méně cenné zboží anglické. Obchod v americkém zboží bavlněném vzrůstá velmi rychle, a byla to pro mne vítaná zpráva, když jsem doslechl, že v Massachussettsu byla vystavěna opět veliká továrna, která vyrábí zboží výhradně pro Cínu; gratuluji příteli Edvardu Akinsonovi k tomuto úspěchu. Jest ještě daleká doba, kdy se budou moci práce a kapitál spokojiti se ziskem z vlastní země naší, není ještě tak hustě zalidněna jako Anglie, a nemáme-li vyšších přirozených předností, nemůžeme s Anglií konkurovati. Ve zpracování bavlny nemáme postavení právě příznivé; nejlevnější cesta z Nového Yorku do Číny jest po lodi přes Londýn. Anglie může dovážeti surovou bavlnu z Nového Orléansu nebo Nového Yorku a zpracovanou stejně levně uváděti na trh jako továrny americké může proto udržeti obchod ten v rukou svých, osvo- jí-li si nejnovější metody výrobní. A že to učiní, jest tak jasno, jako že slunce svítí, ba bude se ještě snažiti zlepšiti je.

Ve středu 1. ledna.

Hodiny bijí dvanáct. S bohem, starý roku, bud vítán, roku nový! Bud' nám tak přízniv jako rok uplynulý, a budeme žehnati památce tvé po všechen život svůj. Půlnoční hodina jest prý nejlepší ze všech hodin celého roku k tomu, abychom pojali dobrá předsevzetí, nevím však, jak to přišlo: ta předsevzetí, která jsem tehdy pojál, nepřinesla právě příliš mnoho ovoce. Leč nikdy před tím nedělal jsem v novoroční noci dobrých předsevzetí, jsa při tom trápen vedrem a moskyty. Chtěl bych se toho však přece odvážit, a uvidíme, co přinese dobrého předsevzetí č. 1. z končin našich protinožců. Napíšu si je, aby se mně tím hlouběji vrylo v duši, a aby se mně černé na bílém podívalo tváří v tvář, kdybych mu snad nedostál.

Dnes jsme se poprvé seznámili s vějíři. Jsou tak veliké jako kabina — ó, jak nenávidím toho horka! Vandymu jest dobře při tom, cítí se volným; dal mně provázek peněz z Kambodže, 60 kusů, majících dohromady cenu necelých desíti haléřů; jest tu viděti, do jakých zlomků až může jíti drobná mince. Všude, kam jsem přišel, sbíral jsem mince; první punčocha jest již plná a druhá načata. Japonská sbírka jest úplná, od zlatého kobangu, jenž má cenu 500 korun a jest tvaru podlouhlého, pět palců dlouhý a tři palce široký, až po nejmenší penízky měděné. Mám také několik čínských mincí tvaru svatoondřejského kříže z doby před Kristovým narozením.

Vášeň sbíratí mince jest mně vrozenou náklonností, kterou by u mne asi nikdo nehledal! Ani sbírání našich domácích mincí není mně tak docela proti mysli. Jenom

tvar, ve kterém se jeví horlivost sběratelská, jest různý, v tom jest celý rozdíl: tam staré peníze, zde nové; »panující vášeň«, abych užil swedenborgského výrazu, jest všude táž, a »pa- nující vášeň« naše musí se projevovati také i v nebi, říká teta ... Kdyby to jen slyšela, jsem zvědav, jakou panující vášeň budu míti dle jejího mínění na onom světě, kde není dollarů a centů! Ale budou tam snad zlaté harfy, které budu vážiti a prodávati, tak bych přišel přece snad k penězům a byl bych ve svém živlu!

V Singapuru, 4. ledna.

Bylo již temno, když jsme přibyli do Singapuru. Projeli jsme se však přece ještě městem, a projížďka ta byla velmi zajímavá. Jakživ jsem neviděl dosud takovou míchanici národů jako zde, každá národnost byla zastoupena ve zvláštním kroji svém mimo Číňany, kteří jako vždycky seděli v malých chýžích svých při těžké práci své. Ti lidé neznají oddechu. Pracovati, pracovati a stále jen pracovati! Nehrají si nikdy, nesmějí se nikdy, plahočí se od časného jitra až do pozdního večera. Dává-li čínský kupec nowoyorskému věřiteli svému směnku, přidá mu dobrou radu: chodit, chodit, vždycky chodit, nikdy nespát! A radou tou řídí se také sami.

V Singapuru viděl jsem také první Hindy, jak se vlekli ulicemi jako duchové, zahaleni jsouce do svých tenkých bavlněných rouch, která nevědí nic o nůžkách, jehle nebo niti. Roucho to jest, jak přijde ze stavu, klobouků ani obuvi nenosí; na obíleném čele mají červenou barvou

vytištěno znamení svého boha, jehož uctívají, a třídy, které patří. Jsou to malí štíhlí lidé jemných tahů.

Viděl jsem již všelijaké postele, od německé postele těžkými peřinami vysoko nastlané až ke statné anglické posteli s nebesy, ale dnešní noci nebylo na mém lůžku ani nej menší pokrývky. Šel jsem k Vandymu a viděl jsem, že se mu vede také tak. Místo pokrývky měli jsme uprostřed na svých žíněnkách každý dlouhou tuhou štučku po délce ležící, a nevěděli jsme ani já ani on, co s ní máme počítí. To jsme ovšem záhy nahlédli, že na rovníku nepotřebujeme nic ke přikrytí, ale tato štučka přece snad k něčemu jest. Ráno potom dověděli jsme se, že rohožka ta zhotovena jest ze zvláštní dřeni, která má tu vlastnost, že i v největším vedru zůstává chladná a že jest tělu velmi příjemno, s touto podivnou pokrývkou spáti v objetí co možná těsném. V Singapuru má vskutku každá rodina takové štučky.

Obyvatelstvo Singapuru sestává z polovice z Číňanů, ostatní jsou Malajci, Japanci, Hindové, a myslím, že i všechny ostatní východní rassy, a mimo to také Evropané. Zde pod ochranou britské vlajky, jež zajišťuje mír a pořádek tam, kde vlaje, neplatí zákon o vítězství nejvhodnějšího. V tomto zápasu nerozpakujeme se ovšem nijak, vytláčovati Číňany, ale přirozeně jest docela vyloučeno, že by tam mohla neustále žítí některá západní rassa. V málo, velmi málo pokoleních přestal by Angličan býti Angličanem, a jest jenom otázkou času, kdy zatlačí

Číňan všechny ostatní rasy. Nikde na Východě nemůže se žádná rasa proti nim zmoci.

Časopisy zdejší mívají velmi zvláštní místní zprávy, na příklad: »Tygři, zdá se, velmi se množí na našem ostrově; u vodárny byl na štědrý večer chycen veliký samec do jámy. Chlapík ten hledal si asi vánoční pečínku a přiblížil se až na obvod města.«

Jednou zajeli jsme si deset či dvanáct mil daleko do vnitrozemí; jeli jsme háji kokosovými a lesy pepřovníku indického, v nichž viselo na stromech plno ovoce, přišli jsme k plantáži tapiokové, kde jsme spatřili mnohý strom a mnohou rostlinu, jichž jsme dosud neznali: palmu ságovou, banán, muškátový ořech, chlebovník, durián, stromy kaučukové a jiné. Viděli jsme také plantáž indigovou, šli jsme poli mimosovými a procházeli jsme se mezi keři ananasovými. Jsme tu v novém světě rostlinném na rovníku, ale přese všechnu bujnost jeho mám pocit jakéhosi zklamání; vše jest zelené, ovšem, ale není tu oněch jasných proměnlivých barev, které dodávají Floridě jejího půvabu, není tu nevyrovnatelné nádhery amerických lesů na podzim. Jest tu věčné léto, vlhkost tropů udržuje vše stále zeleným. A ještě jedno zklamání očekává toho, kdo jest zvyklý pralesům a jejich majestátním stromům: králové stomů nemohou se v tropech vyvinouti, na jejich místě jest jen křoví, houští, kde obývá tygr; očekávání naše nebývá nikde splněno.

Na 1000 mužů a žen jest zaměstnáno na takové plantáži tapiokové. Ženatí Hindové dostávají 95 haléřů

denně, veliký počet neženatých Japanců jenom 80 haléřů, s tím musí vyjít. Javští dělníci jsou mohammedáni, jsoucí na cestě z Javy do Mekky; přijdou sem, pracují tu a uspoří si za dva roky tolik, že si mohou zaplatit cestu do Mekky a zpět, a pracují-li pak ještě rok, mohou se odtud vrátit domů. Jak silná musí to býti víra, že dovede své přívržence přimět k takovým obětem!

Cestou mohli jsme také pozorovati, jak tu lidé na venkově žijí. Oděv omezuje se na cár ovinutý kolem kyčlí, ženy nosí ještě šátek přes ramena; děti nenesí nic, ale všichni mají levné šperky.

Otázka oděvu jest, jak víme všichni z doby »Sartora Resarta«, otázkou kulturní. Myslím, že každý, kdo trochu přemýšlí, musí přiznati, že pohanský Číňan podává důkaz, že našel rozluštění nejlepší, popíraje vůbec existenci této otázky. Denní oděv Číňanů jest dnes ještě takový jako před tisíciletími. Není u něho žádného »přicházení do módy« a »vycházení z módy«, nosí svůj oděv, pokud jej vůbec nositi lze. Těžký svrchník Američanův nebo Angličanův obejde náš nebeský přítel tak, že oblekne dva či tři světlé obleky, všechny stejného vzoru a stejně těžké, přes sebe. Obléká podle teploty jeden, dva či tři obleky. Mimo to a především pomíjí úplně hrozné škrobené prádlo, nemá ani tuhých košil, ani manšet, ani límců, jež mnohdy dřou bradu jako tenké pásky železné.

Umínili jsme si dnes s Vandym docela vážně, že nikdy již nestrpíme na svém těle škrobeného prádla. Bude nám

docela lhostejno, co nosí jiní lidé, my chceme se zbaviti hrozného zvyku toho.

Leč dnes, kdy se dívám nazpět na toto předsevzetí, musím se přiznati ke své slabosti; ani Vandy ani já nebyli jsme dosti silni, abychom zvítězili v boji proti zvyku. Nevím, jaké učinil zkušenosti Vandy, vím jenom, že padl brzy po našem návratu. Já jsem bojoval nějakou dobu, ale moje flanelové a sukrovité prádlo, jež jsem si přivezl z Cíny, bylo záhy k nepotřebě; říkali mně, že se srazilo, pak že jsou v něm díry a tak dále, až jsem ho konečně již nespatriil ve svém prádelníku a musil jsem uzavíratl kompromisy. Učinil jsem podmínkou: mám-li se vrátiti ke škrobené košili, límci a manšetám, a musí-li býti všecko čistě bílé, že musí býti aspoň užíváno jenom docela málo škrobu. To byl krok k polepšení, ale plátno není právě pohodlným materiálem, má-li býti nošeno tak, jak my je nosíme.

Dobu k oblékání omezili jsme si na východě na sedm minut i s koupelí. Holení jsme se samozřejmě dávno vzdali. Jak závidíme Orientálci, jenž má jen čtyři kusy oděvu, do nichž vklouzne a nepotřebuje k tomu ani špendlíku: 1. ponožky a střevíce (bez šněrování), 2. kalhoty, 3. košili, 4. kabát — pak jest k snídání hotov. Kabát uzavřen jest těsně pod bradou a má nízký stojatý límeček a zevně hodinkovou kapsičku. Žádné manšety, límce ani kravaty! Proč nevěnuje nějaký rozený reformátor životní práci svoji tomu, aby dopomohl svým spolubližním k takovému pohodlí? Sta lidí plýtvá svojí

energií na věci, které, kdyby byly provedeny, neměly by ani s polovici takovou cenu.

Vandy navrhuje pro nás ozdobnou módu, vzatou z čínského života: provrtané lalůčky, tak aby do nich bylo možno vložit palec; nad těmito děrami dvě zlaté spony v každém uchu, v každém křídle nosním zlatý závěs, šroubky upevněný, v přepážce nosní větší prsten stříbrný; na každém zápěstí čtyři náramky, na paži o několik jich více. Kolem šíje nákrčník, kolem kotníků na nohách veliké stříbrné kruhy, na palci a také na druhém prstu na obou nohách prsteny. — A takové šperky nosí již malé děti. Každý halěř, jež si ušetří, padne na to, a aby si to mohli dopřát, spokojí se s troškou vařené rýže a soustem ryby, bambusová stříška jest jejich jediným domovem a bavlněný šátek celou jejich šatnou.

Měli jsme potěšení, setkali se s panem Hornadayem, mladým lovcem, jenž měl obohatiti zoologické museum profesora Worda v Rochestru, a z nedostatku jiných zpráv obchodních zjišťoval jsem závěrečné záznamy pana Hornadaye: záznamy v tygrech čilé, v orangutanech ještě lepší, po hadech jest jen malá poptávka v této době roční, nabídka opic nosatých velmi sporá, po lvech poptávka velmi veliká, klokani čile kupováni, sloni jen málo. Obchod v rajkách mdlý, krokodýli ihned nacházejí kupce, dugongové docilují velmi vysokých cen — poněkud zvláštní to zboží.

Podnebí Singapuru bylo by tak jako podnebí všech měst tak blízko na rovníku nesnesitelné, kdyby husté

mraky nezahalovaly slunce a nechránily nás před palčivými paprsky jeho; chvílemi však přece proniknou paprsky jeho skrze mraky, a jsme pak v parní lázni, dříve než to zpozorujeme. Nemůžeme si učiniti ponětí o slunečním žáru zde u srovnání s Novým Yorkem. Slaměné klobouky neposkytují docela žádné ochrany, musili jsme nositi silné bílé přílby korkové a bílý, zeleně pruhovaný slunečník, abychom mohli ujíti jen několik kroků. Koně nemohou ujeti více než 18 kilometrů za 24 hodiny, a záprež i povoz pronajímá se jen s tou podmínkou, že vzdálenost ta nebude překročena. Nic by nemohlo žítí tak blízko rovníku, kdyby veliké vedro nevyvolávalo nesmírné vypařování vody. Páry tak se tvořící jsou chladnějšími proudy vzduchovými s obou stran záhy hnány do výše, nastane zhuštění jich, a každých několik hodin snese se prudký lijavec.

Jsmo v Singapuru nejen na nové zemi, ale máme tam také novou oblohu. Jako nemá tropické rostlinstvo nic, co by bylo lze srovnati s našimi nádhernými barvami, tak také nemá jižní hvězdná obloha nic z nádhery oblohy naší. S výjimkou čtyř hvězd v Jižním kříži, dvou v Kentauru a ještě dvou či tří jiných není tu žádné hvězdy první velikosti, hvězdné skupiny jsou chudé u srovnání se skupinami naší nádherné oblohy severní. Shakespearova obloha ověšená »miskami ze svítícího zlata« připadala by Australci jako přehánění. Vídal jsem Jižní kříž tak mnohou noc, co jsem byl na moři, jest jistě krásný, pokud zde hvězdy vůbec

mohou tvořiti kříž, jako obyčejně jest obrazotvornosti ponecháno i tu dosti mnoho. Sotva to lze nazvati křížem.

Dlouhé cesty po oceáně jsou nejlepší příležitostí k pozorování hvězd; opět jsem osvěžil svoje upomínky ze školy a pokoušel jsem se nalézt skupiny hvězd a hlavní hvězdy. Tak daleko zde dole není Severní hvězdu viděti, a musíme počítati odchyly kompasu od pásu Orionu.

14. ledna.

Na anglickém parníku »Teheran« opustili jsme Singapur s upřímnou lítostí. Tato loučení s milými přáteli byla jedinými smutnými příhodami na naší cestě kolem světa. Lidé ti jsou tak laskavi, tak nám zpříjemňují náš pobyt, že se cítíme docela jako doma, až jednou z rána zavěje vlajka a zahřmí signálový výstřel: všecko na loď při slunce západu! Vidím přátele svoje ještě, jak stojí na nábřeží a kynou nám na rozloučenou, až nám pozvolna mizejí s dohledu, ale dlouho ještě bude trvati, nežli se tváře jejich vytratí z našich vzpomínek.

Nastaly mně vážné povinnosti. Dva maličcí orangutani jsou na lodi pro kteréhos přírodopisce v Madrasu. Podivný dárek! Slíbil jsem s Vandym, že si budeme hráti na opatrovnice dětí. Obtížná úloha. Já se v ošetřování orangutanů dobře nevyznám, ale Vandy jest s takovými potvůrkami obratnější. Tato hovádka strašidelně vypadající, lidem tak podobná, jako lidé si počínající, činila naší společnosti mnoho zábavy. Každá dáma, jíž jsme ukázali svoje maličké, utekla se smíchem a volající: »O,

jsou jako babies, je to hrozný pohled na ty malé chlupaté potvůrky, a jak si počínají!«

To potvrzuje, myslím, že patří k našemu příbuzenstvu; nebudeme ubohých příbuzných svých zanedbávati, třeba to bylo příbuzenství trochu vzdálené. Banány jsou jim nejmilejší lahůdkou, ale dnes ráno nechtělo se jim ani do těch. Dával jsem menšímu banán, nechtěl si ho vzít. Pak dával jsem jej většímu; ten jej vzal do rukou, oloupal na jednom konci, podal si jej k ústům a smutně, rozpačitě se při tom na mne podíval, upustil svoji kořist a položil si hlavu do rukou — tak ležel na slámě a říkal nám tak jasně, jak dovedl, že má mořskou nemoc. Tak tomu také bylo. Ale když se za několik hodin moře poněkud uklidnilo, byli oba opět tak čilí jako dříve. Opice nemají vážných, důstojných pohybů, jen smýkavé, jako ostýchaví, prostí lidé. Jednou podával kterýsi cestující malému opičákovi banán, ale když po něm natahoval ruku, opět mu jej utrhl. Tak to učinil několikráte, až opičák svěsil hlavičku a dal se do pláče jako dítě — jako zlé dítě. A nedal se již banánem utěšiti, vzdorovitě jej odstrkoval. Jako lidské děti!

Přistáli jsme u Penangu, ostrova při západním břehu poloostrova, jenž patří také Anglii. Co do velikosti nelze místo toto srovnati se Singapurem, ale vegetace jest tu bujnější. Jest hrozně horko, a záviděli jsme guvernérovi jeho obydlí na vrcholku hory, 1800 stop nad hladinou mořskou, kde docela mnohdy z rána a z večera topí.

Penang vyvází veliké množství cínu, a také naše loď

přijala náklad jeho pro Nový York. Cenný kov tento zdá se býti jediný, jež jest nucena Amerika dovážeti, ale nějaký šťastný objevitel nalezne jej bez pochyby v Americe v nesmírném množství. Vždyť máme jinak všechno, proč neměla by Amerika býti požehnána také jím!

Jinak nepříhodilo se nám nic kromobyčejného. Moře bylo hladké a klidné po celou cestu k Ceylonu. Bručel jsem si církevní píseň o »ledových horách grónských« po celou cestu. Sloka, jednající o Ceyloně, byla vše, co jsem věděl o ostrově tom, na shromážděních missijních často jsem ji zpíval a obdivoval jsem se při tom missionáři, jenž býval u pohanů, jako zázračnému zvířeti.

A vskutku vál »vonný větřík jemný tam nad Ceylonem ostrovem«, když jsme se mu blížili za svitu měsíce. Galle jest malý, hezký přístav, odkud jsme se vydali ráno potom povozem do hlavního města Colomba. Jízda tato byla z nejkrásnějších požitků mého života. Silnice podobají se cestám v našich parcích, a takové jsou všechny silnice na Ceylonu. Naše silnice vine se podél skalnatého břehu, jde kokosovými háji a lesy betelovými, tu a tam vidíme chýše domorodců, zaměstnaných některým ze způsobů zužitkování kokosového ořechu. Každíčká část ořechu toho se zužitkuje; ze slupky se pletou lana a rohože, z jader lisuje se olej, mléko jest osvěžujícím nápojem při každém jídle. Stromům těmto daří se jen na pobřeží, neboť potřebují ke svému vzrůstu slaného vzduchu mořského, prosyceného vlhkostí. Domorodci cítí se přitahováni touto

hlavní silnicí, a cesta z Galle do Colomba jest jediná souvislá osada.

Není krásnějšího břehu mořského na světě, a není také krásnějšího příboje. Vždy po několika mílích vidíme tlupu rybářů, vytahujících z vody svoje ohromné, několik jiter moře pokrývající sítě. Není snad malebnější podívané nad tyto rybáře, jak stohlavé družiny jich vytahují sítě, zatím co ženy a děti v pestrých oděvech čekají na výsledek lovu. Některý malíř měl by jíti na Ceylon a namalovati »Rybáře na ostrově Ceylonu«.

Oděv ceylonských žen jest vskutku hezký: košile, jež těsně objímá tělo, těsná kazajka přes ramena, vše z jemné sněhobílé bavlny nebo mušelínu, vše docela hladké, bez záhybů, bez záložek nebo jakéhokoli pošíť. Nosí se náhrdelníky a náušnice, těší mne však, mohu-li konstatovati, že na Ceyloně zůstal nos ušetřen kruhů. Oděv mužů jest dosti sporý; jedinou slabostí jejich jest veliký želví hřeben, jež nosí všichni. Sahá od ucha k uchu, vlasy jsou docela hladce sčesány na zad a hřebenem drženy pohromadě. Zeny musí se odřící této ozdoby hlavy a spokojiti se jenom jehlicí do vlasů, hlava jehlice jest ovšem bohatě ozdobena. Oděv buddhistických kněží tvoří k tomu zvláštní protivu; záleží jen ze žlutého šátku, obyčejně hedvábného, jenž se přes ramena ovinuje kolem těla.

Ptal jsem se našeho ceylonského průvodce, slyšel-li již o naší nejpoblárnější kostelní písni missionářů. »Praví se v ní o vašem krásném ostrově:

»Nač vonný větřík jemně věje tam nad Ceylonem ostrovem, nač všude krása hýří tam, když lidé špatní jsou!

Bůh nadarmo v své dobrotě tam štědře nasil všude darů svých. Vždyť pohan v slepotě své sklání se před bužky z dřeva, kamene.«

»Co říkáš tomuto popisu?« tázal jsem se.

Odpověděl mně: »Skladatel písně té byl hloupý blázen. V celé zemi naší, myslím, není nikoho, ani muže, ani ženy, ani dítěte, kdo by nevěděl, že se smíme skláněti jen před mocí boží.«

»Ano,« pravil jsem, »já jsem také dříve věřil takovým bláhovostem, a jsou miliony lidí, kteří věří dodnes, a dobří chlapi a děvčátka u nás ukládají svoje halíčky a posílají je missionářům, aby vám tu pověděli, jak jest to bláhové a hříšné, vzývati modly a jak se proto hněvá pravý Bůh, je-li uctíváno něco jiného mimo něho.«

Průvodce mínil, že jest naše země podivná země, a že by si tam rád jednou zajel, aby se podíval na takové komické lidi. Dal jsem mu svoji adresu a slíbil jsem mu, navštíví-li mne, že ho vezmu s sebou do missijního shromáždění, kde spatří nejlepší a nejpobožnější lidi, kterým všem velmi na srdci leží osud modloslužebníků na Ceylonu. Že sotva kde na světě jest lidská bytost na tak nízkém stupni kulturním, aby nevěděla, že předmět, jež vidí před sebou, jest jen symbolem neviditelné moci, to může zajisté býti pokládáno za pravdu. Co jest křesťanu kříž, to jest jiným obraz — nic více. Uctívání obou symbolů platí Neviditelnému nad námi.

Vynasnažil jsem se všemožně, uklidniti uražené city našeho průvodce; řekl jsem, že to byla jenom básnická volnost, leč trval na tom, že biskup Heber ublížil jeho milovanému Ceylonu a psal o věcech, jimž naprosto nerozuměl.

Náboženstvím Ceylonu jest buddhismus, a to v nejpřísnější formě své. Uznávající svrchovanost Anglie učinili si Ceyloňané podmínkou, aby jejich náboženství se všemi právy a výsadami svými pokládáno bylo za nedotknutelné, stejně jako jejich kláštery, jejich chrámy a vše, co k tomu patří. Ačkoli se náboženskému kultu se strany vlády nedostává žádné podpory, žijí čisté a prosté nauky jeho v srdcích lidu dále a jsou nejušlechtlejším pomníkem jejich tvůrce Buddha. Přísně zapovězeno jest usmrcení čehokoli živoucího, lež, nemírnost, nepoctivost, hněv, pýcha a závist; to platí za neslučitelné s buddhismem, jenž doporučuje čistotu, vděčnost, spokojenost, mírnost, odpouštění urážek, trpělivost a veselost. Za kněze Buddhovy platí jen ti, kdo jsou právoplatně ustanoveni a zaslíbili se celibátu; každých čtrnáct dní musejí se sejiti, aby se vzájemně vyzpovídali. Jako v křesťanském náboženství jest i nejnižší třída připuštěna ke kněžství.

Vonný ostrov má v kávě a v některých kořenicích, zvláště ve skořici, do jisté míry monopol. Javská káva platí na Ceylonu za méně cennou, arabská Mokka jest prý sice nejlepší, ale mnoho kávy, která se prodává pode jménem Mokka, vyrostlo vlastně zde.

V kávových plantážích dostávají mužové 90 halěrů,

ženy 72 haléře denní mzdy. Seznámili jsme se s několika pěstiteli kávy, vesměs docela mladými podnikavými Angličany, jimž plantáže kávové buď patří nebo jim byla svěřena správa jich příbuznými. Mají tam život velmi příjemný, neboť podnebí jest po většinu roku velmi příznivé a dle jejich vlastního ujišťování může tam být Evropan stejně zdrav jako doma. Dostoupí-li v létě horko přílišné výše, stěhují se do hor.

Racionelní pěstění kávy počalo na Ceyloně teprve roku 1824, ale všeobecnou pozornost obrátilo na sebe teprve o deset let později, r. 1834. Dnes jest tam přes 1200 plantáží kávových a roční vývoz cení se přes 96,000.000 millionů marek.

Nedávno počali tam také pěstovati čaj, jest prý velmi dobrý. K vývozu posud nedošlo, ale má velmi dobrý trh doma a jest zajisté znamenitý, neboť, jak všichni víme, musí domácí zboží s počátku bojovati proti spoustě předsudků, a cizímu zboží dává se vždycky přednost. Budu čajovou otázku na Ceylonu se zájmem sledovati a myslím, že tam

v době nepřilíš dlouhé výroba čaje bude konkurovati s výrobou kávy.

Nerad bych se pouštěl do politických úvah a zvláště ne o přednostech svobodného nebo chráněného obchodu, musím však přiznati, že jsem žasl seznávaje, že 1/5 všech důchodu vládních připadá na daně z nezbytných potravin lidu, z toho 2/3 na dováženou rýži, zbývající třetinu vynáší daň z domácího obilí!

Ceylon může nám dáti mnohé naučení. Obchod s pálenkou jest v celé zemi vládním monopolem. Pálení jest omezeno na několik málo zapsaných destillátorů, kteří musí svou pálenku uváděti na trh ve velkém, kdežto prodej v drobném připuštěn jest v určitých krčmách, jež jsou každoročně pronajímány nejvíce nabízejícímu a podrobeny velmi přísným předpisům. Čistý arrak prodává se jen za pevnou cenu, a nájemci jsou vázáni přísnou zodpovědností za opilost a porušení klidu.

Hlavní silnice na Ceylonu vyrovnají se cestám v našem Ústředním parku, stavba jich stála prý 48.000 korun za anglickou míli — my bychom za takové peníze na Západě dovedli vystavěti železnici. Železná dráha vede z Colomba, hlavního města, horami ke kávovým okresům, jeli jsme po ní do Kandy, letního hlavního města, kam se stěhuje vláda v horké době roční.

Jest to hezké malé město, dýchali jsme tam ozonem nasycený vzduch poprvé od té doby, co jsme opustili Sierry. Hotel náš jest na náměstí a naproti němu buddhistický chrám, chovající drahocennou relikvii, svatý zub Buddhův. Kterýs král ceylonský zaplatil prý nesmírný peníz za tuto památku na velikého nebožtíka. Tamtam rozezvučel se pětkrát denně, a při slunce východu posílal jsem kněze i zub ke všem všudy. Divím se jen, proč nezapovědí Evropané toto tlučení na tamtam v takových hodinách jako obtěžování.

Zdejší botanická zahrada může srovnána býti jen s javskou v Buitenzorgu, co se týče tropických rostlin; viděli

jsme bujnou vegetaci, nyní však jest ještě všechno příliš zelené. Čokoládový strom budil nejvíce naši pozornost, byl sem teprve nedávno přenesen a zdá se, že rozmnoží řadu pokladu, jimiž jest Ceylon již tak bohat. Důkazem intelligence ceylonských pěstitelů jest také, že mají chemika, jenž koná rozborů různých půd a zjišťuje, pro jaké plodiny se nejlépe hodí. Pod jeho vrchním dozorem koná se mnoho pokusů. Nic nemůže dnes v tomto směru býti dokázáno bez pomoci chemikovy, a není, myslím, daleka doba, že budou naši farmáři pracovati podle jeho návodu, jako dnes my továrníci ocele.

Ceylon proslul svým lovem perel, svým bohatstvím rubínů, safírů, kočičího oka, stejně jako svým kořením. Od té chvíle, kdy cestovatel přistane, až zase do odjezdu parníku jeho jest obléhán obchodníky, kteří mu nabízejí za několik rupií drahé kameny, které stojí v Londýně a Novém Yorku sta dollarů. Ale kupcům takových drahokamů vede se asi tak, jako tomu hlupáčkovi, jenž lacino koupil zlato.

Lov perel jest majetkem vlády, jež ponechává každému potápěči polovinu toho, co nalezne, druhou polovinu musí odvésti. Výtěžky rok od roku klesají. Roku 1798 byl lov perel pronajat za 3,600.000 korun ročně, nyní vynáší ve vlastní režii vládní jenom 174.000 korun; vláda ustanovila také zoologa, jenž má zkoumati způsob života perlorodky. Věnoval pět roků tomuto studiu, ale tato doba vědeckého zkoumání zdá se býti marna, víme o tom málo více nežli dříve. Leč přijde snad ještě genius, jenž rozluští

všecky otázky. Věda může dvacetkrát utrpěti porážku, ale nedopřeje si oddechu, dokud nenalezne pravdu. Tolik jest jisto, že tyto drahocenné škeble na léta opouštějí svoje místo; tak nebylo jednou od r. 1768 do 1796 žádného lovu perel, a před tím již jednou po dobu 14 let.

Myslí se, že perlorodka dosahuje své dospělosti v sedmém roce, perla má pak plnou svoji velikost a svítivost. Nevyloví-li se perlorodka v této době, odumírá a ztrácí perlu. Kolik těchto skvostů rozplývá se v hlubinách oceánu opět ve své původní součásti, na jednu vylovenou přijde snad million ztracených perel! Vláda prodává perlorodky na břeh dopravené nejvíce nabízejícím, vždy 1000 kusů najednou. Nelze si představit více rozčilující hru, nežli když domorodci otvírají tyto drsné skořápky a pokaždé doufají, že naleznou perlu, kterou se obohatí. Šedesát až osmdesát sáhů hluboko sestupují potápěči čtyřicetkrát až padesátkrát denně a vydrží pod vodou minutu až půldruhé minuty. Tak provozuje řemeslo to od nepaměti pokolení za pokolením a vlivem zákona o dědičnosti schopností snad se jednou přetvoří v obojživelníky a dají nám příklad zpětného přetvořování.

Skořápka perlorodky jest kruhovitá, dvojitě klenutá mušle, dvanáct palců v průměru měřící. Tucet, někdy i dvacet perel nalezne prý se mnohdy v jediné perlorodce. Slyšel jsem kdysi, že se pokoušejí v Číně docílit perel tím, že vloží cizí těliska mezi skořápky sladkovodních měkkýšů. Měkkýš snaží se prý zbaviti se dráždění tímto cizím těliskem tím, že je obklopí vrstvou perloviny, a tak

se tvoří prý perly. Jest pravda, že slavný Linné obdržel 12.000 korun od švédské vlády za plán, totéž učiniti s ústřicí. Provrtal skořápku a vložil zrnka písku mezi tělo zvířete a jemné tkaně pláště

jeho, neměl s tím však úspěchu. Jednou však dospějí přece lidé k tomu, aby dobývali perel z kultur ústřičných, jako si dáváme dnes slepicemi snášeti vejce, předpokládajíc, že člověk budoucnosti nebude perly jako každý šperk pokládati za barbarské, stejně jako barbarské zlato, o němž mluví Milton, a velicí básníci jsou proroky. Jistě existuje náklonnost k tomuto směru. Čím níže stojí lidé, tím více nosí šperků, ba nosí je i ve velikém množství; těžké náramky ze skla, jež se vyrábějí v Birminghamu; říká se dnes již: Jak prostě, jak nádherně vypadá se svými hladce sčesanými vlasy, se svými nedotčenými boltci ušními, s hrdlem a rukou neznesvěcenými šperkem. Ale šperk jest pro ženu tírn, čím jest víno pro muže — nedoporučuje se před čtyřicítkou a v každém stáří jest chatrnou výpomocí z nouze.

Colombo bylo zprvu obsazeno Portugalci roku 1517, kteří nabyli práva zříditi malou faktorii, aby tu provozovali obchod. Ta vzrostla záhy v pevnost, a celé západní pobřeží dostalo se pak v jejich majetek. Po 150 letech byli zahrnání Hollandány, a skoro zase za stejnou dobu obsadili ostrov tento Angličané. Ale jako ve všech koloniích jejich jest i na Ceyloně ještě patrný vliv hollandský. Byla zavedena nová odvětví průmyslová, provedeny veliké veřejné stavby, a co jest nej důležitější: bylo učiněno mnoho pro vzdělání lidu.

Obchod s Holandskem přinášel veliký zisk. Evropané nemilosrdně smetli staré zřízení obecní a zavedli svoje vlastní soudy. Ale po všech těchto pokusech dospělo se k náhledu, že se nehodí pro tento ostrov; roku 1871 bylo zavedeno opět staré zřízení. Stařešinové obecní voleni jsou obyvatelstvem, vykonávají zákon, jenž jest výsledkem staleté zkušenosti a poměrům tamním lépe přizpůsoben, nežli jakýkoli jiný zákoník, třeba byl sebe lepší a dokonalejší pro jiné země. Na tomto nádherném ostrově má každá osada nebo několik osad dohromady právo, stanoviti si svoje právní paragrafy, a domorodci vykládají a provádějí zákon.

Musím se vždycky usmáti nad nevědomostí průměrného Angličana nebo Američana o poměrech na Východě. Téměř vždy žasne, řeknu-li mu, že v Indii není vesnice, která by neměla lepší a dokonalejší reprezentativní soustavu než kterákoli venkovská osada v Anglii. Americká krajská, okresní, vesnická a městská soustava jest nejdokonalejší, kterou znám, anglická jest jistě nejvíce zpátečnická. Znovuzřízení domácího právního pořádku na Ceyloně mělo neočekávaný úspěch, daleko předčící očekávání jeho nejhrořlivějších zastanců. Seznává se nyní také, že venkovské osady opět zřizují staré cisterny a stavby zavodňovací a opravují ty, které pod kletbou centralisace a cizího panství spustly a rozpadly se.

Nová krev úpravy místních záležitostí domácí vládou vyvolala místní vlastenectví a četné korporace po celé zemi, z nichž jako ze středisk rozlévá se blahodárny vliv

na celou zemi, jenž se krystaluje ve skutcích veřejné dobročinnosti, jenž vytváří ducha svorného spolupůsobení a nabývá stále většího významu. Tento systém měl by zaveden býti v Anglii a ve Skotsku, především však v nešťastném Irsku. Nebudu zoufati nad budoucností Irska, jakmile bude míti po jedno pokolení takovou ústavu jako Ceylon. Nedovede-li národ vládnouti sám sobě, pak zasluhuje zahynutí a musí učiniti místo národu lepšímu; a to by se jistě stalo.

Jsou přece kasty na Ceyloně, ale nerozlišují se tak přísně. Až po pohodného jest každé povolání kastou pro sebe. Ale získá-li si někdo velikého jmění a má vhodné způsoby pro vyšší kastu, vystěhuje se a počne v některé hustě zalidněné části země nový život. Pouta kastovnictví v Indii počínají se ponenáhlu uvolňovati, a přijde-li do některé krajiny bohatý cizinec, pokládá se za rozumné, neptati se příliš zvědavě po jeho původu. Ze všech kast jest kasta rolnická nejvyšší, dovedný kovopracovník stojí daleko za rolníkem.

Ceylon byl ve starověku obilní zásobárnou jižní Asie, a to vysvětluje onu vysokou vážnost, jíž se tam dostává zemědělství. Za dob domácí vlády byl celý ostrov zavodňován umělými jezery. Byly budovány údolní přehradý, mnohé značně veliké, ale všechny byly ponechány zkáze. Stavby ty se nyní všechny znovuzřizují, budují se splavy se stavidly a cisterny, hráze se zvyšují a sesilují, a to všechno provádějí skupiny obcí samy. Snad se

ještě dožijeme toho, že bude úrodnost ostrova opět tak veliká jako za starých dob.

Železné rudy jsou na Ceyloně veliká lože, jest velmi čistá a může soupeřiti s nejlepšími rudami švédskými. Od nepamětných dob byla tu zpracovávána, a domácímu zboží železnému dává se ještě dnes přednost před dováženým zbožím cizím. Až budou jednou dopravní náklady nižší, budou moci výtečné rudy tyto ke zvláštním účelům dopravovány býti do Anglie. Jsou na Ceylonu také doly rtuťové, olovo, cín a burel ve značném množství.

V Galle, 22. ledna.

Cestou napočítal jsem včera na vzdálenost 40 anglických mil neméně než jedenáct škol, plných mladých Singhalců. Všeobecně učí se v nich anglicky, návštěva jich není povinná, ale rodičům slibují se značné odměny, budou-li do nich posílati svoje děti; a výhody znalosti anglické řeči jsou tak veliké, že rodiče velmi pilně dbají toho, aby se děti jejich řeči té naučily. Školní budovy jsou velmi jednoduché. Čtyři obílené zdi se vchody, na zdech těchto stojí pět stop vysoké sloupy, nesoucí střechu z palmových listů. Můžeme viděti všecko, co se děje uvnitř, jdeme-li kolem.

Viděli jsme také četné kliniky, kde se dostává domorodcům lékařské pomoci a léků. Na mnohých chýších viděli jsme veliké plakáty s upozorněním, že v nich jest nějaká nakažlivá nemoc.

Veliké dílo tu koná Anglie. Takovými prostředky

dokazuje svoji schopnost vlády a upevňuje nejlépe svoje panství proti vnitřním vzpourám nebo cizím intrikám. Požehnání dobré vlády, výchova lidu, pečlivá pozornost věnovaná jeho zdraví a pohodlí, to jsou nejučinnější zbraně k povalení vnitřní vzpoury nebo k odražení ruského útoku z venčí. Na základě všeho, co jsem viděl na Ceyloně, pokládám jej za nejlepší příklad anglické vlády, nevyjímajíc ani Anglii samu.

23. ledna.

V deset hodin večer odpluli jsme anglickým parníkem do Madrasu. Planoucími pochodněmi svítily nám domorodci, stojící na svých člunech, z labyrintického přístavu. »Plápol pochodní připadal nám jako démoni, hlídající řeku smrti.« Bylo ještě viděti vrchol katolické katedrály, čníci nad hezkým přístavem v Galle; bylo to poslední, co jsme viděli z ostrova Ceylonu.

INDIE.

V Madrasu, 28. ledna.

Když jsme dnes ráno vstávali, byli jsme na širém moři, právě naproti Madrasu. Na celém západním břehu Hindostanu není jediného přístavu. Vláda chce přístav zbudovati, ale práce jde velmi pomalu, neboť nesmírné balvany betonové, jichž se k tomu užívá, mohou býti na dno spouštěny jenom za klidného moře, a to bývá zřídka. Mnohdy nemohou parníky poštovní vyloдити svoje cestující a svůj náklad a musí je vézti až do Kalkutty. Příboj převaluje se často přes železný přístavní most, jenž jest aspoň 20 stop vysoký. Cestující bývají dopravováni na břeh na indických člunech 20 stop dlouhých a 6 stop hlubokých; po každé straně sedí po pěti veslařích, jeden muž kormidluje, a dva hoši vyčerpávají vodu, jež nastříká přes kraj dovnitř, když prorážíme příbojem.

Na štěstí bylo moře neobyčejně klidné, a mohli jsme bez obtíží dosíci pevné země. Jsou-li vlny příliš divoké, že ani tyto malé čluny se nemohou odvážiti ven, docilují domorodci spojení mezi lodí a břehem tak, že svážou tři dřevěné špalky, sednou na ně a tak poštovní pytle na svých hlavách pevně svázané dopraví na zemi. Tyto pevné špalky dřevěné nemohou se potopiti; plavci jsou tedy bezpečni, pokud se jich pevně drží, překlopí-li se, nevadí jim to. Viděli jsme mnoho takových zvláštních vynálezů, ale

člověk musí mít v sobě hodně rybí krve nebo pevně být přesvědčen, že není zrozen pro smrt utopením, chce-li se na takovém plavidle svěřiti příboji madraskému.

Konečně v Indii!

Jak zvláštní nám připadá všecko: brahmani, gullri, baniani, přívrženci tří různých božstev; na čele mají vtištěn znak své hodnosti, bílá pasta ze dřeva sandálového na čele brahmanů — to byl můj první dojem o kastovnictví. K jedné ze tří jmenovaných kast musí náležeti každý, kdo něco znamená, ostatní jsou kuliové, třída nejnižší. V kastách těch jsou mnohá podřadná oddělení, a každý obchod, každé zaměstnání tvoří zvláštní kastu pro sebe, jejíž členové jen mezi sebou uzavírají sňatky a nestýkají se s jinými, ba ani s nimi nejedí. Protože po mnoho pokolení provozují stále totéž zaměstnání a jen mezi sebou se živí, nabyli také zvláštní vážnosti, a to z nich konečně učinilo zvláštní kastu. Tesaři, zedníci, kupci jsou přesně od sebe odlišeni, dle oděvu i chování možno poznati způsob jejich zaměstnání.

Kasta! Co jest to kasta? Odkud pochází? A jak jest tomu dnes v Indii? Řekneme-li něco o tom, bude některá autorita tvrditi pravý opak. Počátky kastovnictví ztrácejí se jako počátky většiny nynějších zařízení našich v temném dávnověku, ale nejpravdivější domněnka jest dle mého náhledu ta, že jsou produktem docela přirozeného pochodu.

Když nechodili lidé ještě tak daleko z domova, když

byli ještě závislí na sobě navzájem a všechny potřeby jejich byly uhrazovány nejbližším okolím, bylo docela přirozeno, že syn se postavil do dílny otcovy. Tu mohl vypomáhati již ve mnohem útlejším věku, nežli kdyby byl šel k cizímu. Mimo to měl tu výhodu, že již od dětství seznamoval se s prací, také dobrá pověst obchodu otcova mohla mu velmi prospěti. Proto zůstávaly rodiny po mnoho pokolení pekaři, kováři, tesaři, rolníky, dělníky; konečně vyvinuly se vlivem zákona o dědičnosti náklonností zvláštní schopnosti, a tak stala se z každého zaměstnání kasta. Ti, kdo zaujímali nejvyšší postavení, byli také nejvzdělanější a chápali se velmi záhy opatření, aby si výsadami zajistili svoji přednost. A v dřívějších dobách nemohlo nic ukovati tak pevná pouta, jako schválení bohů, proto nesmíme se docela nic diviti, přišlo-li v oněch dobrých starých dobách s nebes zjevení, jež znělo: »Když byl rozdělen první člověk, z jakých sestával částí? Co jsou jeho paže, co jsou jeho nohy?« »Brahma byla jeho ústa, Kšatrija jeho paže, Vaisia jeho bedra a Súdra jeho nohy!« To jsou čtyři veliké části lidského pokolení, a jejich povinnosti ke státu i k sobě navzájem jsou určeny tím, z které části pračlověka kdo pochází: brahmanovi přísluší péče o náboženství; studuje a vykládá svaté knihy, vykonává všechny náboženské úkony a přijímá dary, jež jsou přinášeny bohům. Brahmani jsou kněží. Druhé třídě, kšatrijům, bylo odevzdáno vojenství a vykonávání zákonů trestních; jsou to porážeci lidí, kteří se nestydí za svoje »ozbrojené řemeslo«. Vaisiové provozují obchod a orbu, a

údělem súdrů, ubohého čtvrtého stavu, jest práce a posluha jiným třídám. Jen první tři kasty nosí posvátnou nit.

Brahman má rodem svým právo, míti všechno. Může vzítí súdrům majetek a to, čeho přes určitou mez nabudou prací nebo dědictvím. Urazí-li někoho v jiné kastě, zaplatí jen pokutu, jež se řídí výší stupně uraženého. Nechť se dopustí čehokoliv, osobní majetek jeho musí zůstatí nedotčen; kdo brahmana, jenž jest lékařem duše i těla, udeří třeba jen stéblem trávy, stane se na 21 pokolení čtyřnohým zvířetem.

Povinnost súdrů záleží v tom, sloužiti třem vyšším kastám. Při skládání přísahy přísahá brahman jen na svoji vlastní pravdomluvnost, na svou čest jako gentleman; kšatrija přísahá na svoji zbraň, vaisia na svůj dobytek, ubohý súdra musí přísahati na strašné tresty křivopřísežnictví.

Zvláštní zbytek těchto názorů máme ještě v Anglii, kde v theorii »všichni muži jsou si před zákonem rovni«. Nicméně jsou však členové královské rodiny ušetřeni podezření, že by mohli nemluvití pravdu. Nejsou voláni k přísaze před soudem. Ale představme si jenom: Herbert Spencer a nějaký prostřední princ mají vydati svědectví. Cí slova budou více platiti před světem? Urazili bychom Spencera, kdybychom ho chtěli nutiti k přísaze, druhý však smí vydati svědectví na svoje princovské slovo, velmi slabá to záruka, jako by vždycky byli bývali jen pravdymilovní princové a vždycky budou. Vždyť je přece dosti známo, že bylo často velmi obtížno donutiti tuto

třídou lidí, aby dostáli přísahám, jež složili. Kdybych byl členem parlamentu, navrhl bych změnu tohoto stavu.

Brahman jest přes vyšší postavení svoje mnohem snáze vydán znesvěcení nežli příslušník některé nižší kasty, musí se častěji koupati, musí býti bdělejší proti pokušením. Mnozí brahmani v naší vlasti by si z toho mohli vzít poučení. Kdosi řekl kdysi: »každý život může býti žit dobře, i život v paláci«, ale Burns má asi pravdu, praví-li:

»Paláce nechává daleko za sebou chata, běží-li o cestu lopotnou nebeských ctností. «

Pokusil jsem se, nakresliti vám ideální obraz kastovnictví a jeho zákonů, leč ve skutečnosti vypadá to přece jen trochu jinak. Není již možno, aby brahmani mohli proraziti se svými nároky. Pokrokem doby mnohé věci se rozpadávají. Železnice jest znamenitým ničitelem vši nerovnosti mezi lidmi, tisk ještě větším, ale přece ještě asi uplynou staletí, nežli budeme míti mezi 250 milliony Indů třeba jen přibližně takový stav rovnosti a překlenutí tříd, jako jest nyní v Anglii, neřku-li v Americe. Zvláštní jest při tom, že se kastovnictví v celé Indii v odporu k učení Qáutamy Buddhy tak zakořenilo, sotva méně zvláštní nežli úkaz, že bojechtiví křesťané odvozují svoje náboženství od učení knízat míru!

Pravé učení Krista Východu jest takové: Jako čtyři řeky, jež splývají v Gangu, pozbývají svých jmen, jakmile se vody jejich smísí s posvátným proudem, tak přestávají také všichni, kdo věří v Buddhu, býti brahmany, kšatriji, vaisii nebo súdry.

Totéž učení vyjádřeno jest krásně také ve »Světle z Asie«. Buddha přichází k ovčákovi a prosí, aby mu dal napiti mléka.

»Óh, pane vysoký, já nesmím ti ho dáti, vidíš, já sádra jsem, a ruka nečistá!«

I pravil mudřec: »Soustrast, nouze nás činí příbuzný. Krev nezná žádné kasty, v nás všech je rudá; a slza také stejně slaná se řine z očí všem nám: kde jest dítě, jež narozeno na čele má šlechtictví své? Kdo na svět přicházejí s nití posvátnou?

Kdo dobře činí, urozen je, nízký jest jen mrzec, jen dej mně napít, ty můj bratře!«

Dnes osvěžili jsme opět svoje vzpomínky z nedělní školy, když jsme spatřili strašlivý vůz juggernaut. Jest to vskutku cosi obrovského, s bohatě ve dřevě vyřezávanými reliefy, vysoko nahoře s plošinou pro kněze. Vůz jest dle mého odhadu 25 stop vysoký a měří asi šestkrát osm stop v základně. Má šest kol, čtyři na vnějších stranách a dvě uvnitř. Vnější kola mají v průměru devět stop, vnitřní šest; jsou z tvrdého dřeva a obepjata železnými obručemi. Šířka jejich obnáší aspoň dvě stopy. Kolosa tohoto táhnou sloni ulicemi, rozčilený lid jej obklopuje, ozývají se ostré zvuky set zvonů, když jede ulicemi. Ještě nikdy jsem neviděl jeti nic takového, jest to více než vůz. Jest to několikapatrový dům a musí připadatí nevědomým domorodcům těmto jako cosi nadpřirozeného.

Dovedu nyní pochopiti, že se tito ubozí tvorové dostávají do stavu takového šílenství, že se vrhají pod kola.

Ukazují jej ještě o některých svátcích, ale jest pak obklopen řetězem policistů, kteří chrání kola jeho před lidskou krví, neboť ještě dnes byly by oběti, kdyby jim v tom nebylo bráněno, stejně veliké jako kdysi.

Můžete si domyslet, s jakými pocity jsme tu stáli a dívali se na tento vůz, jenž koly svými rozdrtil již tisíce náboženských fanatiků a jenž ještě dnes působí svým kouzlem na lidi, kteří jsou dychtívi, na zavolání boží opatřiti si gloriolu tohoto sebeobětování, jak by je mohl žádati jen ďábel.

Ve středu ráno rozloučili jsme se s Madrasem a pluli jsme Bengálským zálivem za klidného moře ke Kalkuttě, městu paláců, hlavnímu sídlu anglické moci v Indii. Jedeme vzhůru po řece, kolem nesmírného množství lodí, nádherných korábů plachetních, jak jsem je v takovém množství neviděl ani v Londýně a Liverpoolu. Obchod tamní vyžaduje velikých a rychlých lodí plachetních, a v délce více než dvou mil kotví tu krásně vyšňoreny a s vlajíci vlajkami. Plujeme kolem paláce starého krále z Oude, jehož sem dopravili po všech jeho zločinech. Zde promrhával starý spustlík svůj důchod.

První zvláštnost, jakmile přijdete do hotelu, jest: zmocní se vás dva domorodci, a pokud jste v Kalkuttě, nevyváznete nikdy z dohledu aspoň jednoho z nich. Jeden posluhuje vám ve vašem pokoji, přináší vám v šest hodin čaj a osmažený chléb, připravuje koupel, odnáší boty k cídiči bot — sám by je nečistil za celý svět —, dělá komorníka, když se oblékáte. V noci naleznete ho

nataženého přede dveřmi svého pokoje jako hlídacího psa, a tak tam leží po celou noc, jsa po ruce na každé zavolání pánovo. Jednoho z nich jsem jednou velmi urazil, když jsem ho tiše překročil, vešel do svého pokoje a ulehl bez jeho pomoci; otočil jsem klíčem ve dveřích, a za chvíli jsem ho slyšel trásti dveřmi. Pohřešil klíč a domýšlel se, že něco není v pořádku, i pokoušel se několikrát otevřít dvěře. Když nedostával odpovědi, vzdal se námahy konečně a lehl si ke spaní. Při každém kroku nacházíme ubohé chlapíky ty skrčeně sedící a jsme neustále v nebezpečení, že přes ně upadneme. Každý host má obyčejně dva zvláštní sluhy, ačkoli hotel tvrdí, že udržuje dostatečné stálé služebnictvo. Služby jsou přesně určeny příslušenstvím ke kastě, a pro každý nejmenší úkon jest tu zvláštní osoba. Národní hospodáři nacházejí tu dobré pole ke studiu dělení práce v nejvyšším vývoji jeho. Domácnost mého přítele K. čítá 22 sluhy, a počet ten jest ještě mírný.

Jednou z rána dívali jsme se na koupel Hindů, náboženstvím jim předepsanou. Muži i ženy jdou neodděleně do vody a společně se modlí. Jaké dobrodiní prokázal Brahma těmto lidem, že povznesl tělesnou čistotu na vyšší ctosti! Jak mnoho tisíc jich zůstává tím každoročně ušetřeno nemocí! Co by se stalo z hustě zalidněného úle horké Indie, kdyby nebyl tento náboženský předpis vykonáván tak svědomitě, nelze se ani domyslet. Můžeme jen litovati, že byl Mohammed v tomto ohledu méně přísný. Přívrženci jeho spokojují se

pokropením, smočením ruky nebo nohy, leč to jako očista tělesná v tropech nestačí.

Když jsme se tu časně ráno procházeli po nábřeží, vykládala rychlá plachetní loď bostonská právě svůj náklad: led. Nazí súdrové vynášeli veliké kusy jeho na hlavách, a i v této časně hodině ranní tál led, a kapky chladné vody stékaly v tenkých potůčcích po tmavé kůži nosičů, kteří pravděpodobně měli nehoráznou radost z tohoto vzácného přepychu — čehosi opravdu studeného. Druhdy byl vývoz ledu z Bostonu velmi značný, dnes minula již jeho doba, neboť možno umělý led všude vyrábět! za třetinu ceny ledu přírodního. Považte: zde na rovníku, kde je stále aspoň tak horko, jako u nás v létě, vyrábí se led na tuny a to za cenu takovou, že si ho mohou i nejchudší pohodlně dopřát. Kde nalezneme hranici na poli vynálezů?

Jednoho dne navštívili jsme posvátný chrám krvavé bohyně Kali, od níž má Kalkutta svoje jméno. Původ její, jako původ tak mnohých bohů vůbec, hledati jest v nenasytné žízni po lidské krvi. Jenom strašný obr byl s to, aby odolal po mnoho let její zlobě; duch jakýsi mu pověděl, že potřebuje jenom zajíti do vody, bude-li mu Kali v patách, a stříknou-li kapky krve jeho do vody, že povstanou z nich jiní obři a Kali samu shltnou. Tušila jeho tajemství, jednou však napadla ho přece i ve vodě, zardousila ho a vyssála z něho každou kapku krve, aniž by jedinou byla utrousila. Leč jazyk její stal se proto tak červeným a tak velikým, že ho nemohla již vtáhnouti do úst, a teď tu stojí ve svém chrámě, veliký a červený

jazyk visí jí z úst — odporná podívaná! Pokládána jest za tak mocnou, že putují poutníci ke svatyni její pěšky ze vzdálenosti set mil; často jest je vídati v postranních ulicích kalkuttských, jak se vrhají na zemi; natáhnuvše se označí si, kam až dosáhli hlavou, vstanou, popojdou tam a opět se vrhnou na zemi, neopouštějí cestu ani ve dne ani v noci a prosí kolemjdoucí o chléb a vodu. Sotva si dovedeme představití takovou velikost náboženského fanatismu. Leč to všechno není ještě nic u srovnání s mučením sebe sama, kterým si chtějí zasloužiti nebes, činíce si ze země peklo. Není nic zvláštního, že některý z nich setrvává v poloze, která ho pro celý život učiní mrzákem. Jeden stojí na jedné noze, až pozbude možnosti, také druhou opět postaviti na zemi; jiný si umínil, paže natáhnouti k nebi a nikdy již jich nespustiti dolů: po krátké době, po hrozných bolestech ztuhnou klouby, každý pohyb stane se nemožným, a paže se sesýchají v kost a kůži. Mnozí nechávají si nehty růsti do masa a prorůstati rukou. Způsoby takového sebetřýznění jsou nesčíslné a ti, kdo se jim podrobují, pokládáni jsou méně zbožnými spolubratry svými za světce, jsou ctěni a zásobováni potravinami.

Bohyně Kali musí míti krev, a sta koz, býků a jiných zvířat zabíjeno jest denně před oltářem jejím. Tlupy poutníků přicházejí denně z venkova, aby navštívili bohyni. Každý z nich obětuje nějaký dar, jakmile spatří bohyni. Jest to nejodpornější podívaná, jakou jsem kdy viděl. Pohled na ni nahání dětem strachu. Kněží počínají si velmi obratně. Malá temná síň, jež pojme jen asi 25 lidí,

jest právě před sochou bohyně. Je-li malá síň ta naplněna lidmi, zavrou se dvěře, a pak se za zvuků gongu a brumlání kněží rozhrnou záclony, strašná d'áblice s naduřelým, krvavě červeným jazykem ukáže se na okamžik lidu, jenž před ni hází dárky svoje, hrozně jsa rozčilen a ustrašen, a ještě nežli mají kdy, na bohyni se poněkud jen lépe podívati, zavrou se opět záclony. Ubozí nevědomí tvorové jsou vyděšeni tím, co jim bylo odhaleno, zvolna vycházejí opět ven, téměř oslepeni jsouce pohledem na zapovězené tajemství — jiná tlupa vhrne se dovnitř, a totéž divadlo počíná znovu.

Viděl jsem již mnoho způsobů uctívání bohů, dosud však nic, co bych mohl s tímto srovnati — měl jsem pocit, jako bych se musil vzdáti vši naděje na povznesení tohoto lidu. Útěchu přináší však již vědomí, že lidé — snad s výjimkou dětí — vědí, že Kali jest jen symbolem, ne mocí samou. Z tohoto jádra musí se jednou vyvinouti síly, jež zničí tuto pověru.

Sta hezkých, nevinných dětí, jež jsem viděl, jak byly dnes svými zbožnými, povinnosti dbalými rodiči přiváděny, aby spatřily bohyni, bylo oblečeno s takovou láskou a hrdostí, jako křesťanské děti, když mají jíti k biřmování. Nemohl jsem učiniti nic jiného, než zabručeti si pro sebe: »Odpusť jim, neboť nevědí, co činí!« V tom bude zajisté každý se mnou souhlasiti.

Když jsem řekl kněžím, že louže ssedlé krve jsou i nejhrubšímu člověku odporné a zcela nedostatečné jako obět pro moc, již nazýváme božskou, namítali, že jest

tomu u křesťanů také tak, bůh Abrahamův že žádá krvavé oběti. Jest marno vysvětlovati jim, že doba ta dávno minula a že náš otec na nebesích nemá již záliby v krvi kozlů a býků. Nikdy však nezapomenu zlomyslné otázky: »Což pak se mění váš Bůh?« — »Ne, nemění se, ale naše představy o něm se mění, právě tak, jako našich vědomostí o něm s léty přibývá!« Kněží se usmívají a já jsem spleten.

Nechme toho a uvažujme předem, nežli ukvapeně napadneme některé náboženství, nevíme-li, že to, co chceme dáti na jeho místo, jest prosto každého omylu, jež vytýkáme onomu. Ve vývoji lidstva byla asi také po nějakou dobu taková hrozná pojetí boha. Což nemá pravdu Herbert Spencer, praví-li, že docela všeobecně řečeno náboženství každé doby a každého národa jest dosti přesným výrazem pravdy, jak ji tehdy a tam bylo možno lidem chápati. Musil jsem sebrati celou filosofii svou, abych potlačil svoji nevoli a uklidnil zarmoucenou mysl svoji. Ale třeba nebylo ještě dnes na světě všechno dobré, bude tomu přece jednou tak. Neustálý pokrok pokolení lidského jest nepopíratelnou skutečností, přichází a šíří světlo tam, kde dříve byla temnota.

Konsul Spojených států severoamerických provázal nás při této návštěvě; znal dva z kněží, kteří mluvili docela dobře anglicky. Provedli nás všude a všechno nám vysvětlovali. Život těchto dvou domorodců dává mnoho látky k přemýšlení. Byli vychováni ve státním ústavě a nahlédli velmi záhy nevěrohodnost náboženských názorů svých, ale — aby obdrželi vhodné místo, musili se vrátiti

ke své rodině, jež měla privilej ke službě v chrámě bohyně Kali, což je věc nemálo výnosná. Příjmy dělí se mezi sto kněží a poskytují jim a jejich rodinám potřebné živobytí. Ožení-li se syn, dostane podíl, a tak dále. Provozují prostě podvod jako obchod dál a smáli se nám, když jsme řekli, že přece vědí, že jest to všecko humbug! Je-li pravdou, že se žádné náboženství nemůže udržeti při životě, nejsou-li již jeho kněží přesvědčeni, pak můžeme počítati na brzký konec indické modloslužby, obávám se však, pokud lákají bohatá obročí, že naleznou se vždycky lidé jako tito dva pokrytci, kteří budou kázat! něco, čemu sami nevěří.

Na jedné z vyjížděk našich ukázal nám generální konsul dům, kde psal Macaulay některé essaye svoje a kde vypracoval základy zákonníku, jenž se v Indii tak osvědčil. Vidím v pokrokové kodifikaci anglických zákonů, na něž měl vliv nepopíratelný úspěch indického zákonníka, hold velikému geniovi tomu.

Indie jest znamenitě způsobilá k výrobě jednoho předmětu hromadné spotřeby: čaje. Není nepodobno pravdě, že v tom ohledu bude moci jednou soutěžiti i s Čínou. Cestovali jsme po několik dní s pánem, jenž měl veliké plantáže čajovníkové v Assamu, a dověděli jsme se, že čaj tam pěstovaný dociluje vyšších cen nežli čaj čínský. Daří se také v některých jiných částech Indie, a výnosů rychle přibývá. Indie snad záhy předstihne Čínu, a proroci ujišťují, že Indie bude v budoucnosti zásobovati svět čajem. To jest snad všecko docela správné, nyní však jest produkce čaje v Indii mizivě nepatrná u srovnání s

produkcí Číny, která mimo to ještě sama spotřebuje doma devětkrát více, nežli vyváží. Indický čaj jest čistý, kdežto čaj v Číně a Japonsku produkováný má příměsky a také jest silnější.

Indie má, jak patrně, veliké možnosti; v bavlně jest daleko před ostatními zeměmi, jest dobrým druhým ve vlně, má docela úctyhodné místo, pokud se týče čaje; myslím, že to dostatečně vyznačuje její postavení.

Jest velice málo skutečně dobrých jíздеckých soch na světě, ale Kalkutta může se honositi, že má sochu takovou, nádherný pomník generála Outrama na koni. Umělec zvolil si okamžik odvážného útoku, ale místo tradicionelního orlího pohledu hrdinova jest generál znázorněn, jak právě zastavuje v šíleném cvalu a ohlíží se za sebe; hořejší polovina těla jest obrácena dozadu, jedna ruka spočívá na hřbetě koně, druhá drží oště, hlava jest nepokryta, jako kdyby byl předjel svoje čtyry, ztratil přílbu a na okamžik se zastavoval, aby ho zase dohonili. Přál bych si, aby bylo více takových znamenitých pomníků.

Ve středu večer byl ples u místokrále. Byla to nádherná podívaná. Uniformy britských důstojníků i civilních úředníků jsou skvělé a vyjímají se v plesové síni velmi účinně. Viděl jsem tu více dam nežli na všech slavnostech za naší cesty dohromady, a vnější vzezření jich bylo tu patrně lepší, než kde jinde. Podnebí, jak se zdá, na ně zde tak neúčinkuje.

Dříve bývala i domorodá knížata zvána, a jejich přítomnost i s průvodem v orientální nádheře přispívala

mnoho ke zvýšení lesku podívané té, ale shledalo se vhodnějším, upustiti od zvyku toho; nedovedli se vpraviti do evropských forem zábavy, nemohli pochopiti veřejné vystupování dam, zvláště to ne, že veřejně tančily, myslím, že nemohli tanec

uvésti v souhlas se svojí důstojností a svojí vážností, neboť si sami vydržovali tanečnický. Musím se přiznati, připadalo mně skoro komickým, když jsem viděl malého, nenápadného vládce více než 250 millionů lidí, velícího generála, anglického vyslance v Číně, všechny v uniformě, z části ještě v kalhotách po kolena ze starých zlatých časů, jak ve čtverylce provádějí svoje »čtyři kroky vpřed a čtyři kroky vzad«.

Místokrál má veliké povinnosti reprezentační. Nápadné plakáty oznamují, že představení anglického cirku konají se pod bezprostřední záštitou jeho. »Viktoria, císařovna areny, ukáže dnes večer svoje nedostižné umění v přítomnosti jeho excellence.« To byl ostatně jediný tribut, jenž byl vzdán novému titulu »císařovna«. Navštívili jsme představení to, bylo vskutku pozoruhodné, ale domorodci seděli při každém čísle nehybně, tak docela rozdílně od Japanců, kteří by při takové příležitosti křičeli jako děti. Indové, zdá se, užívají zábav vážně, právě tak jako my.

Podívali jsme se také na slavný fíkovník kal- kuttský, největší na celém světě. Obešel jsem jej a napočítal jsem 330 kroků, hlavní kmen má asi 10 metrů v objemu, a z každé větve jdou kořeny k zemi a pomáhají větve nésti.

Listy jsou tlusté a podobají se velikostí i vzhledem listům gumovníku.

Vidíme velmi mnoho domorodých holičů při práci. Holič se svojí obětí sednou si někam do koutku na zemi, obličejí proti sobě, a pak to začne; náčiní leží v hadříku na zemi. Zdá se mně to nejnevhodnější postavení k holení, ale jest to zde tak zvykem a proto má asi některé výhody, kterých my nemůžeme chápati.

Kdysi z rána jeli jsme na místo, kde se spalují mrtvoly. Co mne se týče, musím přiznati, že křesťanskému pohřbívání dávám přednost. Spalování mrtvol jest v Indii povoláním jako každé jiné, jest vykonáváno nízkou kastou a sice způsobem málo pietním. Na břehu řeky jest postavena budova asi 30 metrů dlouhá a 8 metrů široká, na straně k řece otevřená. Nebožtíka přinesou na nosítkách, zaobaleného do šatů a nejprve ho oholí; pak mu otevrou ústa a vlijí do nich lahvičku vody z posvátného Gangu. Pak nebožtíka posadí a odnesou ho do středu budovy. Kolem něho narovnají dříví. Viděli jsme několik dohořelých hranic takových, jedna hranice ještě dohořívala, a mezerami bylo docela zřetelně viděti části těla. Byla to pro mne strašlivá podívaná, ale dovedu si pomysli, že velkolepé pohřby velekněží mohou býti vypraveny velmi slavnostně. Slyšel jsem také, že bývají velmi nádherné, ale spalování chudých nebožtíků postrádá vší slavnostnosti.

Srdce mně krvácelo, když jsem viděl ubohou vdovu, jejíhož muže právě kladli na hranici; patřila patrně docela nízké kastě. Bolest její byla srdcervoucí. Nenaříkala hlasitě,

ale bylo mně, jako bych hořce slané slzy její cítil na svém jazyku. Jednu měla útěchu: až se pozemské zbytky jejího muže po spálení smísí se svatou řekou boží, může být jista, že se mu dostane věčné blaženosti.

Nikdo se nechce stýkati s kastou, jež obléká a spaluje nebožtíky, a také by nebylo lze nikoho než příslušníka této kasty přiměti k tomu, aby podpálil hranici; veliké obnosy jsou za to placeny, byl-li nebožtík bohat.

Pamatujete se ještě, s jakým úsměvem přijali jste teorii o slunečních skvrnách? Nevím, smál jsem se také, když jsem o tom slyšel poprvé, ale zde v Indii, kde základní podmínkou existence millionů jest déšť a slunce jest mnohem palčivější než u nás, prohlásila právě meteorologická stanice, že jest dojistá souvislost mezi silou a rozdělením deště a slunečními skvrnami. Jsou-li skvrny ty velmi malé, ukazuje to na neobyčejný tlak a na silné přeháňky. »Měsíček svítí krvavě«, říká se ještě poeticky, ale slova »veliké tmavé skvrny na slunci« stanou se ještě symbolem hladu a nouze. Zdá se býti zrnko pravdy v tom. Při všech úkazech oblohy, jež vykládají hvězdáři, jest jen veliký zákon neznám, jenž je vyvolává.

6. února.

Opustili jsme dnes večer Kalkuttu, odjíždějíce do Benaresu, Mekky Hindů, a poprvé jsme se při tom seznámili s indickými železnicemi. Jsou velmi pohodlné. Měli jsme oddělení první třídy pro sebe, v něm byly dvě pohovky při podélných stěnách a jedna napříč, nad nimi

tři visuté rohože, jichž bylo lze v případě potřeby užití jako lůžek. Menší oddělení sloužilo za šatnu, jejíž použití bylo volné. Patrně nebylo by tu vhodné pole pro podniky přítele Pullmana.

Jeli jsme opiovými plantážemi, bílý mák počal právě rozkvétati. Dříve jsem nevěděl, že se k tomu hodí jen bílý mák, neboť, ku podivu, mák červeně kvetoucí není ani zdaleka tak výnosný. Opiová otázka dala podnět k velmi vážným úvahám, nechci však o ní pronášeti úsudek. Čtenáři moji nechtě si jen uvědomí obtíže, s jakými setkáváme se při odstranění nebo obmezení požívání alkoholu — totéž platí na Východě o opiu. Jest to jejich kořalka. Čína vyrábí nejvíce opia, a myslím, že by dodávala opium pro celý svět, kdyby nebylo opium indické připuštěno; také by ho přes to bylo dále zneužíváno. Nyní však staví Anglii před světem do nepříznivého světla, protože povzbuzuje výrobu opia ustanoveními obchodních smluv. Výnosy z opia převyšují ročně 168 millionů korun, to jest čistý zisk z makových plantáží. Ani by nebylo možno docela je odstraniti se světa a snad ani spotřebu jeho znatelně obmeziti, neboť pak by bylo ve velikém množství dováženo podloudně — lid je prostě chce míti. Přál bych si však, aby byla Anglie docela prosta každého poskvrnění tímto obchodem. Čína neměla by býti Anglií nucena, připouštěti dovoz zboží, které nutno pokládati za obecně škodlivé.

Pěstování máku jest státní monopol provincie bengálské (Kalkutta). Každoročně ujednává vláda s

pěstiteli, jakou výměru polí smějí věnovati pěstování máku, odhaduje se očekávaná sklizeň a na konci saisony sestavuje se bilance o množství a jakosti její. Ve dvou státních továrnách se opium lisuje. V jiném obvodu, jehož výroba musí jíti přes Bombay, jest pěstování máku svobodné, na opium jest jenom uloženo clo.

Máme nyní suchou dobu roční, a veliké nezavodňované plochy Indie vysychají. Půda záleží ze světle hnědé hlíny a rozpadá se záhy v jemný prach, jenž se ukládá na vše a všechno stejně zbarvuje. Ba i skrovné mušelinové části oděvu domorodého obyvatelstva nabývají této barvy prachu. Domy jsou jen přízemní hliněné chýše, obyčejně kryté slamou. Postranní otvor slouží jako dvéře, jinak není žádného otvoru, ani oken ani komínů není viděti, a rozdělají-li oheň, musí kouř unikati štěrbinami ve střeše nebo, je-li střecha výjimečně hustá, dveřmi. Ta špinavě šedá hlínová barva půdy, ulic, domů, šatů i obyvatelů působí smutnějším, chudobnějším dojmem nežli v přelidněné Shanghaii. Tam mají lidé na sobě více šatů a nejsou zaprášeni, nečistota zdá se míti méně odpornou formu špíny.

Nápadný rozdíl mezi Indy a Číňany jest, že oněch nikdy nevidíme jísti, tyto velmi často. Slyšel jsem, že Indové jídají jen dvakráte denně, v poledne a v osm hodin večer, časně ráno pojídají jen několik soust. Indové jsou známi jako přísní vegetariáni, na jejich stůl nepřijde ani maso, ani ryba, ani drůbež, ba ani vejce. Výsledek tohoto čistě vegetariánského způsobu života, smíme-li jej

pokládati za vzorný příklad, nemluví příliš v jeho prospěch, aby byl všeobecně přijat.

Mohammedáni jedí všechno mimo maso vepřové; jako židé zakazují jen toto jediné, a slyšel jsem ujišťovati, že jsou mohammedáni mnohem silnější rassa, nežli jejich sousedé, Hindové. Mohammedáni je také jistě předstihnou, neboť pokrok od hinduismu s jeho četnými bohy a jeho pověrami k mohammedanismu s jeho jediným bohem jest nesmírný. Mohammed zasluhuje právem vděku lidstva, neboť on to byl, jenž zvěstoval Východu: »jest jenom jeden bůh«. Označil se za jediného proroka božího, ale nežádal pro sebe božské úcty. Prokázal lidstvu ještě jinou velikou službu: odstranil bídou soustavu kastovní, a tak se stalo, že nejlidovější náboženství, jaké jest na světě, všechny přívržence svoje od sedláka až po sultána zdraví jako bratry, právě tak, jako to žádá učení křesťanské. Jest téměř 50 millionů mohammedánů mezi 250 milliony obyvatelů Indie, a od nich smíme hlavně očekávati povznesení domorodého obyvatelstva.

Když jsme jeli drahou, divil jsem se davům pestře vyšňořených domorodců, kteří čekali u přechodů přes dráhu a na nádražích. Všecky barvy duhy pestřily se na jejich hadřících. Jest nyní doba klidu, jejich dva měsíce zotavení na venkově, a všechno obyvatelstvo, zdá se, chodí ve svátečních šatech — pravý opak jejich druhů ve městě, kteří sedí ve svých chýších při pilné práci, jeden téměř na druhém.

Dokud neposkytovala Anglie bezplatně lékařskou

pomoc a léky, byla asi úmrtnost neuvěřitelně veliká. Ba i nyní ještě jest velmi veliká, ačkoli se dostává ve dvou provinciích ročně neméně než 1,100.000 nemocným lékařské pomoci a léků. Takové ústavy vidíme všude na venkově. V celých dějinách anglických neznáme krásnější stránky nežli jest tato.

Tovární výroba není nyní příliš výnosná. V dobách nedostatku bavlny, způsobeného americkou válkou, bylo jí zde pěstováno velmi mnoho a zisk byl veliký. Konečně byly zřízeny přádelny bavlny v Bombayi a přádelny juty v Kalkuttě, kterým se po nějakou dobu dobře vedlo, nyní však, kdy Amerika za soustavy svobodné práce dodává lepší a lacinější bavlnu nežli Indie, podniky ty váznou. Napočítl jsem 38 přádelnických a tkalcovských společností v Bombayi a 31 společenských tiskáren kartonů, jejichž akcie znamenány jsou na burse, a shledal jsem, že průměrně nemají dnes ani poloviční cenu splaceného kapitálu. Rovněž tak jest tomu se sedmi společenskými přádelnami juty v Kalkuttě. Pěstování a zpracování bavlny nemá dle mého náhledu budoucnosti v Indii. Připustiti však nutno, že klesání cen stříbra bylo až dosud ziskem pro domácí produkci. Pěstitelé a továrníci platí domácí měnou nízký kurs mající, a prodávají svoje výrobky při vývozu za zlato, při čemž dělají dobré obchody. Amerika musí vždycky dbáti nízkých sazeb dopravních, aby vyrovnala tuto přednost indického soupeře.

V Benaresu, 8. února.

Dnes vybrali jsme se časně ráno z našeho hotelu, abychom viděli Indy koupající se v posvátných vlnách Gangu. Benares jest zbožným Hindům tím, čím jest Mekka dobrému synu prorokovu, a ještě mnohem více, neboť pokládá se šťastným, je-li mu dopřáno, u této řeky v tomto městě zemřít.

Poutníci přicházejí sem ze všech končin Indie. Tisíce umírajících nosí sem z dalekých vzdáleností, aby oči jejich ještě spatřily svaté město boží, dříve nežli se zavrou navždy. Při stoku řek setkáváme se s prvním průvodem poutníků, neboť užívají nyní rádi železnice; muži i ženy, všichni s nezbytným ranečkem na zádech, s hadry, jež jim na cestě slouží za lůžko a jež oblékají, když se jim dostalo milosti, že se smějí vykoupati v Gangu. Trvá téměř měsíc, nežli navštíví všechny chrámy a vykonají všechno, co jim kněží předpisují jako nezbytné pro spasení duše jejich, neboť přirozeně každý obřad vynáší něco kněžím dle stavu poutníků.

Každý indický radža má svůj chrám na břehu řeky, a tyto hezké stavby, ležící na pobřežním svahu a vyčnívající nad vodu, dodávají místu jeho nevyrovnatelné krásy. V každém chrámku jest kněz, jenž se neustále modlí a každého rána se koupe místo svého pána, ale tento přichází také každoročně sem ve vlastní osobě, aby vykonával posvátné obřady. Viděli jsme dnes ráno radžu nepalského, jak vykonává svou pobožnost. Klečel na kolenou na přídě svého střechou opatřeného člunu a vzhlížel ke slunci, jeho

průvod stál v uctivé vzdálenosti za ním. Po celý měsíc podrobuje se tento vzdělaný vladař, jenž mluví plynně anglicky a dobře jest obeznámen s ideami evropskými, požadavkům domácího náboženství svého, navštěvuje denně chrámy a koupá se každého rána v Gangu. Mimo to jest tu ještě jeden radža, a jiní jsou očekáváni, kteří budou činiti totéž. Připadá mně to tak zvláštní, že tito mužové jsou ještě otroky takové pověry. Leč jak málo kdo z nás povznese se nad to, čemu jsme se v mládí naučili. Tvrdí se však, že ti, kteří nabyli v mládí svém anglického vzdělání na vládních ústavech, velmi se liší od ostatních. Odbývají svoji pobožnost před hindskými bůžky rychle, přece však nutno souhlasiti s drem Fieldem, praví-li: »Jest velice málo třeba k tomu, abychom přesvědčili Hinda, že jsou jeho svaté knihy snůškou báhorek, leč přes to nestává se tak snadno křesťanem, to ho jen přivede k nevěře a při té zůstane!«

Encyclopaedia Britannica praví: Pokrok protestantských missií rovná se nyní nule. Dle zprávy dra Mullena z roku 1871 stvořila celá výzva 579 anglických missií a 1993 domorodých kazatelů sotva 280.600 duší křesťanského obyvatelstva. Pravděpodobně bylo v polovici 19. století jedině v jižní části Indie více křesťanů. A všude jsem nacházel potvrzení údajů těch. Nedávno pravil ve své řeči Philips Brooks o missijních methodách v Indii: »Co jest příčinou, že indický lid nedůvěřuje cizím missiím, jest poznání, že Evropané v Indii sami nechtějí věriti v obrácení Indie. Není divu, že někteří ubožáci diskreditují

náboženství, jež vyznávají. Obrácený Ind uctívá boha v cizích domech a cizím způsobem. Kleká v kostelích, zbudovaných ve slohu americkém, a jest poučován lidmi, kteří jsou plni amerických ideí. Křesťanství nestane se nikdy vládnoucím náboženstvím v Indii, dokud nebude prosáknuto duchem jejím. Přejde zajisté kdysi indické křesťanství, bohaté, plné moci a dobrotivosti. Vliv křesťanství v Indii jest kletba a požehnání zároveň. Kéž by jen různá vyznání církevní zůstala doma, a kéž by náboženství indické bylo ponecháno, aby se vyvíjelo samo ze sebe!«

Manželka radžova vykonala včera nejsvětější ze všech obřadů za neobyčejných projevů lidu. Okolí posvátného pramene, schody, jež od něho vedou k řece, břeh řeky byly plny lidí. Dav mohl samozřejmě viděti jen nosítka, v nichž byla kněžna nesena k prameni, ale podívaná ta vábila mnoho lidí. Pramen jest prostě příkop asi 25 stop dlouhý a ne více než tři stopy široký, ale jest zajisté více než 30 stop hluboký. Široké schody vedou se všech stran dolů. V prameni tom smí se koupati každý Hind, náležející lepší třídě, a vždycky jest tam množství lidí. Voda jest nečistá a odporná, těší se však takové pověsti svatosti, že není hříchu tak šeredného, aby jí nemohl býti smyt. Obřad jest však na štěstí neúplný, nejde-li věřící z této hnojůvkové nádržky do čisté vody Gangu a nevykoupá-li se tam. Myslím si, že obřad tento má obrazně znázorniti člověka před jeho očištěním. Nejprve jest pokryt špinavými hříchy, pak jest očištěn, když se vykoupě v čisté vodě Gangu; nikdo však

mně nedovedl o tom něco povědět. Buď jak buď, včera se radžova paní docela směle ponořila do té jámy s hnojůvkou, a radža sám musí tam také!

Navštěvovali jsme hlavní chrámy a svatyně po pořádku, nebudiž však na mně žádáno, abych vypočítával jejich jména a zvláště přednosti. V celku se sobě všechny podobají, jen opičí chrám liší se od ostatních tím, že několik set opic leze po něm ve všech směrech.

Jako ostatní chrámy patří také opičí jistému počtu lidí, kteří koupí získávají podíly. Vrchní lékař okresní vyprávěl mně, že »vodolidé« — běžné tu označení majitelů chrámků u řeky, docela tak jako my doma říkáme »parolod'« nebo »cukrovar«, — jsou nyní velice stísněni a trpce naříkají, že příjmy jsou stále skrovnější. Majitel akcií opičího chrámu, jenž snad přináší ještě nejvíce zisku, ptal se nedávno, co znamená všecken neklid ten. Radili mu, aby co nejrychleji prodal svůj podíl na opičím chrámu, dosud však nenalezl nikoho, kdo by chtěl vložit svůj kapitál do takového majetku. Velmi vysoký kněz jiné svatyně pravil mně, že viděl za života svého tři doby: zlatou, stříbrnou a nyní měděnou, a že jest vděčen za to, vidí-li ještě několik kousků tohoto kovu. »Lid přichází se ještě jako za starých dob modlit, což nic nestojí,« pravil. »Nedávají bohům již žádné almužny. Kam se ještě podějeme?«

Veliké převraty vyvolala změna životních podmínek na celém světě a vážně také otrásla všude příjmy náboženských ústavů, a co Indie se týče, můžeme sotva býti v pochybnostech o tom, že se síla hinduismu

ponenáhlu rozpadá a že jeho kněží pozbývají vlivu na massy lidu. Také kastovnictví podléhá vlivu doby, tu a tam nacházíme brahmany, kteří přijímají místo, nesrovnávající se s jejich hodností, a ačkoliv Hindu z vysoké kasty byl by se ještě před málo lety pokládal za zneuctěna, kdyby se byl šatem svým o něho otrel někdo nižší, tlačí se dnes do téhož železničního vozu s ostatním davem, snaží se s ostatními kastami dobýti téhož sedadla a neříká tomu nic. Musíme dáti za pravdu domácí vládě anglické, jež vycházela od anglických ideí — nedbajíc odporu angloindických autorit — že jen jedna věc dříve či později může zničiti kastovnictví: tytéž třídy železniční pro Hindy a pro mohammedány nebo pro vyšší i nižší kasty. Mnozí úředníci v Indii se obávali, že tato závada nedovolí domorodcům užívati železnice, leč výsledek dokázal naprostou mylnost jejich náhledů a dal za pravdu chytrosti těch, kdo chtěli soustavu tuto zavésti. A nyní vidíme

Hindy i mohammedány, vysoké i nízké kasty vzájemně se mačkati a strkati, aby si dobyli dobrého místa ve třetí třídě, v níž se ostatně jezdí levněji než kde jinde, totiž za dva haléře anglickou míli. Jízdné první třídy stojí, mimo spací vozy, patnáct haléřů za míli.

Kdežto hinduismus se tak blíží svému rozkladu, jsou pokusy o obrácení u islamu jen málo šťastny. Těch 50 millionů mohammedánů stojí ještě dnes tam, kde stáli od nepaměti, a volají každého rána i večera se svých mešit: »Jest jenom jeden bůh, a Mohammed jest jeho prorok!« Žádné uctívání bůžků, žádné opilství, žádné kastovnictví!

Protiva mezi jejich vírou a křesťanstvím jest proto méně nápadná, a průvodce náš pravil nám s patrnou hrdosť: Věřím jako vy v jediného boha a v žádné bůžky!«

Vídali jsme v Benaresu celá procesí vodonošů, kteří mají na obou koncích tyče přes ramena položené zavěšena měděná vědérka. Přicházejí sem pěšky ze vzdáleností i mnoha set mil a přinášejí svým zákazníkům v domově svátou vodu Gangu. Jest to skutečný obchod a vyživuje tisíce lidí. Voda . však musí býti nesena Hindy jejich vlastní kasty pěšky, jinak nemá žádné ceny.

Věda vniká všude, a tak daly úřady nedávno chemikovi analysovati vodu jednoho z těchto posvátných pramenů; byl to smělý nevěřící chlapík a zjistil v ní pouze kyselinu uhličitou, a po vši ceně této vody života jest veta. Voda byla uznána za nezpůsobilou pro lidi a nařízeno, pramen zavřítí. Chemik v očích těchto nevzdělaných domorodců obětoval duchovní blaho blahu tělesnému, dal dobru pozemskému přednost před duševním, jak to ti bezbožní učenci dělávají vždycky!

Nikdy nenabyl jsem silnějšího dojmu o postavení Evropanů v Indii, než při jízdě úzkými, hustě oživenými ulicemi benareskými. Náš domorodý průvodce běžel před námi a práskal a mrskal svým bičem do davu a volal: »Sahib! Sahib!« — lidé se na okamžik ohlédli, pak rychle prchli z ulice a učinili volnou cestu pro naše vznešené osoby, představitele vyšší rassy. Jejich uctivé pozdravy, když jsme zachytili pohled toho či onoho, jejich uctivé, ne-li docela ponížené držení těla, když jsme jeli kolem,

to všechno vypravuje velmi mnoho. Slova: »všichni lidé jsou svobodní a sobě rovni« budou potřebovat ještě staletí, nežli si je tito Hindové uvědomí; nebude to, dokud je Anglie nepřivede tak daleko, aby sami obstarávali správu svoji. Svými vyššími i nižšími školami pracuje Anglie také pozvolna k tomu.

Benares byl po staletí proslulý svými zlatými a stříbrnými výšivkami. Vzpomínám, že mluvil o nich Macaulay ve své úvaze o Warrenu Hastingsovi. Přišli jsme do domorodé vsi a viděli jsme, že průmysl ten jest stále ještě provozován. Těžko chápeme, jak mohou takové jemné tkaniny hotoveny býti na takových zastaralých stavech a v takových hliněných chatrčích. Ale jest tomu tak, viděl jsem muže, tkajícího s neméně než 33 různými droboučkými cívkami kus látky sotva loket široký. Všechny ty cívky musil po pořádku vnášeti do tkaniny a provlékati je větším či menším počtem nití, zasouvaje vždy novou nit tam, kde předešlou nechal padnouti, až byla hotova jediná nit osnovy a mohla býti do vzorku vetkána.

Dnešek byl pro nás kromobyčejným dnem; jeli jsme na státních slonech, jež nám laskavě dal k použití radža benareský, hlavními ulicemi. Dvě ohromná zvířata v nádherné výzdobě čekala před palácem na náš příchod, obklopena jsouce sluhy ve skvělých livrejích. Sloni poklekli na kolena, a stačil malý řebříček, abychom na ně vystoupili. Pohyb byl pro nás rozhodně poněkud podivný, než jsme si naň zvykli, a velmi unavoval, ale naše jízda

na slonech byla nám vzácným potěšením, a děkovali jsme svému radžovi za ni z plna srdce.

Jsmo v zemi nejlevnější práce na světě. Jest velmi pochybno, jsou-li ještě kde jinde lidé, kteří by vykonávali ruční práci za tak málo peněz, jako se za ni platí v Indii. Železniční dělníci a kuliové všeho druhu dostávají jen čtyři rupie měsíčně a jest jim dobře při tom. Rupie platí 1.92 koruny, jejich měsíční mzda obnáší tedy 7.68 korun. Může z toho býti člověk živ? Jest pak div, že jsou massy neustále blízky smrti hladem? A ženy vydělávají ještě méně, a přirozeně musí proto pracovati a vydělávati každý člen rodiny. Obyčejnou potravou jest kaše »gran« zvaná, lepší třída dopřává si hrachovou krmí »daahl« zvanou. Na jinou potravu nežli vegetárskou nepomyslí nikdo ani ve snu.

Nežli opustím Benares, musím se ještě jednou zmíniti o scenerii u řeky, na niž ani zdaleka nestačí žádný popis ani obraz. Fotografie nemohou podati představu o malebné kráse, obraz má takové hloubky a kombinace barevné, jaké by mu byl dovedl dáti jen Turner. Vskutku, když jsem viděl ty tisíce lidí na písčítých svazích, ty řady odpočívadel až k nádherným chrámům na koncích, tu bylo první myšlenkou mojí, že jsem cosi podobného již jednou viděl na nádherném obraze. Myslím, že to asi bylo v galerii Turnerově, neboť jen tam jest viděti takové barvy. Byl by měl namalovati »koupající se Hindy v Benaresu« a byl by dal světu o skvost více, byl by mu ukázal, co jen on sám plně viděl duševním zrakem svým: »světlo, jež

nikdy nesvítilo na moři ani na zemi«. Pokládám scenerii v Benaresu za nejkrásnější, jakou jsem kdy viděl.

V Luknowě, 11. února.

V noci přijeli jsme do Luknowa. Měsíc ještě nevyšel, ale hvězdy rozlévaly jemnou zář svoji nad tímto městem, na něž byly upřeny zraky civilisovaného světa tak dlouho v pochmurných dnech povstání. Vcházejíce do hotelu slyšeli jsme dámský hlas zpívati onen refrén, který mysl každého Angličana dojíká nejvíce a vyjadřuje stále živou touhu: Home sweet, sweet home!

Nebylo ani stopy po řežích, jež učinily krajinu tuto tak smutně památnou. Ale což jest tu minulost jen proto, aby se opakovala? Kdo může býti jist, že bronzové postavy, jichž milliony nás obklopují, jedné chvíle opět nebudou zachváceny horečkou vzpoury? To jest úzkostlivá otázka, která se mně vtírá každým okamžikem. Jest to vskutku nebezpečná hra, podmaněnou rassu držeti v neustálé poddanosti. Může-li se Amerika něčemu naučiti od Anglie, pak jest to to, že jest bláhové, činiti výboje tam, kde výboj znamená panství nad rassou docela cizí.

První návštěva naše platila zříceninám residence, v níž byl uzavřen Henry Lawrence se svojí oddanou armádou 50.000 mužů. Krví nasáklé místo, třicet jiter veliké, obeháno jest zemním náspem asi šest stop vysokým. Nežádejte, abych vám vyprávěl o hrdinném odporu dvou pluků britských a jednoho pluku domorodých vojínů a podivuhodném osvobození jejich. Hodinu za hodinou,

den za dnem, týden za týdnem, měsíc za měsícem bdělo a modlilo se 300 žen a dětí, uzavřených ve sklepích pod zemí, a očekávalo zvuk polnic Havelockových, leč ten nepřicházel. Konečně pozbývali již vši naděje a propadali takřka zoufalství. Ve dne mohli viděti útoky zuřivé luzy a odrážeti je, ale když se setmělo, mohl býti násep na některém slabém místě rozlehlé čáry prolomen. Smrt nejméně děsila ubohé ženy ty v nocích, jež se vlekly tak zdoluhavě jako dny. Jednou v noci tísnilo mlčení více než jindy mysli jejich, všechny byly zaraženy a očekávaly hrozící osud. Žádný osvoboditel nepřicházel, žádná naděje na pomoc. V tom rozlehl se tmou křik a pronikl malým okénkem. Skotská chůva vylezla nahoru, aby se podívala mříží, a napínala ještě více svůj sluch. Studený noční vítr dul jí do tváří a přivál k ní takovou hudbu, že se nemohla udržeti již, aby dále naslouchala. Seskočila na zem, tleskala rukama a křičela, že ženy kolem ní bledly. Ale všechno, co mohla vzlykajíc ze sebe vypraviti, bylo: »Nogan! Nogan!« Ale málokteré věděly, co jest to nogan. »Neslyšíte nic? Neslyšíte nic?« volala šílená dívka, pak okamžik naslouchala, jako by se jen byla zmýlila, a potom bručela si: »Toť tlupa Mac Gregorova, nejkrásnější ze všech!« a klesla pak ve mdlobách k zemi. Ano, dívko milá, »nejkrásnější ze všech« — nikdy nedolehl takový zvuk k sluchu smrtelníkovu. A tak má »Jessy Luknowská« své místo v dějinách, a byla by také jedním z nejkrásnějších námětů pro malíře, dramatiky, básníky nebo romanopisce pro všechny doby.

Jsem na pochybách, mám-li sem zařaditi nejbližší větu svých poznámek či mám-li ji vynechati. Svědčilo by o lepším vkusu, kdybych ji vynechal, ale zdá se mně tak přirozeným, dopřáti jí tu místa. Uposlechnu tedy a povím jen, že jsem měl radost z toho, že Jessy byla Skotka, že Skotové první prorazili řady povstalců a vnikli do pevnosti, a že jim jejich dudy ukazovaly cestu. To bylo to.

Luknow, tak bohatý historickými upomínkami, jest vtělená chudoba, pokud se týče domácí architektury, ač vypadá z dálky krásně. Jest to moderní město. Asi před sto lety umínil si král z Oude, bezpochyby ve chvílkovém rozmaru, přeložiti sídlo svoje z Fysabadu do Luknowa. Paláce ve velikém slohu byly na rychlo stavěny z obyčejných cihel a povlékány bílým štukem. Z dálky vypadají velmi pěkně, ale při bližší prohlídce poznáváme klam ten a jsme rozhořčeni, že obdiv náš byl vyvolán ničím. Více jiných králů následovalo jeho příkladu a pokračovalo v jeho klamu, ten vystavěl si palác, onen hrobku tímto nepřirozeným způsobem. Co bychom mohli také jiného očekávati od králů, kteří jsou spokojeni s odpočinkem v takovém hrobě, nežli život plný odporné marnotratnosti! Prostá mramorová deska byla by jistě lepší nežli tyto vtíravé hrobky; dynastie ta již nevládne, poslední král žil jako zajatec v Kalkuttě. I

Byli jsme u hrobů hrdinů Lawrence, Havelocka, Bankse, Mac Neitha, Hodsona a Arthura, kteří padli ve dnech vzpoury; Lawrencův hrob dojíhá svojí prostotou — krátká věta, žádný chvalo zpěv, jen:

»Zde leží Henry Lawrence, jenž pokusil se vykonati povinnost.«

»Pokusil jsem se, vykonati svou povinnost,« pravil, nežli naposledy vydechl, a to jest všecko, co nám o něm dovede pověděti jeho náhrobek, ale není to dosti?

V Agře, 12. února.

Jedeme drahou do Agry a doufáme, že spatříme ještě Taj v záři měsíční.

Všude účinky velikého horka. Železniční vozy mají dvojité střechy, asi stopu od sebe vzdálené, ochranné záclony kryjí okna zvenčí, a na stěnách jsou přibita upozornění, jak si můžeme opatřiti ochlazení: V domech jsou ventilátory; okna i dvěře jsou převěšeny navlhčenými rohožkami z trávy, jež jsou neustále postříkávány, a vítr jimi pronikající udržuje chlad v pokojích. Lůžka ze zelených listu banánových jsou posledním útočištěm proti největšímu vedru, jehož nás bůh račiž uchrániti! Děkujeme svým hvězdám, že nemusíme cestovati po Indii v době největšího žáru.

Jsme nyní 550 mil severně od Kalkutty, teplota jest zde již mnohem chladnější, lidé vypadají silnější a nosí více šatů, to jest mají o kus látky více přehozeno přes ramena. Bydlím v nejlepší hotelu v Agře, a podotýkám, že dle tištěného cenníku jest tu možno za 30 hal. najmouti si na noc člověka, aby nás uspal vějířem; mytí stojí 10 haléřů, což se nám zdá velmi laciné, ale nejbližší řádka udává, že v horké době roční musí každý host platiti denně 90 haléřů

za led, jež dostává u stolu. Ten kousíček ledu stojí tedy, jak vidíte, právě tolik, jako kdyby vás tři muži po celou noc ovívali vějířem.

Život v Indii stává se snesitelným rozmanitým pohodlím, jemuž se tam lidé těší a jež by ve vlasti bylo daleko nad jejich poměry, nemají-li jmení. Všecky obytné domy jsou obklopeny sady a pravidelně také hřišti pro lawn-tennis a kriket. Koně a povoz jsou nezbytnou potřebou, a procházíme-li z rána evropskými čtvrtěmi, vidíme všude hromady domorodých sluhů, čekajících, až je zavolá sahib nebo mum sahíba.

Dovedeme pochopiti zklamání těch, kdo se po letech opět chtějí vrátiti do vytouženého Elysia vlasti; leč ach: desetkrát větší obnos nežli zde spotřebovaný nestačí, aby tam bylo možno pokračovati v životě téhož slohu. Zde zavolá si pán, když se probudí, nedbale: *Quei hei!* a přizene se hromada sluhů, kteří po celou noc leželi přede dveřmi; plní v každém okamžiku dne nejnepatrnější přání svého pána a opouštějí ho až zase pozdě večer, aby následujícího jitra počali opět znovu. Jede-li pán ve svém voze městem, stojí sluha za ním, a objeví-li se odpůldne milostivá paní ve svém voze, sedí dva na kozlíku, dva stojí vzadu, jako by to byla vévodkyně. Jde-li Evropan po ulici, jest pozdravován každým domorodcem, jehož potká, jako člověk vyšší rassy, vyššího stupně. Přiblížili se k davu lidí na ulici, aby se podíval, co se děje, učiní mu ihned v tlačenci uličku; přistoupí-li na poštovním úřadě k okénku, odstoupí

všichni domorodci, dokud není sahib obsloužen. Tím se Evropané zhýčkájí a znechutí se jim pobyt ve staré vlasti, kde má jeden člověk právě takovou cenu jako člověk druhý a ještě třeba o něco větší, leda by měl za sebou nesmírné bohatství, aby si mohl vykoupiti přednost, která jest dnes za jistou cenu všude na prodej, ba i v Anglii, kde se stopy minulosti udržují ještě nejdéle.

A tak se stává, že tak mnozí, kteří se po léta modlili, aby se mohli vrátiti do Anglie, končí ve zklamání život svůj na domácích pahorcích. Mám s nimi do jisté míry soustrast, neboť naprosto nemůže tam býti život jejich tak bohat a tak oplývati nadbytkem jako zde v Indii. Pocit smutku, lítosti musí se jich zmocniti; neuspokojila je cena vítězství, jež je stálo takový boj.

Kolik lidských jedinců může žíti na jedné čtvereční míli? Evropské autority praví 350, předpokládajíce, že jest půda úrodná a podnebí dobré. Tohoto čísla jest přibližně dosaženo v Anglii a v Belgii, leč některé části Indie jsou kletbou odsouzeny k tomu, že musí vyživovati dvojnásobný počet lidí. V jednom okresu živoří docela 800 lidí na jediné čtvereční míli, to zdá se však i v Indii býti nejvyšší hranicí, a hrozí-li počet obyvatelstva vzrůstí přes ni, nabývá zabíjení dětí ženského pohlaví větších rozměrů a odpornějších forem. Kde vzíti potravu pro malé ty hubičky, jak možno vychovati dívku, když se žije ze dne na den a neustále hrozí smrt hladem, i pracuje-li každý člen rodiny jako otrok?

Indie jest vzorným příkladem pro problém vlastnictví

půdy. Není soukromého majetku, aspoň ne všeobecně, neboť mluví-li se o pevnině s 250 milliony lidí, kteří mají různé zvyky a obyčeje, lze sotva říci: cosi takového neexistuje. Pravidelně náleží půda obcím, a každá rodina má na ni svoje práva, stát vymínuje si jenom jistou část výtěžku jako daň. Mogul Akbar I. stanovil jako daň třetinu celkového výtěžku, kterou musil obecní starosta vládě odvésti. Ostatní bylo rozděleno mezi členy obce. Po nespočetná pokolení uchovaly tyto zádruchy svoje tradice, a žádná anarchie a žádný výboj nedovedly je smést. Na neštěstí chtěla Anglie v prvních dobách po nabytí Indie zavést svoji domácí soustavu majitelů půdy a nájemců, a to vedlo v provincii bengalské k nekonečným nepokojům. Několik lidí pronajalo si vybírání daní v jednotlivých okresech za určitý paušál vládě placený.

Pro anglickou vládu byl to nejvhodnější způsob, aby přišla ke svým daním, ale tito výběrčí daní osobovali si ve skutečnosti práva pánů země. Ubohý sedlák nedostal se až k úřadu, byl v moci tohoto zemindara, jenž sám vyjednával s úřady. Jak bylo lze očekávat, byl výsledek právě takový jako v Irsku. Zemindarové vymačkávali z ubohých sedláků každý halěr, ježž mohli jakkoli vymačkati, a konečně byla vláda nucena, všeobecné pobouření utišiti zemským zákonodárstvím, majetkovými právy a vším, co k tomu náleží.

V provincii bombayské byli moudřejší; sedlák přichází do styku přímo s úřady, má nájemní smlouvu, jež jest každých 30 let obnovována. Časem bude sedlák

bezpochyby požívati výhod této soustavy dle zákona přirozeného výběru; jest snaha vybíráti a podporovati nejzdatnější, a to zdá se býti pravou cestou.

Mluvil jsem tu s lesním úředníkem; dověděl jsem se od něho, že marna je snaha, lesní porost uchrániti před kočovnými kmeny, které sice sklízají, ale zřídka siji dvakrát na tomtéž místě. Kmeny tyto obývají na indické pahorkatině, pálí tam lesy a rozhazují semena, aniž by si dávaly mnoho práce s oráním půdy nebo třeba jen s povrchním překopáním jí motykou. Po sklizni odejdou tito cikáni do jiné krajiny, aby tam dělali totéž, když nastane vhodná doba roční. Ale zničení lesního porostu na těchto drobných holých plochách by nic neznamenal, pravil náš přítel, kdyby nezachvacoval oheň mimo ně plochy daleko větší. Vláda stíhá tyto kočovníky těžkými tresty, jsou-li dopadeni, ale holé plochy již tu zbývají.

Úředník byl právě na cestě k oněm osamělým pahorkům, jimž dával přednost před rušným životem v rovině. Jednoho dne bylo však: »Anglie, Anglie!« jeho snem. Ubohý hochu, ty asi zemřeš v indických lesích a budeš tu pochován! Kdyby však osud splnil mu sen jeho, dopadlo by to pro něho smutně, Anglie připadala by mu nesnesitelná, vrátil by se, aby se tu odebral na odpočinek. Nikdy se nedožiti uskutečnění svého snu, jest věru smutné, ale přijíti ke vzdušnému zámku a nic v něm nenalézt, to zdá se mně nejohrožnější ranou, jaká může stihnouti duši lidskou.

Agra byla hlavním městem Indie za skvělé vlády

Velikého mogula. Mezi památkami jejími vyhledali jemu především paláce a hroby této dynastie. Jen Baber jest pochován v Kabulu, jenž byl dlouho sídelním městem, dokud dobyvatelé nepronikli dále na jih. Žádná dynastie nemůže se honositi nepřerušným následnictvím šesti tak vynikajících vládců jako tato. Baber pochází od Tamerlana, v matce jeho kolovala jistě také tatarská krev. Největší z nich byl Akbar, státník a voják v jedné osobě. Byl mohammedán a oženil se s indickou princeznou, aby dal lidu svému říklad, bohužel však lid nenásledoval jeho příkladu. Byl to současník Shakespeara a Jindřicha VIII.

Paláce a hroby v Agře jsou daleko krásnější, nežli jsem si představoval, přechod od laciné nádhery luknowské ke skutečné velikosti Agry byl příjemným překvapením.

Hrob Akbarův překvapuje gigantickou velikostí svojí a činí ze všech ostatních trpaslíky. Množství vkládaných prací z drahocenných kamenů stálo asi báječné peníze. Budiž tu podotčeno, že všichni tito panovníci za své vlády zbudovali palác pro veliké slavnosti, jenž stal se pak také jejich hrobkou, podobně jako v Egyptě. Přísná prostota náhrobku Akbarova, jenž leží uprostřed budovy, líbila se mně; jednoduchý celistvý balvan mramorový bez jediného vyrytého slova, bez každého bližšího označení, jako by chtěl říci všemu světu: jest třeba světu teprve říkati, že tu odpočívá veliký Akbar?

Vlak náš přijel příliš pozdě, abychom viděli ještě Taj v záři měsíční; ale každý nám radil: podívejte se naň až docela naposledy, jinak se vám bude zdáti všechno ostatní

ničím! — Viděl jsem jej, nemám však nejmenší chuti rozplývati se v superlativech. Neočekávejte, prosím, žádný popis nebo výlev mých citů zde. Jsou věci příliš posvátné, aby mohly býti analysovány, a toto lidské dílo jest tak divuplné, vzácné dílo umělecké, tak nadpozemské, že zdá se pocházeti z nebeských, svatých niv. Dovolte mně jen říci, že jsem tam zůstal, až slunce zapadlo.

Vešli jsme nádhernou branou, jíž jako rámem vidíme z dálky Taj, jak se odráží od modré oblohy, a zde jsem se s ním také rozloučil vroucím, truchlivým s bohem, když zahalily stíny večera divuplný klenot ten, jako by chráněncem tak drahocenný nebyl dosti jistě zahalen v černém plášti noci, dokud nezazáří zase vším leskem svým, až se probudí nový den.

Viděli, jsme jej v celé velikosti jeho před sebou. Jak vlídně zdál se dívati na nás, když jsme se s ním naposledy loučili, a oči se třpytily při lesku, jenž z něho vyzařoval; pak jsme se již neohlédli, zavřeli jsme oči, když vůz náš odjížděl, jako bychom se obávali, že by se mohl v nitro naše vetřítí obraz nedokonalý a zahladiti obraz dokonalý, jenž v sebe přijala naše duše a jenž tam má zůstat navždy.

Byli jsme tak slastně smutni a zároveň nás mrazilo, byli jsme po celé hodiny tak slavnostně šťastni — a teď bolest samoty, nevyhnutelný konec všech radostí pozemských, rozloučení navždy. Ale nechť mne kdykoliv a kdekoliv u horských potůčků nebo na osamělých procházkách při měsíčku lesem přemůže nálada, až přestane nejvznešenější, nejsvětější a nejčistší ozařovati

mysl moji svými paprsky, pak udrží se beze změny mezi nezničitelnými poklady mé duše až k hodině mé smrti upomínka na onen ohromný dojem — na Taj.

Měli jsme ujednáno, že se s několika přáteli sejdem v klubu, ale když jsme se vraceli domů, nevzpomněl na to již nikdo z nás. až jsme stanuli před svým hotelem a probudili se ze svých snů. Co nyní? Vandy pravil: »Teď jít tam, abych se bavil, když mám pocit, že bych nejraději oblekl smuteční oděv? Nemohu!« Nešli jsme tam; naši přátelé snad pochopí, co jsme cítili.

Setkali jsme se s jakýmsi Američanem, globetrotterem, náležel k třídě nespokojenců, kterým ani v nebi nebude jejich svatozář vhod; neměl o Indii jiného úsudku, nežli tento: starý vetešnický krám, záhy však se opravil a dodal: »mimo Taj, ta stavba jest — plně uspokojující« řekl to, jako by byl dostal několik obleků od krejčího a všechny shledal bezvadné.

Taj byl zbudován císařem Džehanghirem na památku jeho manželky Nur Mahal, oné podivuhodné ženy, jež v něm odpočívá. Annály Velikého mogula vyprávějí o ní velmi romantickou historku lásky. Syn a nástupce Akbarův zamiloval se docela beznadějně do mladé dívky, ze státnických důvodů nesměla si ho však vzít, nýbrž musila se provdati za kteréhos generála. Mladý dědic trůnu dověděl se jen, že jest provdána, a byl odsouzen, vzít si ženu, kterou pro něho vyhledali. Dva roky po jeho nastoupení vlády zemřel onen generál, mladý císař vzal si ji za manželku, povznesl ji na císařský trůn a dal obraz její

vedle svého raziti na mince. Žena velikými dary ducha nadaná získala si na svého chotě a na jeho dvůr takového vlivu, že se bez rady její nevyřizovala žádná důležitá záležitost. Nestala se však přes to neženskou, zaváděla nové módy a vyšší mravy mezi ženami. Kdysi pravil císař kněžím, že nevěděl, co jest manželství, dokud neměl tuto ženu. Snad mu prostopášný život krutě zničil první čistý sen lásky — kdož to ví — ale Nur Mahal povznesla ho k vyšším názorům mravním, milovala ho vroucně a zachránila ho nejednou v nebezpečnostech života. Jaký tudíž div, že císař nařídil, že se má nad hrobem jejím zdvihati pomník, který předčí všechny ostatní náhrobky. Dle dnešních peněz stál prý 240 millionů korun. Trochu drahý, řeknete, a to bezpochyby také jest, ale vidí-li zde lidstvo ve skutečnosti provedeno nejvznešenější, co vůbec může býti vymyšleno, pak jest Taj ještě laciný, i kdyby byl stál důl Komstock. Císař nezbudoval žádný náhrobek pro sebe, jak by toho byl zvyk vyžadoval, leží po boku té, která mu byla v životě vším; pod nejvelebnějším baldachýnem, jaký kdy byl lidskou rukou zhotoven, odpočívají oba vedle sebe.

Taj jest vystavěn ze žlutavě bílého mramoru, tak že nás nemrazí při pohledu naň, jak by tomu bylo při studeném čistě bílém mramoru. Jest teplý a dojmavý, a veliký kritik nazval velmi jemnocitně Taj ženskou stavbou, jeho půvaby jsou docela ženské. V tento žlutavý mramor jest arabským písmem ve krásných černých mramorových čarách vložen celý koran.

Hlavní vchod do vnitřního dvora jest 140 stop vysoký a 110 stop široký, obvodní zeď asi 1/3 míle dlouhá. Mausoleum stojí uprostřed na vyvýšené plošině, mající 313 stop ve čtverci. V každém rohu této 16 stop vysoké terassy vypíná se minaret 133 stop vysoký, proporcí velmi jemných. Uprostřed stojí hlavní kupolová budova, 58 stop v průměru mající a 80 stop vysoká, v každém rohu jest menší kupole. Světlo vpadá do vnitřní prostory dvěma mřížemi z bílého mramoru. V každé jiné končině světa nežli v Indii bylo by uvnitř temno, zde jest ostré světlo jen zmírněno. Žádná slova nemohou vyjádřiti cudnou krásu tohoto mdlého, slavnostního světla, jež magicky svítí dovnitř jako světlo podzemního slunce, jež tu a tam hraje na lesklých kamenech, z nichž jsou složeny půvabné mosaiky, ozdoby z révových listů a květin. 20.000 dělníků pracovalo prý na tomto divu po 20 let, ale myslil bych, že čas na to vynaložený i práce a náklad byly dvacetkrát větší. Na takovou dokonalost není žádný výdej přílišný.

A uprostřed té kupolové stavby leží Nur Mahal a Džehanghir vedle sebe — jediný to případ, že indický císař jest pochován společně se svojí manželkou. Nejsladší ozvěna odpovídá, zavoláme-li od hrobu, a domorodci nemají docela nepravdu, věří-li, že jest to hlas z nebes, hlas dobrých bohů, kteří stále chtějí býti přítomni u hrobu těchto věrných milencův. »Veliký jest bůh, a Mohammed jest jeho prorok, Allah, Allah!« volá průvodce, a tato slova opakují se kolem po síni a stoupají vzhůru do menší kupole, kde se opět spojují a jako jediný zvuk doznívají.

Čtenáři moji nechť si laskavě vzpomenou na ozvěnu v křestní kapli v Pise, ale ta ozvěna jest u srovnání s ozvěnou zdejší — lituji, že jsem chtěl Taj s něčím srovnávat, byl by to hřích. Kdybych někdy pro svůj radikální republikanism měl býti odsouzen k doživotní nucené práci, doporučil bych se milosti soudců a poprosil bych je: pošlete mne do Indie a dejte mně za úkol pracovali na výzdobě a uchování Taje — to by byla služba lásky pro mne a byl bych šťasten, že mohu sloužiti své modle a odevzdati ji neporušenu budoucím pokolením.

Taj jest nesmírný chrám, a přece takové něžnosti, tak jemných proporcí, tak nevyrovnatelného půvabu, že si divák nikdy neuvědomí jeho velikost. Krása, zdá se, sestoupila na zemi, aby uskutečnila ideál, jest to vskutku zjevení. Instinktivně nepromluvili jsme ani slova. Člověk chce býti sám, neboť jsme podmaněni a velebná krása vede k nejtiššímu obrácení v sebe sama.

Chodil jsem celé hodiny kolem, jsa šťasten v nitru svém, bez zevního jásotu, byl jsem naplněn štěstím, jež padá jemně jako vločky sněhové, jež přichází jako zefýr, plní-li vzduch sladkou vůní. Konečně usedl jsem v sadě, Taj v plném pohledu maje před sebou, ale neseděl jsem tam dlouho, když přišel jakýs Angličan, a cosi v našich tvářích pravilo mu zajisté, že jsme blaženi a ve zbožné náladě; usedl docela tiše, nepromluviv ani slova, vedle nás a jal se pak hovořiti beze všeho úvodu, jako by mluvil sám s sebou: »Jest tomu již sedm let, co jsem zde nebyl. Chodil

jsem tu čtrnáct dní. Plakal bych sám nad sebou, že musím zítra odtud, a největší bolestí mou je, že nemohu s sebou vzít tento vzor dokonalosti, a tak budu musít opět sem přijít.« Řekl jsem mu, já naopak že cítím, že mne tento obraz nikdy neopustí. Závidí prý mně, pravil. Zapomněl jsem, zeptati se na jméno a adresu tohoto zbožného uctíváče. Pod vlivem tohoto kouzla nemyslili jsme ani on ani já na budoucnost, ale dostanou-li se mu tyto řádky snad někdy do rukou, stiskne mně tiše ruku ve vzpomínce na naši modlu.

V neděli, 16. února.

Delhi — Řím Asie. Baber vyvolil si za hlavní město Agru, ale jeho syn Humayun vrátil se opět na sever, do Delhi, protože se mu vedro na jihu zdálo nesnesitelným. Již dříve bývalo Delhi sídelním městem Pathanů či afghanských králů a předtím několika hindostanských dynastií. Jsou tam zříceniny paláců a opevnění, pocházejících až z doby 100 let před Kristem. Jedenáct mil dlouhá je císařská cesta, podél níž se po obou stranách táhnou zříceniny a již zakončuje pýcha Delhi, Kuttub Minar. Jest to docela volně stojící věž 240 stop vysoká, dole 80 stop v průměru mající, nahoře jen devět. Věž tato a hrob Humayuna, otce velikého Akbara, utkvěly mně jedině v paměti. Nějaká zřícenina tu a tam poskytuje malebnou podívanou, ale celých jedenáct mil nic než zříceniny, toť nudné, nemožno, aby nás zajímaly; mimo to vypadá jedna právě tak jako druhá, a zdá se mně, že byl lid

velmi utiskován a každý halěř z něho vymačkán na stavbu těchto paláců a vydržování těch, kdo v nich žili.

19. února.

Jedeme nyní z Delhi do Bombaye — 1300 mil. Již dvě noci strávili jsme ve spacím voze a budeme při jízdě spáti ještě třetí noc, pak přijedeme ráno do Bombaye. Jest to veliká »pacifická« dráha indická, spojující Kalkuttu na východě s Bombayí na západě. Zkracuje cestu z Kalkutty do Anglie téměř o týden. Letíme dalekou rovinou, jež, je-li požehnána dešti, zdá se mně daleko úrodnější nežli všechny ostatní části země — ale u srovnání s Amerikou platily by zde nejskrovnější žně americké za nadbytek. Všude viděli jsme stáda buvolů a ovcí pasoucí se na polích, jež se zdají úplně pusta, a nemohli jsme pochopiti, jak může zde dobytek naléztí třeba jen sousto potravy, tak jest všecko holé a vyprahlé. Okusují prý dokonce i krátké strny a kořeny obilí a cukrové třtiny a tak bídne živoří. Ale vypadají také — kost a kůže. Člověk i dobytek, zdá se, chtějí tu podati důkaz, jak málo jest zapotřebí, aby v těle byl udržen život.

Všecko kolem nás má hlínovou barvu prachu, nesmíme však zapomínati, že vidíme roviny Indie v zimě. Až se však dostaví monsun, přinášející déšť, pak pokryjí se tyto vyprahlé a mrtvé stepi náhle zelení, jako by byla země podzemsky zrodila cosi nebeského. Jako na zadutí jeho rohu povstalo vojsko Rodericha Dhua, tak vyráží

ze země vegetace, a země není již vyprahlá, nýbrž kypí tropickým nadbytkem. Objevují se potom však i jedovatí hadi a obtížný hmyz. V posledním roce zemřelo 16770 lidí uštknutých hady, kdežto jen 819 lidí bylo usmrceno tygry.

Sotva si dovedeme představit větší změnu, neboť když my jsme tudy jeli, nebylo viděti ani hmyzu ani čeho jiného. Kdyby nebylo hrozného vedra, jehož bych jistě nemohl snést, strávil bych nedbaje hadů velmi rád v Indii léto, jen abych viděl, jaký převrat ve všem životě jest tu nutný, abychom nemusili stále s sebou vléci představu, že jest Indie vyprahlá, mrtvá země. Musíme, abychom si mohli o některé zemi utvořiti správný úsudek, prožiti tam všechny doby roční, a tím více to platí o Indii, kde rozdíl mezi létem a zimou jest jako rozdíl mezi životem a smrtí.

Vidíme venkovany přinášející do města dříví — každý nese otýpku větviček a roští na hlavě, výsledek to celodenního sbírání. Sotva který kousek dřeva jest silnější nežli prst, většinou jsou to tenké větévky, tak se využítkuje všecko v přelidněné Indii. Domorodec vedl svoji kozu na pastvu, ohýbal jí větve stromů, aby mohla okousati listí, a ubohá kostra hltavě žrala. Nic nezůstane v Indii nezužitkováno, jako vůbec nikde na Východě. Odpadky i pomyje mají svou cenu, a následek toho jest, že je každý kout udržován v čistotě. Život se tím velmi zjednodušuje. Naše propracovaná soustava podzemního vedení, odváděcích kanálů, zařízení odvodňovacích i jiných moderních vymožeností, naše zřízení zdravotní, která jsou u nás tak důležitá a jimž na štěstí věnujeme tolik

pozornosti — to všechno schází na Východě úplně. My chceme nemoci léčit, tam se jim předchází. Lidská práce stojí tam 18—24 haléřů denně, to stačí tam k životu. Vyplácí se tam proto tak mnohé, nač se u nás ani nepomyslí.

V Bombayi, 25. února.

Správně dle jízdního řádu přijeli jsme sem dnes ráno a necítili jsme ani nejmenší únavy přes to, že jsme tři noci strávili ve spacím voze. Večer šli jsme procházkou na nábřeží, kde hrála hudební kapela.

Bohaté domorodé paní přijíždějí sem ve svých nádherných vozech se sluhy, zlato a drahé kameny blýskají se na oblecích Parsek, bohatý oturbaněný mohammedán pomáhá zvýšiti rozmanitost. Davy lidí valí se živě hovoříce mezi vozy sem a tam, zdá se, jako by se všichni pohybovali dle zvuků hudby. Usedl jsem a bylo mně, jako bych v této rozmanitosti viděl loďní scénu v »Afričance« nebo přistání Desdemony na ostrov Cyper nebo rybáře v »Massaniellu«, a myslil jsem na to, jak všechno to daleko překonává každý popis. Vpíjel jsem očima svýma všechno to do sebe, až se setmělo.

V Bombayi, 21. února.

Dnes jsme časně vstávali a byli jsme již před snídaní na nohou, chtějíce si vyjeti k »věžím mlčení«. Tak se jmenuje vrchol pahorku, kam kladou Parsi svoje nebožtíky, aby byli sežráni dravými ptáky.

Hrozíme se spalování, ale posvátný oheň hranice, když plápolá k nebi, má v sobě cosi vzbuzujícího úctu. Člověk, z prachu vzniklý, smísí se konečně s čistším živlem, ohněm, rozplyne se ve vzduch, v jemný éther, a nezanechává po sobě stopy. Leč vyhazovati svoje nebožtíky s tím úmyslem, aby byli dravými ptáky roztrháni na kusy a sežráni, kdo by snesl tuto myšlenku! A přece jest tolik lidí, kteří by byli nešťastni, kdyby jim byla odepřena útěcha tato. A při tom nejsou lidé tito chudí nebo nevědomí, naopak, po Angličanech jsou to lidé nejvýše vzdělaní a první kupci města. Leč v mládí svém učili se, že nesmí býti země zhanobena něčím mrtvým. Nesmějí tedy nebožtíky pochovávat, také ne spalovat, neboť oheň jako jeden ze čtyř živlů jest posvátný, také nesmějí svoje nebožtíky odevzdávat moři, neboť také voda jest posvátná. Zdá se, že nemají žádné jiné možnosti nežli tuto, pozvat ptáky nebeské, aby přišli a vzali si maso.

Na úpatí pahorku byli jsme očekáváni parsiským průvodcem, který nás všude provedl. Po pohodlných schodech vystupuje se k pěti věžím. Vcházíme dveřmi, a první pohled náš padá na dravé ptáky. Nehybní, tak blízko u sebe, jak jen možná, sedí na zdi věže, hlavy majíce obráceny do vnitřku, kam bývají kladeny mrtvolky. Věž jest asi 20 stop vysoká a měří asi 50 stop v průměru. Každý palec byl obsazen, ani o jednoho dravce více nebylo by se tam vešlo — věru zvláštní římsa zdi jinak holé. Jiní ptáci seděli na stromech a ostatních věžích, všude, kam jsme pohlédli, měli jsme tutěž odpornou podívanou. Každý den

o desáté hodině dopolední přinášejí sem nebožtíky z domů smutku bez šatu, docela lhostejno, jsou-li to chudšasové nebo boháči, a navštívíme-li místa tato v tu hodinu, nenacházíme tu tichého klidu hrobového. Byli jsme opravdu rádi, že nás hrozný úpal indického slunce donutil vyjít si tam tak časně, dokud ještě nepočala hostina.

Četl jsem, že byl včera domorodec odsouzen k pokutě desíti rupií za to, že jel s chromým koněm. Co si musí takový člověk pomyslet o Angličanech! Dříve mohli se svými koni a sluhý dělati, co chtěli, »vždyť si je koupili«, nyní nesmějí ani s domácím dobyt看em svobodně nakládati. Cím více seznávám důkladnost anglické vlády na Východě, jak dbá i nejnepatrnějších maličkostí, pozorují-li neobyčejnou zdatnost úředníků, jak se jeví zvláště u soudů, ve věznicích, nemocnicích, lékárnách, školách, na ulicích, drahách, kanálech, tím více musím žasnouti. Neměl jsem dříve ani tušení o tom, co to znamená, vládnouti v Indii, a byla by to také pošetilost, kdyby se o to chtěl pokusit jiný národ. Ne, že bychom také v Americe neměli třídu lidí s takovým organizačním talentem, ale ta nachází doma svoje působíště a sotva by mohla opustit svoji zemi. V Indii nesmí býti nikdo velitelem pluku déle než pět let, ani generálové nesmějí déle sloužit. Nejbližší stupeň dle stáří nastupuje, když obstál v přísných zkouškách, na jejich místo. Není tu žádného protekčního hospodářství, ze 13 kandidátů obstáli nedávno při zkoušce jen dva. Setkával jsem se s mladými lidmi, kteří byli spříbuzněni s nejvyššími úředníky a jimž

byla dána vlídná rada, aby si hledali jiné působiště. Stýkal jsem se s četnými důstojníky, a dojem, jaký jsem o nich měl, byl neobyčejně příznivý.

Bombay a Kalkutta zápolí nyní opět o prvenství. Ostrov Bombay, na němž stojí stejnojmenné město, jest druhý klíč světa, jež dali Portugalci Britům jako věno, když si Kateřina z Braganzy vzala Karla II. Žena, která ještě něco dala, aby za muže dostala toho nepořádného člověka — ale bylo to tak málo ceněno, že to vláda pronajala Východoindické společnosti za nájemné 240 korun ročně. V dobách pozdějších stala se Bombay hlavním sídlem jejich moci, neměla však žádného přístupu k vnitrozemí a nemohla soupeřiti s Kalkuttou, jež leží při ústí mohutných toků říčních; nyní však, kdy protínají železnice vnitrozemí, a zvláště od doby otevření Suezského kanálu dostala se Bombay mnohem blíže k Evropě, a boj o prvenství započal znovu. Voda jest na jedné misce vah a železnice na druhé, výsledek zápolení bude zajímavý. Myslím, že bývalé sesazené hlavní město opět nabude vrchu; ale jest tu tolik místa pro obě, a soutěžení to jest ušlechtilé.

Jest naším štěstím, že je Bombay poslední město indické, jež vidíme, neboť vyniká nade všechna ostatní. Nikde nelze viděti takový orientální přepych. Nádhera barev sem a tam se vlnících připomíná kaleidoskop. Šat domorodých žen z lidu oživuje scenerii: temně zelená, těsně přiléhající halenka, nachově červený plášť, graciálně přehozený přes tělo a údy, až ke kolenům sahající a nohy

nechávací volné, nachový závoj zahalující hlavu a přes ramena spadající — takový jest malebný oděv těchto žen. Zvykem nositi svoje břemena na hlavě nabyly tak přímé, majestátní postavy, že krácejí jako živoucí sochy a většinou vypadají lépe, než ubohý muž, jenž, jak se zdá, útliskem dlouhá pokolení trvajícím pozbyl své mužnosti, kdežto žena si zachovala svoji důstojnost přese všecku porobu.

Tak nás to upomíná na domov, vidíme-li opět pouliční dráhy, podnik Američana. Všecky třídy obyvatelstva jezdí v témže voze, a v Bombayi dožije se kastovnictví nejdříve svého konce. Bombay jest určena státi se střediskem kultury v Indii. Byl již učiněn průlom do pevné zdi, která dosud uzavírala Indii před vniknutím nových ideí, a touto branou vnikají dovnitř útočící voje, jež se jí konečně přece jen zmocní. Ale bude to trvati ještě celá pokolení.

Mezi dobročinnými zařízeními nesmím opomenouti indického hospitálu pro nemocná, sestárlá zvířata; všechna zvířata jsou tu pečlivě ošetřována, důkaz to, jak ctí Hindové každý druh života, vždyť i nejnižší tvar jeho jest jim ještě svatý. Když jsme si v obchodním domě prohlíželi jemné vyšívání, objevil se na něm malý vetřelec, jenž se může státi velice nepříjemným, a bezděky napřáhl kdosi z nás po něm ruku, aby zabil hmyz ten, leč Hind energicky ruku tu zadržel, aby potvůrku zachránil. Vzal ji a oknem ji pustil na svobodu.

Začíná již býti velmi horko; nemohl bych po celou saisonu tu bydliti, o tom jsem přesvědčen. Tropicke slunce

nezná slitování, proniká silnou korkovou přílbou, bílým slunečníkem a zahání nás nazpět do domu. Neopouštíme Indii příliš záhy.

Dnes večer, když jsme se procházeli po břehu, viděli jsme více Parsů než obvykle a několik bohatě oděných žen parsských, a všichni se ubírali na nábřeží. Bylo dnes viděti první kousek nového měsíce, a tento moment jest ctitelům živlů posvátný. Zde na břehu oceánu, když slunce klesá do moře, shromažďují se Parsové, aby se modlili. Oheň jest před nimi v nejmocnějším tvaru svém, ve tvaru žhoucího slunce, voda leží před nimi, nesmírný Indický oceán, pod jejich nohami jest země, a přes moře věje vánek s vůněmi požehnané Arabie. Nebylo by lze naléztí žádné místo, žádnou hodinu, jež by byly vhodnější, aby povznesly duši k oněm krajům nadzemským. Nemohl jsem jinak, musil jsem se účastniti krásy jejich bohoslužby. Nezněla žádná hudba mimo slavnostní hukot vln, když se zpěněny lámaly o břeh a svým příšerným dmutím vykonávaly určitou práci, která nikdy, nikdy nebude hotova. Kde bychom také našli tak skvostné varhany nebo tak nádherný hymnus? Jak nevýslovně velebné připadalo mně všechno, jak nicotné a Velikého Neznámého nehodné zdály se i naše katedrály, jež jsou zbudovány rukou lidskou, kdežto zde vidíme přírodou v podstatu boží. Stál jsem tam a ssál jsem do sebe slastné štěstí, jež jako by plnilo vzduch kolem mne. Viděl jsem již tolik forem bohoslužby; některé byly odporné, některé nalad'ovaly smutně, nemnohé povznášely duši, ale u srovnání s

touto jsou všechny ostatní tak ubohé! Myslím, že jakživ neuvidím bohoslužbu, která by mne tak mocně dojala, jako bohoslužba Parsů na mořském břehu v Bornbaji. Stál jsem tam a díval jsem se, cítil jsem, že mám štěstí, viděti záblesk toho, co jest nad námi, a když jsem zvolna šel domů, připadl mně na mysl verš Wordsworthův, jenž zplna vyjadřuje moji náladu:

Ta tichá, smutná melodie lidstva — ano, to bylo to, co jsem slyšel v modlitbách oněch zbožných Parsů i ve sténavém hukotu mocného moře. Bylo to blahodárné, osvěžující, ale přece smíšeno s tónem truchlivosti, jako musí býti všecko naše myšlení, ježto všecko, co víme, není ničím u srovnání s tím, co bychom věděti mohli.

Oslovil jsem vznešeného Parsa; mluvil znamenitou angličtinou. Dověděl jsem se od něho, že jest vyznavačů Zoroastrových jen asi 200.000, a z těch žije neméně než 50.000 v Bombaji. Mohammedány byvše vypuzeni z Persie usadili se zde a měli štěstí. Žení se nyní mezi sebou, věří v jednoho boha, uctívají slunce, měsíc, zemi, hvězdy jako viditelné posly boží, jimiž je učinil. Samy o sobě neznamenaají nic, ale jsou to stupně, po nichž vystupujeme k bohu. Dobří budou věčně šťastni, špatní budou po smrti jen na nějakou dobu postrádati blaženosti nebeské, docela špatné stihne těžký trest, ale ani jejich trest nebude trvati věčně, neboť všechen život musí se vrátiti k bohu, svému stvořiteli, jemuž jest zasvěcen, a v něj se opět vyliti.

Řekl jsem mu, že mne mrazí při pomyslení, jak zacházejí se svými nebožtíky. »Co myslíte, že dělají červi

s mrtvolami?» tázal se mne. Námitka jeho byla rozhodně účinná. »Jedná se tedy jen o otázku: ptáci nebo červi!« pokračoval. »Máte pravdu,« pravil jsem, »uznávám to.« Ptal jsem se ho ještě na mnoho jiného; myslil si asi: »jak ty mně, tak já tobě« a vyptával se mne na mnohé body nauky křesťanské. Vynasnažil jsem se všemožně, »dobře« mu odpovídati. Stali jsme se středem kruhu Parsů, Hindů a mohammedánů, jež přivábil náš rozhovor. Jejich vážné, bronzově zbarvené tváře, nad nimi ohnivě červené turbany, nádherné barvy vlajících rouch — byl to obraz, jehož tak brzy nezapomenu. Ustoupili stranou a nechali nás vyjiti ze svého středu, jejich »salaam« znělo za námi v pozdrav.

Sloní jeskyně stojí za podívanou. Jest to úplná protiva parsské bohoslužby pod širým nebem. Hindu hledá skrytost jeskyně pro své bohoslužby, kam nevniká světlo denní, a skrývá svoje bohy do temných koutů. Krásné jsou vyřezávané figury a chrámové sloupy, hlavní modla jest ohromně veliká, mocné zosobnění hindské trojice: Brahma, Višňu a Šiva — trojhlavý bůh. Dojem, jakým působí taková nestvůra ve slabě osvětlené místnosti na nevědomé lidi, jest asi uchvacující. Při bližším pozorování nevidíme v jejích tvářích nic odporného, naopak, všechny tři obličejy vypadají jaksi vlídně, zvláště Brahma. Bohové Hindů zdají se býti dobromyslní a hotovi odpouštěti.

24. února.

Město leželo před námi, stopeno v paprsky za-

padajícího slunce, když naše loď zvolna vyjížděla z přístavu. Rozloučili jsme se s Indií, když se jevila v nejkrásnějším hávu svém.

A nyní několik slov o veliké otázce indické! Není snad člověka, který jednou navštívil Indii a neměl by o tamějších poměrech svoje určité mínění, neměl by docela určitý politický náhled, jak by měly býti rozřešeny nejspletitější problémy vlády nad 250 milliony lidí rassy velmi nízko stojící, i když důkladnou znalost svou opírá jen o zkušenosti, jež učinil za několik neděl chvatné cesty po zemi této. Jest ostatně ještě více lidí takových, kteří jsou ještě opovázlivější — ti mají svůj přesný náhled o Indii, ačkoli jí vůbec nikdy neviděli!

Nesmírné území, jež známe jako Indii, není jediný státní útvar, nýbrž každá provincie spravována jest zvláště. Zákony a mravy jedné provincie jsou v jiné provincii docela neznámy. V jednom území zavedena jest soustava feudální, v jiné docela jiná. Indie není tudíž stejnorodým národem, nýbrž ohromným shlukem různých národů a zemí, navzájem od sebe neodvislých, tak se od sebe různících jako Francie od Německa, mnohem více než Anglie od Ameriky. Přimyslete si ještě k tomu, že obyvatelstvo jedné země není stejnorodou rassou, nýbrž jest rozděleno v kasty přesně ohraničené, a nabudete pak jakéhos takéhos názoru o obtížnosti indické otázky.

Takovou massu má Anglie ovládati a pevně v pořádku udržovati svými 60.000 vojíny, a to činí vládu nad Indií nanejvýš obtížným problémem, jež mají státníci rozluštit.

Tolik vědění, státnické opatrnosti a schopností, taktu, klidu, trpělivosti, kolik jich v Indii jest nutno k vládě nad ní, stačilo by ke vládě nad celou kultivovanou Evropou dohromady. Jest vždy snadnější, vládnouti nad jednotným obyvatelstvem, kde vladaři pocházejí z národa samého a mají na zřeteli prospěch svého vlastního národa. Skutečnost, že radžové vydržují si domorodé vojsko neméně než 300.000 mužů čítající, zdá se mně býti nemalým nebezpečenstvím. Jedná se nyní o otázce zmenšení vojska toho, jak jsem mohl pozorovati, mohu však přece asi říci s Hamletem: »Zreformuj to jen docela!«

Já bych nepovolil jednomu radžovi více nežli tělesnou stráž o 100 mužích. O věci té mám svůj docela přesný náhled. Snad jest další trvání radžů nutným zlem. Jest litovati, že jejich panství sahá již tak daleko, ale jistě přijde doba, kdy budou ty malé dvory smeteny jako v Japanu a v Německu, a kdy se celé zemi dostane dobrodiní jednotné vlády. Odhaduje se, že vydržování radžů stojí právě tolik, jako vynášejí vládou vybírané daně, asi 1440 millionů korun ročně. Tolik se vyplývá na uchování staré nádhery! Těžké břímě pro zemi tak chudou! Záhy však stane se to v Indii palčivou otázkou.

Co myslíte o Indii? Takové otázky slychám neustále, myslím však, že ti, kdo jsou zvyklí neobyčejnému bohatství Ameriky, tohoto zvláštního miláčka Štěstěny, jsou velmi náchylní Indii podceňovati. Dle toho, co jsem viděl, mohu jen říci, a to jako přítel Anglie: kéž by se mohla docela a se ctí vyvléci ze věci té! Dnes se o tom

ovšem vůbec nemůže mluvit, Anglie zničila ve velikých územích domácí soustavu vládní a musí se snažiti, pokračovati ve slávyplné úloze, těmto millionům dáti požehnání spořádaného zřízení státního. Její ústup byl by signálem k vražednému boji, tekly by proudy krve a byly by páhány ukrutnosti, jakých svět dosud neviděl. Kdyby Anglii dnes byla nabídnuta Indie darem a kdybych já směl za Anglii rozhodovati, pak bych s díkem odmítl. A právě nyní zdá se býti módou, mluvit o Indii jako o nejskvělejší kletotě v koruně anglické. Drahokam tento může jednou zazářiti krvavě rudým světlem!

Slyšel jsem jenom dva důvody, jež jsou uváděny na prospěch nynějšího stavu. Prvním z nich jest, že Indie poskytuje zaměstnání a místo velikému počtu lidí, kteří by v Anglii nenalezli působiště, myslím však, že jest posud velmi mnoho země, kde by ti pánové mohli pracovati, jsou-li vůbec schopni v boji o existenci zůstatí navrchu. Mimo to potřebovali by úředníci méně ochrany nežli dosud, kdyby byl brán více zřetel na skutečný zájem Anglie.

Druhý důvod jest obchodní; bylo dokázáno, že obchod Anglie nabyl Indií značného rozšíření. Řekl bych však, že obchodní zájmy nevyžadují osvojení si cizích zemí a podrobení si cizích národů v takovém měřítku. Obsazení malých ostrovů na určitých bodech zabezpečuje je dokonale. Hongkong, úzký pás u Shanghaie a jeden či dva jiné přístavy stačí pro všechny možnosti, jež se při obchodu mohou vyskytnouti. Penang a Singapur mají stejný

úkol. Všecka, tato místa jsou obklopena drahocennou stříbrnou nití a mohou býti Anglií snadno hájena proti ostatnímu světu, a domorodí národové nemusí pak bojovati o svoji neodvislost.

Ještě jedno jest hledisko, které při této otázce nesmí spouštěno býti se zřetele. Anglie jest matkou nových zemí a záštitou potlačovaných národů, v Indii však nehraje tuto úlohu, tam jest jen dobytélkou. Nechci tím pronéstí žádnou výtku, chci jen říci, že její kurs jest falešný. Hvězdy jeho jsou proti Anglii, a dříve či později bude přece jen musit ustoupiti z Indie. Indická vláda má rozsévati sémě, z něhož by vzrostlo domorodé obyvatelstvo, které by bylo schopno účastniti se na vládě a konečně vzíti úplně vládu do svých rukou, poměr Indie k Anglii měl by býti takový jako poměr Kanady a Australie k mateřské zemi. Jest jenom jedna cesta pro Anglii, a tou musí se dáti co možná záhy. Měla by z celé Indie shromážditi nejlepší muže, vyložiti jim svoje účely a cíle a ukázati jim, jak vysoké jsou její cíle, měla by na Kanadu a Australii ukázati jako na příklady a pak říci: na takovou výši chceme vás přivésti, chcete poslechnouti našeho volání a pomoci nám?

Chci ke svým anglickým čtenářům mluvití jako Američan a ne, jak říkají Indové, jako »člen panující třídy, jako uchvatitel«. Měl jsem mnohdy příležitost slyšeti domorodé vzdělance, jak ulevují tajemstvím srdcí svých, která by sluchu Angličanovu zněla jako zrada, a takových

spolehlivých pramenů měli by mužové v Indii vládnoucí dbáti jako zvláště cenných.

Vzdělání domorodci souhlasí s požadavky anglické vlády, snaží-li se zjednatí pořádek a právo, pokud to jest možno, lid stojí však dosud nepřátelsky proti těmto snahám. Jest to stará věc; lid se učí čísti a jako nejvyšší vzory předvádějí se mu naši rebelové: Cromwell, Hampden, Sidney, Russell, Washington, Franklin. Žijeli domorodý Ind klidně a spokojeně ve své zemi, jež jest ovládána cizími dobyvateli, tedy jím opovrhujeme v srdci svém, neboť loyalita k Anglii jest zradou na jeho vlasti, a na zrádce nelze se spolehnouti.

Říká-li se v Indii, že jest největší pýchou Anglie nemíti žádných odvislých držav, nýbrž utvářeti národy, jež jsou schopny samy sobě vládnouti — skutečně veliký to úkol — a kdyby Anglie pozvolna, ale bez ustání domorodé živly, kde to jest možno, zaváděla do správy země, pak měl bych pocit, že by napětí povolilo, že by byla naděje v mír a klid. Největší nebezpečství, proti němuž musí Anglie bojovati, jest prudká opposice Angloindů. Bude nesnadno, nějakou reformu prosaditi proti hlavám jediné třídy, která se pokládá za kompetentní, dávati radu, proti Angličanům, kteří nasbírali v Indii zkušenosti. Já však pokládám je v celku naprosto za nekompetentní, ač jsou ovšem výjimky. Příčina, proč jest Angličan nakloněn k úplně zvráceným náhledům o politice v Indii, jest ta, že sedí na bezpečnostním ventilu nesmírného parního kotlu. Chvillemi slyší syčení a vření stlačené páry, jež ho naplňuje

úzkostí, zavadí-li o jeho sluch. Slyší-li, že chtějí napětí poněkud zmenšiti a trochu páry vypustiti, leká se, protestuje a tvrdí, že by se tím jeho postavení stalo ještě strašnějším.

Leč my, kteří jsme daleko vzdáleni a známe hru sil v kotlu, jako já ji znám z pramenů, jež jemu jsou uzavřeny, my víme, že musí býti pára vypouštěna v míře stále větší, chceme-li se vyhnouti hrozné katastrofě. Angloindické autority byly proti tomu, aby dráhy nebraly zřetele na kasty, byly však přehlasovány. Tlačení se příslušníků všech tříd do jednoho vozu, aby si získali nejlepších míst, mělo více vlivu na kastovnictví nežli všechny jiné vlivy dohromady. Vláda mateřské země byla rozumnější než ti, kdo stáli příliš blízko, aby mohli míti jasný přehled, a tak se to stalo prostředkem k povznesení Indie na vyšší stupeň kultury. Dle mého názoru ani nemůže Anglie dosti si pospíšiti, aby dostala schopné domorodce na svoji stranu a dala jim do rukou moc, mnohem spíše jest tu nebezpečností, že při tom pokračuje příliš pomalu nežli příliš rychle.

Zdá se mně celkem, jako by se kolonisování nevyplácelo. A přece není žádného šlechetnějšího úkolu, který by s tímto mohl býti srovnáván; hmotné výhody Anglie zdají se býti velmi malé. Zbohatne-li kolonie a daří se jí, pak se postaví na vlastní nohy, je-li slabá a nevýnosná, pak připadne mateřské zemi na obtíž. Kolonie mají očividný zisk, není pro ně nic výhodnějšího, a spokojí-li se Anglie úlohou laskavé pěstounky a nalézá-li

svoji odměnu u vědomí, že vykonala dobrý skutek, dobrá. Necht' v tom pokračuje. Ale očekává-li se, že tyto kolonie zvětší moc Anglie a rozmnoží její bohatství, měla by co nejdříve učiněna býti bilance. Mám jen jednu modlitbu: Kéž nebesa uchrání Ameriku před koloniálním třeštěním! Kuba! San Domingo! Jděte mně s tím!

Jiné stanovisko jest otázka, jsou-li všechny ty výhody, jež vznikají ze zavedení anglických ideí, pokud vůbec mohou býti rozšířeny v národu podmaněném, skutečnými a trvalými statky pro rasu na tak nízkém stupni stojící. Nezasvěcenci, jenž nikdy nepřekročil hranice svého malého ostrova, zdá se podivným, že se může vůbec otázka tato vyskytnouti. Anglická civilisace, občanská i náboženská svoboda, pořádek, zákony, křesťanství, nejsou to všechno žádná dobrodiní? Zvolna, zvolna, příteli! Jsou to snad velmi vynikající vymoženosti pro národy, které mohou takové statky v sebe pojmouti, ale pro Hottentoty jsou docela nepotřebny. Vnucuje se jídlo pro dospělé malým dětem, a to snad k jejich škodě. Pravý přívrženec nauky o vývoji bude jen litovati takových pokusů.

Docela všeobecně řečeno nemohu věriti, že by bylo v moci Anglie, a samozřejmě tím méně v moci některého jiného národa, přinášeti jiné rasse požehnání, aniž by tato dobrodiní opět zničila neblahými následky, které vyplývají z každého vměšování se. Vezmeme-li dnes národu na stupni docela nízkém možnost, aby vládl sám sobě, a to činí každý způsob vměšování se, pak jest přirozený vzrůst

národa nejen zdržován, ale bývá i sveden v řečiště, která mu jsou dle jeho podstaty vzdálena. Je-li vměšování se jen pomíjející, a vzniknou Australci, Kanaďané, Američané, kteří spravují svoje země sami, pak se stávají domorodci velmi brzy vlastenci a pracují rádi společně za svým vlastním dobrem.

Docela jinak jest tomu v Indii. Nikdo nemůže tvrditi, že naše rassa může nabýti někdy v Indii pevné půdy. Angličané jsou tam dobyvateli a musí potud zůstati dobyvateli, pokud tam vůbec budou. Doufám však, že to tak dlouho již nebude trvati, nýbrž jen do té doby, až domorodci sami se chopí úkolu, vládnouti sami sobě.

Nejvíce může Anglie působiti svým příkladem. Malé ostrovy Hongkong, Singapur, Straits Settlements, Shanghai, také ne příliš veliký Ceylon ukazují východním národům, co jest západní civilisace, a mohou býti vzory toho, jak různými cestami může se díti vývoj, dle okolností. Ba i křesťanství dojde většího rozšíření takovými příklady, nežli když jest lidu vnučováno placenými missionáři. Uloupí-li mu však Anglie svobodu jednání, přijímání nebo odmítání, pak nebude moci nikdy napravit škodu, ani vším tím, co by mu snad dala.

Podmanitel musí míti velmi mnoho, co by nabídl jako odškodnění za to, že v hrudi podmaněného národa udusil posvátné jádro sebevlády.

Indie vyžaduje mnohých obětí. Včera seděl vedle nás mladý muž, jenž byl teprve od nedávna v Indii, onemocněl a chtěl se vrátiti domů. Ubohý hoch! Seděl ve své lenošce

od rána do večera a díval se smutně přes moře směrem, kde leží jeho milovaná vlast; tam, doufal, záhy se uzdraví. Ještě včera večer, abych ho udržel při dobré mysli, pověděl jsem mu, jak rychle tančíme na vlnách směrem k jeho domovu. K ránu jsem slyšel, jak stroj na chvílku přestal pracovati, a v této chvíli spouštěli ho do moře. Sotva kdo věděl o jeho smrti mimo lékaře a několik námořníků, byl nám všem cizí. Jeho smrt a jeho pohřeb byly smutné, ale nejsmutnější tragedie odehraje se v Southamptonu, kde budou matka a sestry očekávati jeho příchod, aby ho doprovodily do útulného domova. Budou záviděti jeho osud nebožtíkovi, jenž po životě horečných změn plném tak klidně spí ve hlubinách Indického oceánu.

EGYPT.

Všecky jiné země, jež jsem posud navštívil, jevily se mně pozoruhodnějšími, nežli jsem očekával, ne tak Egypt. Všecko jest právě tak, jak jsem si to představoval. Víme příliš mnoho o této zemi faraonů, abychom mohli býti zachvázeni úžasem. Snad vězí to také v tom, že jsem již tolik viděl, že nebyla moje vnímavost již tak bystrá jako tehdy, když jsem přistál v Japanu. Touha po pamětihodnostech bývá záhy nasycena jako každá jiná, a obávám se, že jsem nebyl již dosti vnímavý jako s počátku. Následkem toho umínili jsme si také, nenavštívit Turecko a Řecko na této cestě, ale nechati si je na jindy, až budeme ještě svěží.

Město Kahyra (Kairo) jest velmi malebné se svým úctu vzbuzujícím opevněním, se svými sty mešit se štíhlými vížkami a daleko viditelnými minarety; kolem dokola něho leží v poušti zříceniny nesčetných hrobů a chrámů. Sahara sahá na východě téměř až ke branám městským. Město leží mezi pouští a Nilem; pak přijde úzký pruh zelené země, jen asi 10 mil široký, a za ním prostírá se veliká Lybická poušť. Pyramidy stojí právě na kraji pouště, takže město kalifů kolem dokola obklopeno jest pískem a jen pískem s výjimkou úzkého zeleného pruhu podél Nilu. Celý Egypt jest jen úzká zelená páska, jež se táhne podél řeky asi na délku tisíce mil a rozšiřuje se u delty, kde se řeka dělí a různými kanály dosahuje moře. Všecko ostatní

jest písek. Egypt nemá více kulturní půdy nežli Belgie a byl by z něho u nás v Americe sotva průměrný stát.

Khediv Ismael chtěl učiniti z Kahyry malou Paříž, a vidíme mnoho náběhů k tomu. Nové boulevardy, opera, cirkus, kavárny, nový hotel, všecko ukazuje, jak daleko šly pokusy v tomto směru. Nové ulice zbudovány jsou dle pařížského vzoru, a jen ve starých, úzkých uličkách můžeme viděti orientálský život rázu osobitě egyptského. Taková podívaná mne z Kahyry vskutku nejvíce zajímala. Zastřené dámy tu potkáváme — vypadají jako velicí černí netopýři, po mužsku sedíce na svých oslících, zahaleny jsou do černých hedvábných šátků; vidíme muže v nádherných šatech hedvábných, také na oslích; naložení velbloudi a soumaři nesou veliké koše jetele a namáhavě si hledají cestu množstvím lidí. Také harémové dámy (to jest závaží, které Egyptu přitěžuje) jedou tudy zvolna ve svých krytých vozech, v předu s lykijským otrokem. Dosud nikdy neviděl jsem tak pestrou tlačenicí na ulici.

Hromady ubohých stvoření obklopují nás všude a prosí o bakšiš. Hliněné chatrče, v nichž tráví svůj život, hrubá potrava, kterou se živí, mastné, neprané hadry, jež visí na těle jejich, takové věci nevzbuzují náš zájem, ba ani náš soucit. Viděli jsme již tolik bídy, až se obávám, že počínáme snad pozbývati citu.

Od té chvíle, kdy vstoupíme na půdu egyptskou, až po ten okamžik, kdy parník odrazí od břehu, slyšíme neustále volatí: »Bakšiš! Bakšiš! Dej! Dej!« Davy lidí obklopují nás všude, od malého dítěte až po starce.

Dopustíme-li se té slabosti a dáme piastr, pak je s námi konec. Dav roste, a křik žebráků roste s ním. Není v Egyptě místa, kde bychom se mohli klidně oddati požitku pozorování. Ba i na vrcholech pyramid jsme vydáni tomuto zlu. Cestovatelé jsou sami vinni trýzní tou.

Umínili jsme si proto svatosvatě, že nikdy tu nedáme žebrákovi ani toho nejmenšího, a pravidla toho jsme se přísně drželi, a to nás uchránilo mnohého nestydatého útoku. Ale žebráci vzbuzovali mnohdy takovou soustrast, že nás stále v duchu pronásledovali. Nejjistější prostředek, opatřiti si v Egyptě živobytí jako žebrák, jest vydávati se za idiota, což činí velmi mnozí, jak jsem slyšel. Idioti pokládáni jsou za světce a nejsou obmezováni ve svém jednání a konání — jen šílenci bývají internováni — a setkáváme se s nimi často na ulicích. Moji swedenborgští přátelé mohli by mně vysvětliti chybění rozumu, neboť pokládají to za pozitivní příznak světce; potom však musili by idioti jistě býti světci, neboť jsou vskutku prosti nejhoršího zla, jež švédský jasnovidec nazývá »jáství«.

Navštívili jsme některé mešity. Jsou však tak chudobné u srovnání s chrámy v Indii, že nás jen málo zajímaly. Jedna podívaná však zaujala naši pozornost — veliká universita islamská, na níž se připravuje více než tisíc studentů, aby se stali knězi prorokovými. Viděli jsme jich sta, jak sedí ve velikých otevřených dvorech na svých rohožkách, jak se horlivě učí, mistrům svým odříkávají koran nebo poslouchají přednášky profesorův. Veliká vážnost jejich působí hlubokým dojmem. Z tohoto

střediska vycházejí každoročně tisícové věrozvěstů a rozptylují se po Arabii a nejzazších končinách islamu, ba i za hranice jejich, aby bojovali proti modloslužbě a zvěstovali jediného boha.

Takovou návštěvou, jako byla naše, můžeme nabýti vyššího pojmu o životní síle mohammedanismu než kdekoliv jinde, neboť jsme viděli, co má nahrazovati, a můžeme těmto missionářům přát jen štěstí. Lidstvo postupuje vzhůru jen stupeň po stupni, nikdy nečiní velikých skoků. O tom pamatuji si ještě z přednášky Marka Dodda v Presbyteran College v Londýně pozoruhodné místo, jež se mně zdá býti svobodomyšlnějším a zdravějším pojetím věci, nežli obyčejně nalézáme v takových pramenech, a jest proto zvláště potěšitelné. Praví: »Ve srovnávací vědě náboženské čerpáme ze spojení křesťanství a židovství to veliké poučení, že nejsou lidé vždycky zralí pro nejvyšší náboženství, že jest »náplň času« a že je často zapotřebí tisíců let, aby jí bylo dosaženo. Náboženství mosaické, ač bylo nedokonalé u srovnání s křesťanstvím, bylo přece v době přípravy pro Israel lepší, nežli by bylo bývalo náboženství Kristovo.« Pak mluvil o náboženství mohammedánském a pravil: »Nemůže býti popřeno, že toto náboženství druhdy vyvolalo převraty, jakých křesťanství nedokázalo. Vykonalo pro Arábii v málo letech více nežli křesťanství za staletí, rázem odstranilo modloslužbu, proti níž křesťanství marně bojovalo.« Takových mužů, jako Dodda, měli bychom se držeti, má-li náboženství jiti stejným krokem s duchem času.

Max Müller praví: »V jistém smyslu bylo každé náboženství pravým, protože bylo jediným možným náboženstvím své doby, bylo přizpůsobeno řeči, myšlení a citění každé generace a pro období ono nejvhodnější.«

Brahman dospěl k téže moudrosti: »Osvícení a moudří mužové vědí dobře, že Nejvyšší pán dal každému národu učení, jež jest proň nejvhodnější, a že proto se stejným zalíbením shlíží na ta různá učení, jimiž jest uctíván.«

Jinými slovy, náboženství jest nejvyšším výrazem, jehož jest národ schopen. Není samozřejmě žádného důvodu, proč bychom se neměli pokusiti, některý národ připravit pro náboženství lepší, ale ovšem jen připravit. Nové náboženství jinému národu chtít vnucovati je smutným přehmatem.

Velikou událostí pobytu v Kahyře je den návštěvy pyramid. Jest k nim z Kahyry osm mil, a nutno se časně vydati na cestu, abychom se v čas mohli vrátiti. Náš den byl včera.

Obdivuhodné stavby ty nepůsobí zprvu žádným zvláštním dojmem — jako vůbec málo opravdu kolosálních staveb — ale čím více zdola podceňujeme jejich výšku, tím více žasneme, vystoupíme-li na největší z nich, na pyramidu Cheopsovu.

Tři Arabové byli určeni šejkem, aby nám pomáhali při výstupu; dva nás vezmou za ruce, třetí stojí vzadu a strká, zatím co ostatní táhnou. Jest to perný výstup, i když jsme tak podporováni, a mnozí z těch, kdo se k němu

odhodlali, rádi spokojí se tím, že vystoupí jen do třetiny výšky. Nemýlím-li se, třikrát jsem odpočíval, a pokaždé mně bylo, jako by můj počáteční pocit zklamání mizel více a více. Konečně zavznělo volání mých Arabů, že jsme na závěrečném nejvyšším kameni, a byl jsem naplněn obdivem Cheopsovy pyramidy. Věřte mně, nechť si kdo chce říká o Egyptě co chce, nikdo mne nikdy neuslyší neuctivě mluvit o pyramidách. Jsou to bezpochyby největší massivní stavby, které kdy byly zbudovány. Cheopsova pyramida jest 150 stop vysoká a pokrývá svou spodinou plochu 15 akrů, súzujíc se k vrcholu, jenž má nyní 30 stop ve čtverci; falešný krok přivodil by tam jistou smrt. Proti dřívějšímu mínění svému viděl jsem, že by se člověk při pádu nemohl zadržeti vyčnívajících vrstev kamenných.

Nejsem přítelem vysoko položených míst, a když jsem byl na vrcholu pyramidy, měl jsem pocit, že bych dal hezkou hromádku peněz za to, kdybych stál již zase celý a bez úrazu dole. Dostal jsem se, či spíše byl jsem třemi průvodci svými dobře dopraven dolů. Po obědě vešli jsme do vnitřku ohromného hrobu tohoto a viděli jsme tam sarkofagy. Byly činěny pokusy, pyramidy obklopiti jakýmsi tajemným významem, domnívám se však, že pokus takový nebude již žádný učiněn, když se dospělo k objasnění, které poráží každou námitku. Pyramidy jsou prostě hroby jednotlivých králů, a různá velikost jejich vysvětluje se tím, že králové ti nestejně dlouho vládli.

Vznikly asi takto: Když král nastoupil vládu, počal

stavěti svoji hrobku. Snad to byl znamenitý prostředek, aby měl stále před očima skutečnost, že jistě také jednou musí zemřít, a že chvíle ta není příliš daleká. Vrstvy kamenů byly kladeny na sebe kolem hrobky, jedna vrstva každý rok; a když král zemřel, přestalo se stavěti. Nástupce jeho dokončil jen vrstvu, jež byla začata, když nastala smrt jeho předchůdce. Tak vysvětluje se neobyčejná výška pyramidy Cheopsovy; král, který ji zbudoval, vládl 42 roky, má proto pyramida jeho 42 vrstvy. Pyramida ta jest buď 6500 nebo 5000 let stará, dle toho, pro který způsob počtu se rozhodneme. Obě data však opravňují ke cti šedého dávnověku.

Staré arabské přísloví: »Všecky věci bojí se času, tento však bojí se pyramid« již neplatí, neboť zub času hlodá zvolna, ale jistě i na těchto massách kamenných. Celá svrchní vrstva ohromného kamenného balvanu od vrcholku až k úpatí se již rozpadla a leží jako prach na zemi. Stejně jest tomu také s druhou největší pyramidou mimo její část kolem vrcholu. Ale také ta jednou zvětrá a obnaží pyramidu tu jako její větší sousedku.

Náš arabský vůdce vyprávěl nám, když nám ukazoval nesčetné monogramy, jež byly vyryty na vrcholku Cheopsovy pyramidy, že milenec, který začáteční písmeny jména své zbožňované vryje tu v kámen a vzývá Allaha, aby byl přízniv jeho námluvám, jistě ji dostane. A pomyslete si, brzy potom spatřil jsem, jak přítel Vandy docela potají vrtá nožem do kamene.

Tajemná sfinx, jež po nesčetná staletí rdousila všechny

zvědavé tazatele, leží v písku v nevelké jen vzdálenosti od Cheopsovy pyramidy. Představte si, dovedete-li, pocit, s jakým se na ni díváme. Jest tak stará jako pyramidy, snad ještě starší, a stále ještě dívá se na zelený a úrodný pruh země při Nilu, a za ní prostírá se Lybická poušť. Obličej její má ještě týž mírný výraz, ale nevypravuje ani o smutku ani o hněvu, ani o vítězství ani o porážce, nevypravuje o žádné lidské vášni, a přece zdá se, jako by vyprávěla o všem, o konci všeho, a přece není to smutná podívaná. Říká všechno, a přece zase nic.

Nebyl jsem nikdy tak naprosto neschopen, nějaký obraz oživiti si aspoň nějakou představou. Mohlo by to znamenati to a zase něco jiného, sotva jsem pomyslel, jaký pocit by to mohlo znamenati, jiná myšlenka mně porážela nápad ten jako absurdní. Jako tolik nesčetných tisíců lidí přede mnou, vzdal jsem se hádání. Myslel jsem na výklad, jenž by mohl spočívati v jejím postavení, a spokojil jsem se s tím, jež jsem z něho vyčetl: Obluda ta dívá se jen na to, co jest bohaté a úrodné a naplněno životem, životodárným Nilem, jenž proudí před ní; dívá se jen na pole plná zlatých klasů. Hřbet její jest vzdorně obrácen ke smutné písčité poušti smrti, a tak praví mně tak zřetelně, jako kdyby mohla mlu- viti: Nechť mrtvá minulost jest hrobem mrtvých! Hleď jen před sebe, jen na to, co má život, a přes všechny překážky spěj ke své dokonalosti! Jenom na světlé věci života máme upírati zrak svůj, chceme-li prospěti své době a své generaci.

V Alexandrii navštívili jsme s velikým zájmem

slavnou Alexandrinskou knihovnu, kde byly uchovávány nej drahocennější poklady světa. Kdyby byly unikly zkáze, kolik otázek z těch, které nyní trápí učence, nebylo by se nikdy vyskytlo, a kolik výsledků, kterých si geniové jen zvolna musili dobývat, bylo by nám samo sebou připadlo jako dědictví!

Jehla Kleopatřina, jež stála v Alexandrii, zdobí nyní Nový York, blížinka její Londýn. 1700 let před Kristem byl tento kolosální monolith vystaven z jediného balvanu a postaven v Heliopoli, a pak byl na vzdálenost mnoho set mil dopraven na nynější místo svoje. Měří 68 stop výšky a má při základně neméně než osm stop ve čtverci, jediný granitový balvan, ale převyšuje jej jiný podobný v Thebách, ještě o sto stop vyšší. Připadá mně to jako cosi velice pozoruhodného, že vynalézavý Francouz, jenž první podal důkaz správnosti tušené abecedy hieroglyfické, připadl na to, že jméno, které se tak často vyskytuje na kameně, jenž vynášel slavné činy Ptolemaja Sotera, musí býti jméno slavné Kleopatry; a tak tomu také bylo. Tak byla tato neobyčejná žena, která plnila svět jménem svým za života svého a také ještě staletí potom, ještě jednou vtělena v dějiny světové, 2000 let po své smrti.

Museum v Kahyře obsahuje prý ještě dnes více egyptských starožitností nežli ostatní svět. Jest plné mumií, sarkofagů, skvostů, mincí a soch. Ba i dřevěnou sochu, neméně než 4600 let starou, viděl jsem tam. Na všechno, co jest méně staré než 5000 let, počínáme poněnáhu dívat se jako na moderní, abychom měli pro to zájem. Na jednom

z krovů náhrobních jest nápis ještě tak svěží, jako by tam byl teprve včera vyryt. Egypt nám podává nejstarší zprávy o našem pokolení lidském, protože suchý písek poušti po obou stranách Nilu zasypával místa minulosti, až byla úplně v něm pochována a hermeticky uzavřena; a to je uchránilo před rozpadnutím a uchránilo by je i pro všecku budoucnost. Tu a tam setkáváme se s egyptologem a poznáváme ho pudem.

Ačkoli byla minulost Egypta tak velkolepá, ačkoli měl osudy tak rozmanité, tolik možno říci s určitostí, že nikdy, ani ve všem neštěstí svém, nebyl ve stavu tak žalostném, jako dnes, a to naladí cestovatele tak smutně. Chce-li někdo viděti, kam vede vláda jednotlivcova, nechť navštíví Egypt. Stav jeho financí jest znám, ale přece jsme neočekávali, že spatříme takové důkazy neschopnosti placení. Khediv vydržoval stále vojsko v počtu 60.000 mužů, po celá léta však již jim nevyplácel žoldu. Anglie a Francie naléhaly na zmenšení počtu toho na 8000 mužů, byly proto vydány rozkazy propouštěcí, aby byla zadržena hrozící zkáza. Jinými slovy řečeno, jest khediv takřka jen loutkou. Vládne jen dle jména, a smíme doufati, že se poměry v brzku zlepší. Obyvatelstvo čítá jen 10 millionů, a odhaduje se, že by země mohla uživiti nejméně o dva milliony lidí více. Zdá se, že jest třeba jen dobré vlády, aby došlo k povznesení Egypta.

Majetkové poměry půdy jsou důležitou otázkou a příslušné kruhy zabývají se velmi touto věcí. Georgeova sensační kniha doznala překvapujícího ohlasu. »Nesmíš

navždy prodávati zemi pána svého, boha,« zdá se, že dokazuje tu svoji pravdivost. Egypt jest zemí dějinného významu; ve starověku byla půda majetkem kněží, krále a kasty bojovnícké. Ačkoli tam nebylo kast, ve skutečnosti přece syn věnoval se pravidelně povolání svého otce, a to bylo tak jako kasty. Ani Josef nekoupil kněžské půdy, když skoupil všecku půdu. Před dobou Mehameda Aliho, řekněme před sto lety, panovala tam jakási feudální soustava, ale porubání mameluků feudální soustavu zničilo. Mehemed Ali strhl vlastnictví téměř vši půdy na sebe a dával majitelům jen doživotní důchod. V Egyptě téměř není soukromého majetku půdy. Bylo vystavěno 1200 mil železnic a četné kanály, přístavy a majáky, leč peněz vynaložený na užitečné stavby jest jen nepatrným zlomkem obnosu promarněného. Největší položku tvoří však provise, jež musily býti placeny při různých půjčkách, kterými přišly peníze do země.

Jak rychle došlo k reformám! Vystoupil vůdce lidu, Arabi, jenž měl důvěru nebo aspoň lidem byl pokládán za jediného pomocníka jeho v díle reformním, a byl poražen anglickou vládou, jež byla jistě svými agenty svedena na scestí. Anglie byla tak bláhová, že se do toho vmísila, měla však jen dvě cesty volné před sebou: buď musila převzít panství nad Egyptem, jako nad Indií, nebo, co by bylo bývalo tisíckrát lepší pro Egypt a také pro Anglii, ustoupiti a nechati Egyptány, aby si svoje záležitosti obstarávali sami. To pro půjčovatele peněz bezpochyby nebylo by bývalo právě výhodné, ale bylo by Egyptu dříve či později

opatřilo takovou správu, jaká jest proň vhodna. Jsem přesvědčen, že Anglie jednou, a nebude to již dlouho trvati, bude trpce litovati toho, že mocí svojí zakročila proti mužům, kteří se vzbouřili proti státní reformě, které vzepřítí se bylo zásluhou, a kteří dali světu nejlepší důkaz, že bylo ještě v Egyptě zdravé jádro k národnímu obrození.

Jednání Anglie v Egyptě jest neustálým bezprávím. Předě všemi jinými národy byla by měla přece právě Anglie věděti, že jsou stavy v životě národů, kdy poroba může býti odstraněna jen prostředky násilnými. John Brigť osvědčil se tu opět jako pravý státník. Kdyby bylo bývalo poslechnuto jeho rady, jak jinaké bylo by všecko. Ale nežli bude rozřešena egyptská otázka, dožijeme se snad ještě zvláštějších událostí nežli byly ty, které nás již překvapily.

Nikdy neustávající dílo stvoření jest nejlépe ilustrováno klesáním severního pobřeží egyptského, jež postupuje bez ustání přes nesmírné usazeniny nanášené četnými rameny Nillu, které se tam hromadí. Naproti tomu možno pozorovati opačný úkaz na jižním pobřeží blíže Suezu. Můžeme lože Rudého moře na míle daleko sledovati za město Suez, jež nyní leží na cípu golfu, a i místa daleko od města toho na sever ležela ještě v historických dobách na břehu mořském. Podobnou pozoruhodnou změnu lze pozorovati v rovině Nilu. 2000 let před Kristem bylo shledáno, že u Senneh byla průměrná výška slavné řeky té o 23 stopy vyšší nežli nyní. Můžeme si představití, jaké následky vznikly by ze změny hloubky naší řeky Mississippi o 23 stopy. Celá pevnina by se změnila.

Máme-li před očima tak úžasné změny, pak věru nepotřebujeme sahati k theorii katastrofové, abychom si vysvětlili stvoření maličké koule »zemí« zvané. Stačí v tichu působící, neustálé, neproměnlivé zákony přírodní.

Nežli se rozloučíme s Východem, rád bych dodal ještě několik všeobecných poznámek. Životu scházejí tam dva důležité prvky: intelligentní a vzdělané ženy, jako druhové mužovi, a pak neděle. Byl to podivný pocit pro mne, po kolik měsíců cestovati bez společnosti takových žen a mnohdy po celé týdny se žádnou nepromluvíti; často uplynulo mnoho dní, kdy jsem ani nespátřil tvář vzdělané ženy. A musím přiznati: jest to ubohý, bídný, pustý život bez stálého styku takového.

Styk se ženami má všecko dobré v zápětí, ženu jest všecko v životě ozařováno a povznášeno. Nedovedu si vysvětliti, proč pracuje obyvatel Východu od té doby, co sesadil ženu s trůnu a skoro docela ji vyřadil ze svého života. Viděti bohatého Číňana, jak sám projíždí ulicemi ve svém voze, vzbuzuje opravdu soustrast. Dodělal se snad úspěchů ve své činnosti, ale k čemu to všecko? Nemůže míti žádné radosti na tomto světě. Duše evropské civilisace, její koruna a její zvláštní lesk spočívá na povznesení ženy k jejímu nynějšímu postavení, jež bude v budoucnosti ještě význačnější. Splácí tuto přízeň tisíckrát, činí se pramenem všeho toho, co jest v muži nejlepší. V životě není nic bez ní. Ačkoliv jest tam osud ženy tak žalostný, jest osud muže ještě žalostnější. Pomsta ženina

jest hrozná. Stahuje vyšší život mužův dolů na svoji úroveň.

Chybění hudby pozoroval jsem jako jeden z největších nedostatků Východu; není oper, není koncertů, ba není ani kolovrátků, sotva jsme zaslechli nějaký sladký tón za celou cestu svou. Když jsme našli anglický kostel nebo plukovní hudbu, jak jsme vždycky okřáli! Chodil jsem při každé příležitosti do kostela, abych si poslechl varhany, a zřídka jsem scházel, hrála-li kapela. Kdyby tu byly ženy takové, jako u nás, jak by se tu jinak dařilo hudbě! Také tento nedostatek přičítám prvé příčině.

Chybění pravidelně se opětujícího dne odpočinku jest dle mého názoru druhou nejdůležitější příčinou, která zadržuje Východ na stupnici vývoje národů. S nečetnými výjimkami jest lid odsouzen, od časného jitra až do pozdního večera, každý den bez přestávky vésti život plný nikdy neustávající lopoty. Neboť slavnosti a svátky, které jsou tu a tam někdy slaveny, nejsou žádným přerušením a žádnou náhradou za den odpočinku pravidelně se opětující, kdy dělník hledí vzhůru jako u nás. Vyhlídka na den odpočinku často a v pravidelném období se opětující jest těžce pracujícímu člověku hvězdou, k níž vzhlíží; bez tohoto světla musí se život jeho vléci jako neustálé, jednotvárné břímě. V ten den odpočinku přestává jeho otroctví, a okovy padají. Není již tažným zvířetem, jež jest krmeno a šaceno jen pro svoji fysickou sílu, pro svoji schopnost nositi břemena, v ten den cítí se jako vyšší bytost se smyslem pro radost a přátele. Život teprve tím

nabývá pro něho ceny. Muž oblekne nej lepší šaty svoje — má to mnoho do sebe — žena uklidí svoji chaloupku zvláště čistotně, někdy se upraví i něco zvláštějšího k obědu — i to k tomu mnoho přispívá — den ten jest různými drobnými maličkostmi povznesen nade dny práce. Vycházka do přírody, návštěva příbuzných, setkání se sousedy v kostele, všecko ve svátečním úboru, a pak zvuk varhan a zpěv, vše to > přispívá ke zušlechtění, a bude-li kdy pokolení lidské povzneseno na vyšší stupeň — kdo by se chtěl odvážiti, pochybovati o tom? — pak ukáže se týdně den odpočinku jako pomocník při dobrém díle, nejlepším po zjednání vyššího postavení ženě.

Jak nejlépe užiti nejdrahocennějších hodin svých, jest pro třídy pracující otázkou nesmírného významu, nehledíc ani k momentu náboženskému; a již se stanoviska čistě lidského jest to příkazem nejvyšší moudrosti. Kdyby chtěl dělník tento den prázdně od ruční práce věnovati výhradně smutné povinnosti, oplakávati četné hříchy a poklesky svoje, což v nejlepším případě vzbuzuje jen těžkomyslnost, pak by se minul s cílem, ježž jsem naznačil. Navrhl bych kompromis: Služby boží ráno s kázáním »naklánějícím se na stranu milosrdenství, jak navrhl Sidney Smith a mínil, že nemá trvati déle než 20 minut (vtipkař ten poznamenal: »kněz, který za 20 minut nenalezne oleje, měl by nechati dalšího vrtání,« pak procházka polmi, když byli po celý týden uzavřeni v továrnách a dílnách, nebo návštěva obrazáren, museí nebo prvotřídních koncertů ve velikých střediscích průmyslových — neboť Londýn a ně-

jaká vesnice není totéž — to by rozjasnilo jejich žití! Jsem přesvědčen, že musí nastati veliký obrat ve způsobu, jakým se slaví neděle; přestávka v práci, pokud jest to možno, měla by zůstati hlavní věcí, ale mělo by býti postaráno o lepší možnosti ke vzdělání vyššího vkusu našich ubohých dělníků, aby se jim den tento v pravdě stal zlatým klenotem, uzavírajícím koloběh týdne.

A ještě jednu poznámku o Východě: o činnosti Anglie tam. Víte, že Anglie tak či onak dostala do rukou klíče k Východu. Některé ostrovy patří jí celé, a tu a tam nabyla také úzkého pruhu pevniny a vládne tam; v Shanghaii, v Hongkongu a na jiných místech v Číně, v Singapuru, v Penangu, na Ceyloně, v Adenu, na Maltě, zkrátka přicházeli jsme na celé cestě své stále na půdu anglickou. A kdekoli vlaje vlajka anglická, tam nalézáme pořádek, svobodu, školy, kostely, zařízení dravotní, čisté ulice, nemocnice noviny, soudy. A pod vlajkou touto nalézáme tisíce usídlených Číňanů, Malajců, Indů, Singhalců, Arabů, lidí všech plemen a těšících se z dobrodiní dobré vlády. Není tam revolucí, není otroctví, není libovolného zbavování svobody, není nucené branné povinnosti. Jak mně řekl domorodý soudce v Indii — mluvil se mnou otevřeně věda, že jsem Američan —: »Domorodci mají pod vládou anglickou spravedlivé soudnictví«; ale dodal pak: »Každý musí se chovati dobře.« Není války, není loupení, kdekoli se usadíme pod anglickou vlajkou, neboť by Angličané nestrpěli žádných hloupostí, chtějí míti mír.

Anglie stvořila všude na Východě malé modely dokonale spravovaných malých států, těšících se z dobrodiní nejvyšší civilizace. Každý den a každou hodinu učí tyto modely domorodé rasy, co mají dělati, a až se naučí úloze té — kdo by při pokroku lidstva pochyboval, že se tak jednou stane — pak se s vděčným srdcem obrátí k západu a řeknou: »Za všechno to děkujeme tobě, šlechetná Anglie!« Ale i když to jest pravda, jest přece ještě jiná stránka působnosti Anglie, již jsem se již dotkl ve svých poznámkách o Indii. Pramenem vši dobré působnosti Anglie jest její příklad. Jen tam, kde jsou domorodé rasy povznášeny k její výši, na místech, kde zůstává jejich svoboda nedotčena, jen tam mohou býti očekávány veliké výsledky.

Právě naopak jest tomu v Indii. Tam stojí Anglie jako učitelka domorodých zařízení a vnucuje svoje náhledy proti jeho vůli lidu docela nepřipravenému, místo co by jej měla nechati s pokojem, jako v Hongkongu, Singapuru, Adenu a podobných místech a domorodcům jen říci: »Pojďte, zkuste náš systém, a bude-li se vám líbiti, súčasťně se jeho dobrodiní!« Z této vládní formy mohlo by povstati jen dobro, z oné nemohlo by vzniknouti nic skutečně dobrého; škoda, již tak trpí Indie, pohlcuje více než všechny pomíjející zisky, jichž se jí dostává. Násilí není lékem. A až se jednou nejschopnější z domorodců súčasťně vlády v Indii a dostanou nejvyšší kontrolu do rukou svých, pak bude to zlé probuzení pro Anglii.

EVROPA.

V Alexandrii, 14. března.

O deváté hodině ranní odpluli jsme do Neapole; na Sicílii chtěli jsme se staviti cestou. Plavba byla klidná, a přistáli jsme v Catanii ráno čtvrtého dne.

Když jsme vystupovali na břeh, cítili jsme ihned, že jsme opět v obvodu civilisace. Jaký to rozdíl, zde a na Východě! Vystoupili jsme na malé návrší uprostřed města, jež má ostatně 100.000 obyvatel, a Sicílie ležela rozprostřena před námi v podivuhodné kráse své. Háje citronníků a oranžovníků plné ovoce a vinohrady v plném květu. A ve městě čisté, dlážděné ulice a chodníky, jež jsou na Východě neznámy, sochy, kašny a krásná stará katedrála. Harfy a housle a zvuk zvonů, zvoucích do kostela. Západní civilisace není přece žádný klam, nic pochybného, mohu to dosvědčiti. Tak si myslii konečně dva šťastní poutníci na Sicílii kteréhos tichého jarního jitra, když se jim opět dostalo štěstí, že se octli v civilisované zemi.

Krásná Sicílie má téměř tolik obyvatelstva jako Skotsko a hradí svoje potřeby téměř zcela výtěžky ze své půdy. Továren tam znají málo. Olivy a réva vinná jsou všude. Pomoranče a citrony rozesílají se odtud do všech končin světa. Vypravoval mně kterýs Angličan, že v sezóně kupoval tucet pomorančů za 5 haléřů. Pak viděli

jsme ještě jedno vývozní zboží, síru, ve velikých kusech voziti ulicemi; dobývá se jí z vyvěrelin sopečných.

Messina jest město velmi malebné. Když jsme vešli do katedrály, byl tam právě pohřeb vznešené dámy. Hořelo sta světél, mohl bych říci: snad tisíc. Celek byl jedinou světelnou massou, zář světél působila zvláštním dojmem na bohatém černém aksamitu, jímž byly ověšeny stěny. Dáma v naší společnosti počítala kočáry, jež jely kolem, bylo jich 53 a většina jich snesla srovnání s kočáry novoyorskými nebo londýnskými. Z toho můžete si učiniti ponětí o bohatosti Messiny — a my jsme se domnívali, že jest to město bezvýznamné.

Sicilci jsou horliví římsští katolíkové a snášejí ochotně vládu své církve. Není mezi nimi téměř ani stopy jinověrců. Když jsme chtěli odplouti z Messiny do Neapole, přišel k nám na palubu kněz a sbíral almužnu od věřících cestovatelů, a za to bylo od něho očekáváno, že dobré lodi naší opatří vznešenou ochranu svaté matky církve. Pozorovali jsme, že všichni cestující ochotně dávali almužnu a velmi slavnostně přijímali jeho požehnání. Tu jest ještě víra! Většina z nich, ne-li všichni, vydávala se pravděpodobně na moře poprvé a měla ovšem trochu strachu. Kdybychom měli bouřlivou noc, umínil by si jistě ne jeden z nich přes svůj obchod s knězem, až se opět octnou na pevné zemi, že se již nikdy nesvěří moři, již nikdy se neodváží tak daleko!

Ale — moje matka pamatuje se ještě dobře, když chtěl jeti některý občan osady Dunfermline do Londýna —

veliká to událost za oné doby, a není tomu ještě tak dávno — že se v kostele modlili, aby se mu nic nestalo. Vyprávěl jsem to Vandymu, když vytýkal nevědomost těmto Sicilcům. Nejsme docela prosti pověry — a byli jsme v posledním pokolení tam, kde jsou dnes Sicilci.

Dějiště »Bouře«, začarovaný ostrov, bylo asi poblíže Sicílie, a jistě nebylo by na celém světě lze nalézt pro ně vhodnější krajinu. Mně připadala Sicílie tak okouzující, že jsem ji pokládal za zemi tu a hledal jsem jeskyni svého »Prospera« na třpytivém břehu s vyhlídkou na Etnu.

V Neapoli, 20. března.

Ano, milý příteli můj, svět je kulatý. Tu stojí Vesuv dnes ráno v celé velikosti své a vyráží ze sebe čisté bílé oblaky páry, jež táhnou dále na jasné jinak, bezmračné obloze italské. Nemohli jsme nyní sestoupiti do krateru sopky té, neboť nebyla právě příliš klidná. Potřásli jsme si s Vandym rukou, když jsme si připomenuli svoji úmluvu v krateru Vesuvu před lety učiněnou, a řekli jsme si: »Ano, nyní se to splnilo, a můžeme nyní žít s nadějí na rovněž takových pět měsíců nezkaleného štěstí v neznámé budoucnosti, jako byly ty, jichž jsme nyní tak šťastně užili!«

Jest vždycky dobře, míti něco v budoucnosti, nač bychom se mohli dívatí a več doufatí, a bude-li nám štěstí příznivo, vydáme se s Vandym opět na cesty, až si zase zasloužíme zotavení po užitečné práci. Myšlenka na to bude nám vždycky potěšením.

A nyní zdravím tebe, slunná Italie! Jaký to obraz jest tento záliv neapolský! Plujeme kolem starých známých, kolem Capri, Sorrenta a jsme záhy ve svém hotelu v Neapoli, kde se setkáme se svými přáteli.

Od nynějška musí se změnit ráz mých zápisků; dosud byly to vesměs první dojmy, a pokusil jsem se věrně je podati, ale svoje první dojmy z Evropy mám již hezkou řádku let za sebou. Není již nyní půvabu novosti a nadšení. Druhá střízlivá myšlenka jest příslovečná. Jest však také druhé, střízlivé vidění, a tomu chci nyní dopřátí místa. Mimo to jest Evropa každému z nás známější nežli Východ. Mnozí krajané ji znají z vlastní zkušenosti, a spokojím se tím, že od nynějška zaznamenám jen nejvýznačnější příhody naší cesty domů. Neapol, Sorrento, Capri a všecka ta krásná místečka kolem zálivu neapolského nijak nepozbyla své působivosti od poslední návštěvy naší.

V Římě, 26. března.

Opět v Římě! Jaká to změna: ke starému Římu přistavěli malou Paříž od té doby, co jsme tu byli naposledy, ba i starý Řím jest úplně zmodernisován. Pozbyl mnoho ze své malebnosti, ale bohudíky přinesl nám čisté ulice, zlepšená obydlí a všechny jiné průvodní příznaky pokroku. Leč přes nynější větší podobnost svoji s moderními městy není tato podobnost tím, v čem s nimi Řím závodí. Jeho panství není panství pomíjivé, veliká minulost jeho jej nesporně udržuje, a duchem dob

minulých jest v Římě ještě všechno naplněno. Připadá mně, jako by ani moderní budovy nebyly úplně stejné s budovami v jiných městech, jako by pouhá skutečnost, že stojí v Římě, obklopovala je zvláštní svatozáří klasické důstojnosti. Neboť Řím honosí se ještě tolika věcmi, jež může ukazovati světu. Žádná jiná katedrála není tak majestátní, jako katedrála svatého Petra, ani tak krásná jako chrám svatého Pavla žádný jiný kousek barvy nevyrovná se »Proměnění Páně«, žádná jiná socha hrdinská nemůže se rovnati soše Augustově. Nikde jinde nenalezneme tak sladký obličej dívčí jako na obraze Beatrice Cenci, žádná skupina nemůže býti jmenována vedle »Laokoonta«, žádná freska vedle »Aurory«, nebo kde nalezneme ještě Mojžíše nebo Apollona belvederského nebo Antonia, či kde takovou nebeskou vokální hudbu jako hudbu papežského chóru? Nikde.

A proto hrne se neustále celý svět do Říma a putuje tam opět a opět jako do své Mekky, a tak to bude ještě po tisíce let budoucích. A celé tucty umělců hotoví denně kopie těchto divů umění, uznaně nejlepších, které byly dosud vytvořeny. K dílům těmto jsem se vracel se stupňovanou radostí. Připadalo mně, jako by všechna byla vzrostla a zkrásněla od té doby, co jsem je spatřil poprvé. Nezapomněl jsem jich, neboť spousta prací prostředních nezanechala ve mně žádné stopy. Z toho odvozuje pravý genius svoje právo na nesmrtelnost. Pokolení přicházejí a zanikají, módy a mravy se mění, ale dílo krásy zůstane radostí navždy.

Ačkoli plastiky a malby v Římě mně způsobily potěšení daleko větší nežli při první návštěvě mé, musím přiznati, že mně dějepisné vzpomínky poskytly méně. Když jsem byl posledně v Římě, byl jsem napěchován Shakespearem, Byronem a Macaulayem a chtěl jsem choditi sám a deklamovati si příslušná místa, která se vztahovala na jednotlivé pamětihodnosti. Tentokráte, myslím, byli nám naši přátelé mnohem sympatičtější. Žili jsme příliš ve šťastné přítomnosti, než abychom se zabírali do historické minulosti. Myslím však, že ssaje nejsladší šťávy z Říma ten, kdo se tu a tam poddá melancholické náladě a chodí sám v bezradostném snění. Jiná příčina rozdílu mezi tehdejškem a dneškem projevuje se sama. Přicházíme-li rovnou z Egypta, kde jsme byli pochováni pod »5000 lety před Kristem* a žasli jsme nad tím, co dokázalo lidské pokolení, pak jest nám poněkud obtížno, nabýti vážnosti a pochopení pro umělecká díla, která pocházejí teprve z dob po Kristově narození. Komparativ, ten šíbal, vtírá se všude chladným dechem svým.

A jest ještě jiný, třetí důvod — důvody zdají se býti tak laciné jako ostružiny, jakmile začnu je vypočítávati — snad jsme již příliš blízko své vlasti a slyšíme ozvěnu rušného života obchodního, zaznívající v náš sluch. Větríme takřka boj o život již z daleka. Jest nemožno, cele se oddati historickým úvahám před obrazem Beatrice Cenci, přijde-li ranní telegram z domova, a tak se stalo, že jsme tentokráte méně moralisovali nežli poprvé. Užívali jsme Říma na štěstí v týdnů velkonočním, tak že bylo nám možno

poslechnouti si nádhernou vokální hudbu papežského chóru. Jest jediný, při němž mám pocit, že by ho pokazily i nejjemnější varhany. Hudba zdá se býti zvláštního druhu a nesrovnatelná s jakoukoliv jinou. Jedna z mladých přítelkyň našich popisovala svoje dojmy a pravila, že se opravdu cítila jako v nebi, ale když zahřmělo Miserere, tu věděla, že jest jen ubohou hříšnicí, odsouzenou k boji zde na zemi, aby mohla dosáhnouti nebes.

Ve Florencii, 9. dubna.

Zastavili jsme se na několik dní ve Florencii, přšlo však nepřetržitě, jsme tu v nejnepříznivější době roční. Malířství zaujímalo mne velmi četnými Madonnami Rafaelovými, a viděl jsem, jak konečně dosáhl ideálu nebeského obličej v »San Sistu«. Jako rytíř Toggenburg, zdá se, zůstal věren první lásce své. Všecky Madonny jsou téhož typu, o umělci, který je maloval, nemůžeme býti v pochybnostech. Rafaelské Madonny jsou si všecky velmi podobny. Ta, kterou velkovévoda tak miloval, že ji bral všude s sebou na cesty, jest jen poněkud sladší nežli ostatní. Jest podivuhodno, že mistr nedostával svoje podněty od přání, malovati Madonny, nýbrž že vždycky maloval jen podobiznu dámy, kterou můžeme viděti ještě v paláci Pitti, kolem jejíchž tváří přidal jenom svatozář a na ně vložil výraz svatosti a vznešenosti. Idealisoval ten ženský obličej, a Madonna v San Sistino povstala, aby uspokojeny byly všecky představy, jaké o Madonně měli. Ale obličej Kristův! Kdo by jej dovedl namalovati dokonale? Nikdo.

Jest to něco, co přesahuje obor umění. Opravdu lidský obličej nemůže býti malován, a všechny snahy, jež jsem viděl, jsou nezdařené pokusy, jichž možno jen litovati; mnohé jsou jen karrikaturami, pro něž se zlobíme. Byl jsem proto velmi potěšen, že to skutečný umělec nahlédl a namaloval svého Krista s odvrácenou hlavou. Každý veliký malíř za starých časů jako by měl povinnost, namalovati jednoho Krista, a následkem toho naleznete všude nějakého. Ale obrazy Boha Otce, t. j. Jehovy, jež vidíme, připadají mně přímo jako blasémie. Divím se, že neuschly ruce těmto mužům, kteří se odvážili na takovou svatou půdu. Namalovati starce s vlajícím bílým vousem, cosi uprostřed mezi svatým Mikulášem a Modrovousem, a pojmenovati to Bohem, to jest materialismus v nejvyšším stupni. Smělí lidé ti zapomínali, že není ho viděti ve vzdušném víru, a vůbec ne. Jen v tichu slyšíme jemný jeho hlas.

Ovšem navštívil jsem i hrob básnířky Elišky Browningové ve Florencii. Měl jsem smutné zadosťučinění, slyšeti z úst ženy, která ji intimně znala, drobné detaily z jejího života. Jej muž opustil Florencii onoho dne, kdy zemřela, opustil dům, svoje knihy, svoje rukopisy a nedokončené dopisy, tak jak byly, když byl v noci před tím přivolán k jejímu lůžku; a nikdy se již nevrátil. Nikdy již nepřenesl její jméno, ani nevyprávěl o ráně, která ho nechala samotna ve světě. Zdá se, že byl hoden lásky, jako byla láska její.

Dnes ráno opouštíme Itálii. Jest nemožno, tuto zemi

nemilovati a nezachovati si zájem o ni pro všecku budoucnost. Ačkoliv učinila znamenitý pokrok od té doby, co ji genius Cavourův opět učinil jediným národem, jest cesta její přece ještě obklopena nebezpečnostmi. Stálé vojsko o 600.000 mužích a veliký státní dluh, z něhož musí placeny býti úroky, vyžadují těžkých, tísnivých daní, a i přes to vykazuje rozpočet deficit. Největší potíže vzniká však ze sporů náboženských, ze smutného toho dědictví minulosti, kterého na štěstí neznají nové země, jako Amerika. Papež a všichni pravověrní katolíci stojí chladně proti vládě, připraveni jsouce podněcovati neklid, kde se k tomu naskytne příležitost. Mám však důvěru v Itálii, udrží nepřátele svoje na uzdě a stane se opět velikou mocí, hodnou své slavné minulosti.

V Paříži, 1. května.

Nyní na své zpáteční cestě přicházíme k poněkud prosaičtější stránce života. Navštívili jsme proslulé železářny a ocelárny firmy Schneider & spol. v Creuzotu. Jaká to huť!

Obrovské, 80 tun těžké parní kladivo se svými nesmírnými přístroji pomocnými. S ocelovými massami o váze 35 tun zachází se tak lehce, jako zacházíme se železnou kolejnicí. Ukazovali mně ocelovou kolejnici, jež vážila 120 tun. Ohromné kladivo tákové jest nutno na pancéřové desky a děla, na válečný materiál. Šťastnější požadavky mírového průmyslu vyřizují se obyčejnými stroji. Bude asi ještě dlouho trvati, nežli se bude moci

Amerika honositi hutěmi aspoň s polovice tak velikými. Návštěva naše v Creuzotu byla zajímavá a poučná zároveň. Pan Schneider i jeho úředníci byli k nám velmi vlídní a pozorní.

Několik dní jsme pobyli v Paříži, která ještě více jeví pokroku a zlepšení nežli ostatní města, jež jsme navštívili. Stojí mimo závody v pokroku, ba jest daleko nad nimi. Oceňuji její půvaby, více nežli při dřívějších návštěvách svých, ale musíme býti výjimečně silni, chceme-li vésti život vážný a užitečný zde, kde by nás tolik věcí chtělo přivést k náhledu, že zábava jest hlavní věcí v životě. Většina Američanů, kteří tam žijí, zdá se mi, klesla na tuto úroveň; všechny myšlenky jejich jsou u nové opery, jistě mluví přede vším jiným o ní nebo o nejlepším baletu, nebo kde lze nalézt nejlepší table d'hôte — ale konečně, co může jiného dělati člověk, který opustil svoji vlast a svoje povinnosti — nežli stát se tu světákem, beze všeho cíle již ve světě. Dobří Američané přicházejí sem, chtějí-li zemřítí, říká se. Myslím, že by bylo lépe pro většinu z nich, kdyby odložili cestu svou až do té doby.

Když jsme cestovali Francií, viděli jsme všude čtyři záložníky ubírající se na cvičiště. Každý Francouz bez výjimky musí nyní sloužiti jako voják a jíti aspoň na měsíc každý rok na cvičení. Náhradníci nejsou přípustní. Vojáci, všude vojáci! Ani jedině malé město, nechť jsme byli na noc v kterémkoli, není bez vojenských baráků. Posádka jeho ubírá se každého rána ulicemi. Všecko mužské obyvatelstvo jest vycvičeno, aby co možná podle pravidel

umění při nejbližší příležitosti, která se naskytne, zabíjelo ty spolukřesťany, kteří se náhodou jmenují Němci, a v Německu činí týž stav nutným, úspěch jejich »bratří« předejiti. Byla tu kdysi hranice, která nebyla vědecky docela přesně zjištěna, a hranice ta byla před 30 lety upravena; leč takovéto úpravy hranic nebývají nikdy v pořádku, a tak se jednoho krásného dne probudíme a nalezneme dva civilisované národy při ušlechtilém zaměstnání, jak se navzájem vraždí, třeba bychom žili ve 20. století, třeba bychom všichni ctili Krista a měli téhož Otce na nebesích. Že myslící a vzdělaní lidé také v Anglii i v Americe ještě s plnou rozvahou mohou posílati své syny k vojsku, aby se tam naučili řemeslu jateckých, při čemž obětmi jsou lidé, to mne vždycky rozesmutní, pomyslí-li na to. Pokrok světa byl nejen zdlouhavý, ale i nepatrný, pokud válečné řemeslo, jak to bývá jmenováno, neplatí za neslušné a není výhradně přenecháno lidem brutální povahy.

V Itálii jest tomu rovněž tak. Má 600.000 mužů ve zbrani a cvičí stále jiné a jiné. A tak jest vyzbrojena celá Evropa a vyzbrojuje se stále více a více, jako by si byla vědoma, že vypukne nesmírná bouře, nebo jako by pro její příchod byla taková ohromná svodnice nutna.

Nechci se pokoušeti, popisovati naši cestu po Anglii a Skotsku, nechci vyprávěti o srdečném vítání a tisícerych pozornostech, jimiž jsme byli zahrnováni. Zažili jsme velmi šťastný měsíc mezi milými, dobrými přáteli a nikdy neměli jsme z milé Anglie větší radost

S matkou jsem se setkal v Londýně, a starala se o nás, dokud jsme neodpluli do Nového Yorku; učinili jsme tak na parníku »Qallia« Cunardovy linie dne 11. července a dostihli jsme Nového Yorku dne 24., právě za osm měsíců od toho dne, kdy jsme vypluli ze Zlaté brány. A nyní píšu tyto řádky v Cressonu, v horách Alleganských; dosáhl jsem místa, z něhož jsem vyšel, a dobyl jsem si práva, býti přijat do vzácného bratrstva »globetrotterů«.

KONEČNÉ ÚVAHY.

Cesta kolem světa měla by býti podnikána z Londýna nebo z Nového Yorku na západ; to poskytuje cestovateli tu výhodu, že má stále příznivý vítr, aspoň než dostihne Nového Yorku. Atlantický oceán není nikdy příliš požehnán trvalými větry západními, ale vítr pasátní žene cestujícího na jeho cestě, dá-li se na západ. Dá-li se však směrem opačným a jede přes Anglii na východ, pak čeká ho dosti mnoho bouřlivých dní i nocí na moři. Viděli jsme parníky z Anglie, bojující proti monsunu, který nás stále a mírně hnal v před. Proto si pamatujte, laskaví čtenářové moji: na západ, ne na východ!

Jiná, ještě větší výhoda, aspoň pro toho, kdo jako já velmi trpí horkem, jest při cestě kolem světa, jak já jsem ji vykonal, tato: navštívíme různé země v těch měsících, ve kterých není tam nejhorší vedro. Nejlepší doba k odjezdu ze San Franciska jest začátek září, tak že do Japanu připlujeme asi počátkem října. Říjen jest nejpříznivější měsíc v této zemi dětí, ani příliš horký, ani příliš studený. Měsíc stačí cestovateli, aby shlédl vše, co by ho zvláště zajímalo. Jokohama, Yeddo, Kiobe, Kioto, Nagasaki a několik pozoruhodnějších míst ve vnitrozemí.

Do Cíny přijde cestovatel v půli listopadu. Několik dní v Shanghaii, výlet proti proudu Jangtse na některé z nádherných amerických lodí říčních neměl by nikdo

opomenouti. Nabudeme tím nejlepšího názoru o čínském životě. V Hongkongu, nejbližší stanici, budeme, řekněme, počátkem prosince. Pak podíváme se na Kanton, Makao a jiná zajímavá místa, dostihneme Singapur, téměř na rovníku, a strávíme svoje vánoce právě pod nohama svých přátel doma. Jsou-li příznivy zprávy z Javy, pak jest výlet na zajímavý ostrov tento velmi vděčný. Když jsme byli v Singapuru, přicházeli Evropané z Javy a pospíchali do severnějších krajin, jediný to prostředek proti některým nemocem na ostrově tom; proto upustili jsme od zamýšleného výletu na Javu.

Cestovatel může se rozhodnouti, má-li se ze Singapuru dáti parníkem přes Bankok-Siam k asijskému břehu, aby stihl do Kalkutty od západu, či má-li se dáti přes Ceylon. Má-li mnoho času, pak jest první směr praktičtější k návštěvě Indie, my jsme však dospěli k té zkušenosti, že jest tam více pozoruhodného, nežli možno na jediné cestě shlédnouti. Bude-li nás poutník sledovati na Ceylon, radíme mu, z Colomba jeti do jižní části Indie parníkem na Philippopolis a cestovati nahoru jižní Indií do Madrasu, neboť tak nabude příležitosti, prohlédnouti si pamětihodné stavby a pozorovati četné zvláštní obyčeje v krajích těch. My jsme si prohlédli hlavní pamětihodnosti Indie, ale rádím každému čtenáři, který chce podniknouti cestu tuto, aby, místo co by se vrátil z Delhi, jako jsme učinili my, cestoval ještě dále na sever do Amritsiru a až do Kabulu, pokud jde železnice. Šimlu na výšinách ležící také by neměl cestovatel mí-
nouti.

Litovali jsme často, že jsme nevěnovali Indii o týden či o čtrnáct dní více. Ale přišli jsme tam v letním období již dosti pokročilém, a v Bombayi bylo již velmi horko. Na rovníku jest sice vždycky horko, ale mimo několik hodin o polednách nepociťoval jsem žádnou velikou nepříjemnost, a noci i hodiny ranní bývaly velmi příjemné. Zatím dostane se cestovatel do Egypta a spatří Alexandrii a Kahyru. Bude spokojen — může-li mu naše zkušenost býti vůdcem — a odloží každé další rozšíření své cesty na dobu pozdější, až zažije všechno to, co v sobě nashromáždil, a bude opět svěží. Až dostihne krásné Catanie na své cestě na západ, pak pocítí poprvé, že jest opět doma mezi svými strýci a tetami a že byl dosti dlouho v cizině.

Cesta kolem světa jest požítkem, jež nelze srovnati se žádnou cestou jinou. Tutéž cestu přes širá moře nemusíme konati ještě jednou; čím jdeme dále, tím více se blížíme svému domovu. Každým dnem cesty, kterým se vzdalujeme od svých drahých, jsme jim také o krok blíže. Myslím také, že na žádné cestě do kteréhokoliv jednotlivého dílu světa tak nevidíme svět a lidské pokolení jako celek. Musíme kolem dokola obejiti zeměkouli, abychom se mohli vrátiti domů s liberálním a správným oceněním člověka, jeho konání, jeho cítění a jeho osudů.

Jděte tedy, drazí přátelé, jděte všichni, kdo jste tak situováni, abyste si požitek ten mohli dovoliti, jděte a vizte sami, do jaké míry jsme poutáni předsudky, jak pochybné a nejisté jsou mnohé z našich pokroků a jak velmi jest všechno vyrovnáno.

Žádný národ nemá všechno nejlepší, žádný není prost některých předností, a žádný národ ani kmen není tak nešťastný, aby chtěl měniti s některým jiným. Uvidíte také, že jsou v každé společnosti vynikající povahou význačné osobnosti, které se mohou směle postaviti po bok nejlepším z nás, že jsou takoví mužové všude ctěni a váženi tak, že mohou býti stavěni za vzor povahám nižším a obyčejnějším.

Cestovatel na všech poutích svých nenalezne tolik zavržených, odporných, bídných lidí v zemích převážně pohanských, jako jest bída, jež se naň šklebí v jeho křesťanské domovině, neboť nikde nejsou protivy mezi bohatstvím a chudobou tak veliké jako u nás. Uvidí také, naučil-li se pozorovati, že jest v podstatě velmi málo třeba, aby byli lidé učiněni šťastnými, a že úděl, cíl života, o něž bojujeme, v celku jest dostupný širokým massám. Uvědomili jste si již jednu cenu života a přemýšleli jste o tom, jak málo má předností milionář před sedlákem a jak často vzrůst jeho bohatství není jeho štěstím, nýbrž spíše jeho neštětím? Prosté hovězí maso, obyčejná zelenina, a nejlepší ze všeho ovoce, jablko; pravý nektar proudí svobodně pro nás všechny z pramene; všechno, co mimo to jí a pije naše lidské pokolení, jest méněcenné, ne-li docela škodlivé. Oděv, jež nosí muž a především žena, stává se výzdobou svou a nákladností stále nepohodlnějším, a přece není žádný šperk tak nádherný, jako prostý květ ve vlasech, jehož si může dopřáti každá selská dívka, chce-li si jej utrhnouti. Vše ostatní, čím se ženy ještě přetěžují, jest

jen pramenem neštěstí. Člověk nejjednodušeji oblečený jest také nejelegantnější. Tolik o spokojenosti a štěstí, pokud se týče jídla, pití a oděvu.

Ptáme-li se dále po požitcích a příjemnostech života, máme především hudbu. Ale kde jest hudba, kterou by bylo lze srovnati s hukotem vln, lámajících se o úskalí? Zní mocněji v sluch náš nežli zvuk varhan. Kde jest hudba tak něžná a jemná jako bublání potůčku, jenž bez ustání potěšuje zvuky svými každého, kdo jim na lavičce chce naslouchati, zatím co ve vzduchu trylkuje skřivánek a zefýr ve stromech hraje nebeský doprovod svůj?

Vydali jsme spousty peněz na obrazárny, ale čím jsou ty nepatrné malované kopie u srovnání s velikými originály: horami a propastmi, řekami a vodopády, úrodnými rolemi a šťavnatými loukami i stříbřitým mořem? To jsou nejdrahocennější čísla světové obrazárny, společný majetek lidstva, i nejnižšího jeho příslušníka, má-li jen oči, aby viděl, a k obrazárně té má každý tak volný přístup jako ke vzduchu, jež dýcháme. Máme svoje sklenníky a vydáváme tisíce za orchideje, leč jaký úsměv přírody může srovnávati se s úsměvem růže či karafiátu, kopretiny, zvonku nebo milé drobné pomněnky, jež kvete pro všechny děti tohoto světa, jež roste na okně řemeslníkově a pozdravuje dělníka, když vchází do své chaloupky.

A vystoupíme-li výše na stupnici požitků, tu shledáváme, že ani společnost bohů není odepřena pilnému dělníku: za několik grošů může si koupiti svazek

Shakespeara nebo Burnsa nebo Scotta. Dostalo se nám štěstí, žít v době tak požehnané, že si můžeme nesmrtelníky snadno opatřit a že mohou navštívit i posledního dělníka. Vidíme, jak boháč jede ve svém voze po nivách a polích, ale ještě požehnanější jest ten, kdo pěšky kráčí podél živých plotů. Kdo se dívá na obrazy ve své obrazárně, musí postrádati svěžího vzduchu, jenž obšťastňuje ctitele umění, který hledá originál venku v přírodě. Dáma v přetopeném sklenníku svém neví nic o radostné rozkoši své šťastnější sestry, která nalézá svoje miláčky v horských údolích. Ó, přátelé moji, přemýšlejte o této pravdě: čím více žijeme s přírodou, tím více čerpáme z ní, tím těsněji tiskne nás na svoji hruď, tím sladší jest polibek její. Zanedbáváme-li ji pro méněcenné náhražky, pak se dostávají zklamání a znechucení života. Většina lidí jest všude na zemi šťastna, protože požitky jejich v takovém objemu plynou z pramenů, jež jsou všem bez výjimky přístupny. Bohatcům není třeba záviděti, neboť »pravé štěstí nelze koupiti za peníze«. Spotřebujeme-li je na svoji vlastní zábavu, škodí nám, vychloubáme-li se jimi, budíme starosti a závist, hromadíme-li je, svírají duši. Příroda postarala se již o to, abychom nemohli spotřebovati bohatství k sobeckým účelům, aniž bychom za to byli trestáni. Jest toliko jeden pramen pravého požehnání v bohatství, a ten vzniká z toho, že je rozdáváme na účely, jimiž mohou býti naši bratři povzneseni, aby měli podíl na našich vymoženostech. Příroda jest v podstatě podivuhodně kommunistická; Bůh

žehnej jí za to! Dbá toho, aby bylo všechno pěkně vyrovnáno, a nechává lidi hrabati peníze, pokud chtějí.

Jiným ziskem z cesty kolem světa jest dle mého náhledu to, že pocit, že »všichni lidé jsou si bratry«, pocit jednotnosti pokolení lidského nabývá tím nejskvělejší podpory; vidíme, jak ve všech zemích panují tytéž cnosti, jež přinášejí dobré ovoce svoje a šťastnými činí svoje majitele, nechť žijí v Benaresu či v Kiotu nebo v Londýně či v Novém Yorku; tak také jsou neřesti všude stejné, jako lidské cítění jest po celém světě totéž. Ve svých zkouškách a utrpeních, ve svých triumfech a projevech radosti jsou si lidé všichni rovni, a srdce naše vzdouvá se radostí, náš soucit vzrůstá, a v myšlenkách svých objímáme všechny lidi, nevyklučujeme nikoho ze své péče a přejeme každému vše nejlepší. Japonci, Číňani, Singhalci, Indové, Egypťané, všichni se stali našimi přáteli, zástupci své rassy, o níž jsme slyšeli mnoho ušlechtilého a dobrého; čistý život, vysoká mysl, veliké činy. Jak bychom mohli proto ještě déle se držeti stranou a žítí ve víře, že jsou Bohem vyvoleny naše země a náš národ? Ne, věru nejsou. Víme nyní jasněji nežli dříve, že všechny děti tohoto světa jsou podrobeny témuž božskému zákonu, že vždy a všude vyšší se vyvíjí z nižšího, dobro vzniká ze zla, že se pozvolna, ale jistě odděluje škvár od zlata, zákonu, jenž rozkládá všechno škodlivé a vnímá do sebe jen to, co jest člověku dobrodiním. Dříve nám říkalo cosi, že jsme předmětem zvláštní péče, nyní víme, že každý jednotlivec ve své době a svém prostředí, nechť jest kdekoliv, má nejlepší důvod k radosti nad svým

povznesením z jednoho stadia do nejbližšího stadia vyššího, že »každé stéblo trávy má svoji vlastní kapku rosy a vlastní plod přináší dle svého druhu«. Z těchto i mnohých jiných důvodů nechť všichni přemýšliví lidé následují mého příkladu a navštěvují svoje bratry od země k zemi, až jest kruh uzavřen.

Bezpříkladný úspěch, jehož bylo docíleno západními národy v pokoleních minulých a přítomném, jímž se stále honosíme, jest určen pro celý svět. Kdekoliv jsme byli, všude vidíme totéž. Všude jen pokrok, ne pouze materiální, nýbrž i intelektuelní, a kroky obrovskými spěje vše v před. Staří spoluobčané naši stále srovnávají dni své

mladosti s pokrokem, jež učinila dnešní mládež. Mnoho jest jinakého, nežli bývalo. Neviděl jsem žádného národa, který by byl šel zpět, snad s jedinou výjimkou Egypta, který jest nyní v přechodném stadiu a konečně přece dokáže, že není žádné výjimky od tohoto pravidla. Celý svět jest v neustálém pohybu a pohybuje se neustále správným směrem, v před a vzhůru; přítomnost jest lepší než to, co bylo, a budoucnost bude lepší nežli přítomnost. Zákonem vývoje vyššího z nižšího cesta kolem světa neotřese, a že vím, co se děje v celém světě, od Nového Yorku kolem zeměkoule až opět nazpět po Nový York, to mne naplňuje radostí dnes ráno, kdy vyvozuji ze všeho důsledky.

Cesta naše uplynula bez jediné příhody nepříjemné. Nezmeškali jsme ani jediného spojení, nikdy jsme nepřišli

z dosahu pohodlí životního, nikdy jsme neměli nešťastnou, ba ani ne tesknou hodinku. Každý den přinesl nám něco nového nebo zajímavého. Nyní sedím zde ve svém útulném domově v horách a cítím, že bych nedal za nic na světě získané zkušenosti a vzpomínky na vše to, co jsem na své cestě viděl.

Z největších příjemností cesty na Východ jest neomezená pohostinnost, kromobyčejná vlídnost, s níž jsme všude přijímáni. Přčetní ti milí přátelé, jimž jsme takovými povinni díky — jest jich tolik, že nemůžeme uváděti jména všech — přijměte na tomto místě díky naše jako nepatrný důkaz toho, že dovedeme si vážiti jejich laskavosti k nám.

Po celou dobu cesty naší utvrzovala se ve mně radostná myšlenka, že přes nepopiratelnou skutečnost, že, jak se zdá, notný podíl bídy jest nerozlučně spojen s lidským životem, celkový stav lidstva může býti zván šťastným. Ba i Hind v Indii, Malajec v archipelu — a ti, zdá se, žijí v nejhorsích poměrech — každý z nich věří, že má každý den a každou hodinu dosti příčin, žehnati příznivému osudu svému a děkovati mu za to, upřímně a z plna srdce děkovati dobrotivé Prozřetelnosti, že ho nechává žíti na tom milém místě a ne v mlhavé Anglii nebo v ledu a sněhu Ameriky. Také láska k vlasti není cností speciálně západozemskou. Lhostejno, kdo jest nebo co jest to, Orientálec opěvává svoji vlast a svůj národ a věří, že jsou mu bohové oddáni zvláštní přízní. Národové jsou jako jednotlivci: žádný není docela dobrý a žádný není

docela špatný. Ve všech zemích pracuje neviditelná moc, jejímž účinkem jest vývoj vyššího z nižšího a neustálé zušlechťování všeho, takže nachází cestovatel v každé zemi mnoho chvály hodného, vidí, jak se stává tolerantnějším a liberálnějším, aby mohl s plným porozuměním pěti s Burnsem:

»A proto modleme se, by to přišlo, co přijítí má přese vše.

By zásluhy a rozum vítězily tu na světě vždy přese vše.

Vždyť všechno, všechno přijítí musí přese vše. a všichni lidé v světě tom si bratry budou přese vše.«

V této naději, ne, v této skálopevné a nadšené víře, že ještě přijde jednou den, kdy budou se lidé zváti bratry, odkládám péro a končím zprávu o své »Cestě kolem světa«.